

MODEL ORGANIZOVÁNÍ SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ PRO OHROŽENÉ DĚTI A RODINY

PHDR. VANDA GRADKOVÁ, MPA

PHDR. IRENA PISKOŘOVÁ, PH.D.

METODIKA

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Akademický
ústav Karviná

„Model organizování sociálního prostředí“
reg.č. CZ.03.2.63./0.0/0.0/16_065/0003840

OBSAH

1. Úvod	2
2. Komunitní klub pro rodiče a děti	3
3. Model organizování sociálního prostředí	5
4. Vymezení pojmů	7
5. Analýza prostředí	11
6. Komunita	16
7. Podpora rodiny	17
8. Komunitní sociální práce	24
8.1 Komunitní práce	27
9. Zřízení Komunitního klubu pro rodiče a děti	31
10. Cílová skupina	33
10.1 Osamělé rodičovství	33
10.2 Rodiny víceproblémové	36
10.3 Rekonstruované rodiny	38
10.4 Sociálně znevýhodněné rodiny a děti/žáci	40
10.5 Sociální práce se sociálně znevýhodněnými rodinami a rodinami žijícími v chudobě	43
11. Vybrané metody sociální práce, které můžeme využít při práci s klienty, rodinami, dětmi	47
11.1 Transakční analýza	54
11.2 Rodinná resilience	58
12. Rámec práce s rodinou	63
13. Socioterapie	68
14. Závěr	86
15. Mapování sociálního prostředí, výsledky monitoringu	93
Orgán sociálně právní ochrany dětí	94
Úřad práce	94
16. Literatura	97

1. ÚVOD

Metodika, kterou právě pročítáte, byla zpracována v rámci projektu **Model organizování sociálního prostředí** s cílem popsat zřízení Komunitního klubu pro rodiče a děti, který je zaměřen na intenzivní propojení sociální práce s ohroženými a znevýhodněnými rodinami, ve vzájemné spolupráci rodičů a dětí. Metodika je určena poskytovatelům a zadavatelům sociálních služeb, služeb pro rodiny a dětí a dalších služeb na podporu sociálního začleňování, dále všem zainteresovaným subjektům a organizacím, které pracují s rodinami a dětmi a chtějí rodinám pomáhat, posilovat jejich rodičovské a výchovné kompetence.

Metodika obsahuje základní i odborné informace určené sociálním pracovníkům, komunitním pracovníkům a pracovníkům obcí. Odborné informace rozpracovávají oblasti činností, se kterými se sociální pracovníci setkávají v rámci komunitní práce a sociálních služeb. Jsou zaměřené na oblast základních pojmů, komunitu a komunitní práci, problematiku ohrožených rodin, metody a techniky sociální práce, posouzení životní situace klienta (sociální analýza). Tento materiál zároveň poskytuje informace, jakým způsobem realizovat monitoring lokálního prostředí pro vytvoření Komunitního klubu pro rodiče a děti.

Komunitní klub pro rodiče a děti je místem, kde se všichni navzájem můžou učit různým dovednostem, sdílet své zkušenosti při výchově dětí, ale také ve spolupráci s odbornými pracovníky hledat společně cesty, které povedou k odstranění či zmírnění životních problémů jedince či rodiny. Pro sociální pracovníky je důležité, aby si uměli poradit s některými cílovými skupinami rodin, se kterými se mohou při své práci setkat. Metodika obsahuje definice cílové skupiny a jejich zvláštnosti, a to z důvodu lepší orientace v problematice, je zde popsán postup práce s těmito rodinami. Jsou vysvětleny některé metody sociální práce, se kterými můžeme pracovat. V Komunitním klubu pro rodiče a děti, mohou být využity socioterapeutické techniky, z nichž některé jsou součástí metodiky, ostatní lze najít v odborné literatuře. Materiál by měl pomoci organizacím a také sociálním pracovníkům, kteří mají záměr takový „Klub“ založit – jaký zvolit postup, jakými metodami pracovat s rodinou, které herní aktivity jsou pro jednotlivé skupiny dětí a rodičů vhodné s přihlédnutím na rodinnou situaci. Práce s rodiči v Klubu může mít jak skupinový, tak individuální charakter, dále může zahrnovat skupinovou edukaci rodičů či dětí. Musíme odlišit, které situace rodiny je pracovník Klubu kompetentní řešit, a které vyžadují řešení na OSPOD, případně u psychologa. Teoretické penzum informací je důležité pro orientaci sociálního pracovníka v daném problému, se kterým se může při práci s rodinou setkat, zároveň odborné informace může využít pro svůj osobní rozvoj.

Druhá část metodiky **Manuál – Soubor aktivit pro práci s rodinami v Komunitním klubu pro rodiče a děti** se zcela prakticky zaměřuje na oblast aktivit a herních technik při práci s rodinou a s dětmi, kdy právě tyto techniky můžou být vstupním motivačním činitelem pro rozvoj vzájemné komunikace mezi pracovníkem a rodičem či dítětem, a jejichž použití nám může pomoci odhalit některé problémy v rodině, které následně bude zapotřebí řešit. V manuálu najdeme aktivity pro společné činnosti rodičů a dětí zaměřené např. na budování důvěry mezi rodiči a dětmi, práci s Emocemi, utváření Vztahu k sobě a druhým, vytváření Dohod a pravidel, utváření Řádu v rodinném systému apod.

2. KOMUNITNÍ KLUB PRO RODIČE A DĚTI

Komunitní klub pro rodiče a děti je místem k setkávání rodičů a jejich dětí, prostorem pro získávání nových informací, dovedností a znalostí, kde panuje příjemná a uvolněná atmosféra a je vedena otevřená a diskrétní komunikace podpořená profesionálním přístupem odborného pracovníka.

V komunitním klubu pro rodiče a děti se neprovádí přímá „diagnostika daného problému“, ve smyslu: je to proto, jelikož... Skutečný problém, který rodina (případně rodič či dítě) má, se v průběhu realizovaných aktivit formou her odhaluje sám. Zpravidla rodič reaguje na různé situace. To však neznamena, že s problémem, který se nám vynořil, dále nepracujeme. Jedná se pak o individuální setkání, konzultaci, terapeutické techniky, poradenství apod., mimo realizované aktivity.

Při práci s rodinou v Komunitním klubu můžeme vycházet z různých metod sociální práce, terapií, např. z terapie V. Satirové a jejího přístupu, který nám pomůže lépe porozumět terapeutickým interakcím. Obecně lze říct, že cílem terapie v pojetí Satirové je zvýšení lidského potenciálu a dosažení celistvosti. V terapii podle Satirové je cílem integrovat potřeby nezávislosti u každého člena rodiny s potřebou integrity celého systému. Důležité jsou také copingové strategie a to takové, aby si na mnohé problémy byli rodiče schopni odpovědět sami. Copingové strategie jsou také výzvou ke zvládání dysfunkčních copingů. Cílem terapie, postupů dle Satirové není jenom řešení problému, ale práce s jeho zvládáním. Problém za rodiče nevyřešíme, ani nemůžeme vyřešit, neboť to není v našich silách a možnostech. Každý člověk má své vlastní zdroje potřebné ke změně a terapie je objevováním těchto zdrojů. Asi nás nepřekvapí, když rodič při nějaké aktivitě spontánně zareaguje slovy: *„To mě nenapadlo... To jsem nevěděl... Asi to byla moje chyba... Můžu se pokusit...“*.

Důležitý význam mají emoce a majitelem emocí je výhradně ten člověk, který je prožívá, tudíž se můžeme své pocity učit zvládat a měnit je. Stejně tak významné je pojetí a pochopení problematiky hodnot. Klient si potřebuje ujasnit, co to jsou hodnoty a jaký mají pro něho význam. Není pravdou, že hodnoty se již „dnes nenosí“. Ony jsou, a jsou zabudovány ve vnitřním světě člověka. Možná mají trochu pozměněný obsah a někdy se je snažíme vytěsnit, protože nám překáží. Jenže vyjasňování hodnot podněcuje zkoumat vlastní život, protože hodnoty umožňují člověku poznat silné a slabé stránky jeho osobnosti.

Komunitní sociální pracovník má určité nástroje, jak situaci v dané lokalitě řešit. Především je to vytvoření důvěry mezi občany dané lokality. Musí také zvažovat, které faktory můžou mít pro práci v komunitě brzdící charakter a které můžou posunout práci skupiny dopředu; místní instituce, neformální vztahy apod., získání zpětné vazby o významu aktivit a potažmo celého komplexu realizace metod sociální práce, tj. schopnost reflektovat dosavadní zkušenosti lidí z komunity, se kterými pracujeme, nebo jsme pracovali. Co jim pomohlo, co obohatilo jejich život. Reflexe umožní jedincům slovně „uchopit“ jejich osobní zkušenost, co se jim podařilo, co užitekují, užítkovali pro sebe.

Člověk, jako individualita, má vlastní hodnotu a důstojnost, proto ho musíme vnímat jako zdroj hodnot a ne problém. Člověk je svou přirozeností ustrojen k sociálnosti. Není stvořen k tomu, aby byl sám. Je závislý na komunikaci a kontaktech s ostatními. Jestliže mluvíme o důstojnosti člověka jako etickém východisku sociální práce, klademe důraz na ochranu práv a zájmu klienta (zákon o sociálních službách a další právní dokumenty), málo si uvědomujeme, že základní potřeby člověka také patří k morálce a souvisejí s přirozenými životními podmínkami. K základním potřebám patří také bydlení. Lidé, rodiny, které bydlí v různých azylových zařízeních, kde podmínky bydlení nejsou vždy vyhovující, většinou byli vyloučeni z bydlení a rázem se stali součástí sociálně vyloučené lokality. Sociálně vyloučená lokalita má ve vědomí občanů negativní konotaci a stejně tak negativně jsou vnímáni ostatní občané, kteří v dané

lokalitě bydlí a kterým, jak uvádí ve svém výzkumu Gojová (2016), sociálně vyloučené lokality negativně ovlivňují jejich životy.

Žijeme ve společnosti, kde základní podmínkou trvalého začlenění je plnohodnotný pracovní poměr, to, čeho se nedostává a co samotná sociální práce vyřešit nedokáže (Gojová 2014). Mnoho klientů, rodin se dostává do různých rizikových situací. Rizikové situace ovlivňuje mnoho faktorů, které se vyskytují právě teď, případně se můžou v budoucnosti vyskytnout. Při hodnocení rizik musíme vzít v úvahu takové situace, kde příčinou může být anomálie hodnot, sociálních vztahů, konfliktů vně rodiny, v širším prostředí apod., ale také ve společnosti. Radikální zásah do rizikové situace nemusí být vždy tím nejlepším řešením. Je zapotřebí zkoumat jisté odlišnosti v motivaci chování jedinců v dané komunitě, v lokálním prostředí. Lokální prostředí zahrnuje v sobě nejenom občany trvale žijící v této lokalitě, ale také občany, kteří se do dané lokality dostali nedobrovolně. Poznání některých odlišností u obou skupin obyvatel je pro komunitního pracovníka velmi důležité z pohledu plánování aktivit, sociální služby. Je také orientací v motivech a potřebách jednotlivých klientů, ale také k přístupům při řešení rizikových situací. Uspokojování potřeb člověka a jejich naplnění souvisí s prostředím. Prostředí, ve kterém se člověk vyvíjí, ve kterém existuje, vytváří základní podmínky a předpoklady pro hodnocení své situace a také hodnocení svého prostředí.

Model komunitní práce, který byl námi zpracován, považujeme za inovativní metodu sociální služby pro rodiny s dětmi. Plní vzdělávací a výchovnou funkci práce s rodinami, která je realizována nenásilnou formou, je také společenskou událostí pro klienty, rodiny. Nikdo nikomu nic nenařizuje, nezdůrazňuje nedostatky a problémy „vyrůstají“ samy.

Komunitní klub pro rodiče a děti zahrnuje bezpečný a příjemný prostor, ve kterém se **učí společně rodiče a děti. Vzájemně se učí** jak rodiče (různým dovednostem, rodičovským kompetencím, zvládání různých situací při výchově dítěte, dospívajících dětí apod.), tak i jejich děti získávají nové dovednosti a zkušenosti. Klub není jen pro rodiny jakkoli znevýhodněné, ale i pro všechny ostatní, které mají zájem posílit a zdokonalit své rodičovské dovednosti, poznat lépe své jednotlivé členy, případně si ujasnit některé výchovné postupy, změnit dosavadní zvyklosti, ale také naučit se něčemu novému.

3. MODEL ORGANIZOVÁNÍ SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ

Model organizování sociálního prostředí je sociální koncept společnosti, kterou vnímáme v tom nejširším slova smyslu, a adresáti aktivit modelu mohou být různé cílové skupiny; senioři, osoby se zdravotním postižením, osoby bez přístřeší, rodiny s dětmi. Model je popsán jako konkrétní aktivita, kterou můžeme v určité lokalitě (obec, část obce) realizovat; je určitým druhem inovativních činností v sociálních službách, které mohou doplnit stávající sociální služby. Organizování sociálního prostředí bezprostředně souvisí s koncepcí sociální politiky státu, která mj. analyzuje procesy tvorby a realizace politik týkajících se vztahů občanů, jejich sociálně ekonomických podmínek života.

JAK POROZUMĚT POJMU MODELOVÁNÍ SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ?

Musíme vycházet z obsahu pojetí sociálního prostředí, které má širší význam a nevztahuje se jenom na jednotlivce, ale na celou skupinu obyvatel, lokalitu. Modelování sociálního prostředí také znamená tvořit, upravovat, aktivizovat, inspirovat občany v dané lokalitě tak, aby měli zájem sami se podílet na společenském a sociálním rozvoji dané lokality.

Sociální práce nemůže sama zajistit princip modelování určité lokality, lokálního prostředí obce či města. Ne všechno, co souvisí s rozvojem obce, patří do oblasti sociální práce, ale přísluší orgánům obce, nebo jiným institucím, které k tomu mají své struktury. Každá obec má své představitele, do jejichž náplně práce patří oblast sociálního rozvoje obce.

Nástroji lokální sociální politiky jsou:

- Komunitní práce
- Komunitní plánování
- Projekty
- Podpora prevence
- Těsná spolupráce s úřady práce – hlavně s rodinami, které jsou dlouhodobě na dávkách pomoci v hmotné nouzi
- Spolupráce s úřady práce při hledání řešení uplatnění osob mladistvých, případně osob, které předčasně ukončili střední školu
- Spolupráce s úřady práce, kurátorem pro dospělé osoby při realizaci pomoci rodinám, jejichž člen se vrací z výkonu trestu odnětí svobody
- Průběžná spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dětí

Tyto nástroje v praxi lze rozvíjet, a to za účasti všech subjektů, institucí, které se na lokální sociální politice podílejí, včetně obcí. Subjekt, který se rozhodne pro vytváření koncepce modelování prostředí, jeho činnost můžeme nazvat „metodou prostředí“. Cílem je rozvoj prostředí v zájmu občanů, což obnáší rozeznání potřeb v daném prostředí a také diagnostika prostředí, která může být realizována formou projektu, případně zadáním ze strany obce.

Obecně činnosti, aktivity mohou být realizovány prostřednictvím pracovní skupiny, která se bude skládat nejenom z konkrétních odborníků pro danou činnost, ale sociálních, terénních pracovníků a komunitních sociálních pracovníků.

K vytvoření konceptu Modelu organizování sociálního prostředí nás inspirovaly myšlenky Mary Richmondové, která byla základním stavebním kamenem budování sociální práce a byla známa svou schopností organizovat komunity, rozvíjet praxi v oblasti caseworku (případové práce), rozvoje profesionální sociální práce. Hledala příčiny chudoby a sociálního vyloučení v interakci mezi jednotlivcem a jeho sociálním prostředím. Richmondová se dlouhodobě věnovala komunitní práci, vytvářela komunitní centra, ve kterých později probíhala i edukativní činnost lidí žijících v komunitě/komunitách, jak rovněž vzdělávání dobrovolníků z řad obyvatel komunity.

Model organizování sociálního prostředí v lokalitě, který je dále rozpracován, se zaměřuje na problematiku rodin s dětmi, tj. sociální práce s rodinami, ať už ve skupině, nebo s jednotlivými rodinami, podle povahy řešeného problému.

Poznání sociálního prostředí, ve kterém rodiny žijí, nám umožní vytvářet různé koncepty a formy práce s rodinou a dětmi v jejich prospěch. Jednou z mnoha koncepcí práce s rodinou, v rámci Modelu organizování sociálního prostředí, je vytvoření Komunitního klubu pro rodiče a děti. Je systémem, který má preventivní charakter v dané lokalitě, ale nejenom (může být využitý i v jiných částech obce, města).

Pomůže zmírnit dopady vyloučení rodin ze sociálního společenství, zabránit výskytu negativních jevů u dětí a rodin, zvýšit kvalitu života rodin směřující k jejich zplnomocnění při řešení svých životních situací, nastartovat systém sociálního fungování rodiny, zabránit situacím, kdy dítě musí být odloučeno od rodiny. Ve své podstatě projekt také pomáhá sanovat rodiny.

Chceme-li modelovat sociální prostředí a poznávat nebo ovlivňovat sociální kontext, ve kterém jedná a vyvíjí se člověk a jeho vztahy, musíme nejdříve porozumět základním pojmům, které s prostředím souvisejí. Je to důležité z několika důvodů: bez znalosti základních pojmů jen stěží můžeme realizovat diagnostiku prostředí na lokální úrovni a jeho vliv na procesy, které se v daném prostředí vyskytují a které ovlivňují vzájemné interakce mezi jednotlivými členy dané společnosti, rodiny, které jsou součástí daného společenství. Pro sociálního pracovníka to znamená, že z perspektivy sociálního prostředí, které můžeme chápat jako sféru participace (participace znamená podílet se na něčem, účastnit se něčeho spolu s ostatními), se sociální pracovník při práci se sociálním prostředím ocitá v roli pozorovatele i účastníka. Pokud totiž sleduje a pojmenovává vztahy mezi klientem a dalšími účastníky jeho sociálního prostředí, stává se spolutvůrcem kontextu jeho života. Sociální pracovník je v roli pozorovatele, který sleduje, jak životní podmínky, podmínky sociálního prostředí ovlivňují klienta nezávisle na jeho vůli. Sociální pracovník může sledovat, v čem a jak je klient na svých životních podmínkách závislý. (Musil, str. 213 in Matoušek)

4. VYMEZENÍ POJMŮ

Pojem prostředí je všeobecně známým pojmem. Prostředím rozumíme vše, co nás obklopuje; předměty, jevy existující kolem nás a to nezávisle na našem vědomí. Prostředí je určitý prostor, objektivní realita a tento prostor vytváří podmínky pro život. Pak mluvíme o životním prostředí. V prostředí prostoru působí různí činitelé, které umožňují organismu žít, vyvíjet se a rozmnožovat. Hovoříme-li o životě člověka, společnosti, pak kromě základních přírodních faktorů vstupují do popředí podmínky kulturní a společenské. Prostředí člověka zahrnuje, kromě hmotných předmětů, také nezbytné vztahy. Kromě materiálního systému i systém duchovní, tj. vědu, umění, morálku apod. Podstatné je, že prostředí jako jistý vymezený prostor obsahuje podněty, které jsou nezbytné pro rozvoj osobnosti jedince. Struktura těchto podnětů obklopuje jedince a vyvolává psychické reakce. Životní prostředí můžeme vymezit jako tu část světa, s níž je člověk ve vzájemném působení (oboustranný vztah společnosti a přírody) a tento prostor svými aktivitami může měnit.

Různé typy prostředí

- Makroprostředí: prostor, který vytváří podmínky pro existenci celé společnosti
- Regionální prostředí: prostor v životě širší sociální skupiny na větším teritoriu, uvnitř společnosti
- Lokální prostředí: prostor spojený zpravidla s bydlíštěm, městská část, obec
- Mikroprostředí: bezprostřední prostor, v němž jedinec pobývá (rodina)

Dále je pro nás významné také prostředí podle povahy realizované činnosti: pracovní (dílny, školní třída apod.), obytné, rekreační (hřiště, park, herny, klubovny pro volnočasové aktivity apod.). Máme ještě další členění prostředí, avšak pro naše potřeby se budeme zabývat prostředími, která jsou významná pro zvolené aktivity. Sem patří společenské prostředí, jeho tvůrci jsou lidé a mezilidské vztahy. Kulturní, které je spjata s prostředím společenským. Jedná se především o výtvoř umělecké, vědecké poznání, pravidla chování, právní a morální normy apod. Sociální prostředí je charakterizováno hustotou a rozmístěním obyvatel, profesionální, etnickou, věkovou, vzdělanostní a dalšími strukturami. Prostředí, kterému musíme přikládat důležitost, je členěno z pohledu frekvence, pestrosti a kvality působících podnětů na osobnost jedince.

Zde můžeme rozlišit:

- Prostředí podnětově chudé, přesycené, optimální
- Prostředí podnětově jednostranné, mnohostranné
- Prostředí podnětově zdravé, případně závadné, deviační prostředí

V naší běžné praxi s klienty s těmito pojmy pracujeme a říkáme, popisujeme „*prostředí dítěte je málo podnětné, závadové apod.*“, aniž bychom si uvědomili, odkud ten název, fenomén pochází a jak souvisí s prostředím, které chceme odpovídajícím způsobem modelovat.

Pro sociální práci je ještě jeden důležitý pohled na prostředí: materiální stránka (věcná, prostorová). Tím je myšleno, jaký prostor prostředí vymezuje, jaké faktory se v něm vyskytují, jak je vybaveno věcmi, technikou apod.

Sociální práci mj. vnímáme jako interakční proces, který je postaven na porozumění a analýze interakcí klienta s prostředím, kde je sociální pracovník součástí tohoto prostředí. Musíme umět posoudit různé

bariéry, které můžou znevýhodňovat klienta a bránit mu v interakcích s prostředím a hledat takové interakce, které povedou ke změně (sociální fungování).

Sociální fungování a životní situace patří mezi centrální pojmy sociální práce. Cílem sociální práce je pomáhat jednotlivcům a sociálním systémům zlepšovat své sociální fungování a měnit sociální podmínky tak, aby chránily tyto jednotlivce a systémy před potížemi ve fungování. Cílem

naší sociální práce musí být podpora sociálního fungování klienta v situaci, kdy je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vyjádřena. Víme, že sociální práce se mj. profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí (Navrátil). Barlettová, významná propagátorka sociálního fungování, hovoří o interakcích, které probíhají mezi požadavky prostředí a lidmi: „zvládání se týká lidského úsilí řešit situace, které mohou být vnímány jako sociální úkoly, životní situace nebo problémy života. Lidé prožívají tyto životní úkoly primárně jako tlaky ze svého sociálního prostředí. Odtud vycházejí dvě významné myšlenky; na jedné straně lidské zvládání a na straně druhé požadavky prostředí. Aby se tyto myšlenky mohly stát součástí jednoho celistvého konceptu, musí být propojeny stejnou dimenzí, a tou je koncept sociální interakce (sociálního fungování).“ Jádrem konceptu je představa, že lidé a prostředí jsou v permanentní interakci, přičemž prostředí klade na člověka určité požadavky, a člověk je nucen na ně reagovat. Mezi požadavky prostředí a člověkem musí být navozená určitá rovnováha, když není – je to oblast působení sociální práce. Přičemž není důležité, zda je nedostatek na straně klienta, či zda jde o problém na straně sociálního prostředí, které vytváří nezládnutelné požadavky.

Životní situace a osudy klientů jsou často velmi specifické. Sociální prostředí se mění a je také v každé situaci různé. Právě zde je nutnost individuálního přístupu – reflexe životní situace klienta. Je to cesta k volbě takových cílů a metod práce, které mohou přispět ke změně životní situace, posílit klientovy schopnosti zvládat požadavky prostředí, obnovit či udržet jeho sociální fungování.

Pojetí sociální práce jako interakčního procesu nejvíce rozvinula tzv. ekosystémová perspektiva (sociálně ekologický model), (Matoušek ZSP, Janebová Teorie a metody SP). **Ekosystémový model je modelem, který slouží k porozumění vztahů mezi lidmi a jejich sociálním prostředím** a také nabízí způsoby (nástroje) k řešení problémových interakcí. Ekologická perspektiva pomáhá ozřejmit koncept „člověka v prostředí“. Zdůrazňuje, že není dostatečné zabývat se lidmi a prostředím. Perspektiva poukazuje na propojenost mezi nimi a na fakt, že právě na jejich společných hranicích vzniká mnoho životních stresů a problémů. Ať už tedy sociální pracovník pracuje přímo s jednotlivcem nebo s institucí, musí si být vždy vědom jejich vzájemného vlivu a vzájemné závislosti. Sociální pracovník, který působí v úrovni plánování a tvorby strategií, si musí všimnout klienta i jeho prostředí. Zde se setkáváme s pojmem „**osoba v prostředí**“ (zkratka PIE znamená person-in-environment). Souvisí se sociálním fungováním a je také metodou z pohledu sociální praxe, její praktické využití pomáhá sociálním pracovníkům nabídnout srozumitelné výroky a výpovědi o:

- » sociálních rolích,
- » environmentálních problémech ve světě fyzickém i sociálním,
- » problémech duševního zdraví,
- » problémech tělesného zdraví,
- » zdrojích klientových sil, jeho rezervách a zásobách energie.

Sociálně ekologický model vychází z „teorie sociálních systémů“, a z ekologie. Pro další porozumění významu sociálního prostředí je třeba porozumět tzv. obecným systémovým teoriím – co to je poznání sociální reality – versus objektivní reality. Poznání sociální reality – je oblast sociologie. Jelikož sociální práce čerpá své poznatky z jiných vědních disciplín, v tom i sociologie, nemůžeme tento pojem vynechat. Jak se tento pojem vztahuje k naší práci, konkrétně k praxi.

Když se setkáme s příběhem klienta, často nám může připadat, že jeho příběh je velmi komplikovaný. Nevíme, jak příběh uchopit, kterými aspekty **sociální reality** se máme zabývat apod. V tom nám právě pomůže systémová teorie, která nabízí základní kategorie systémů, které klienty obklopují. V praxi pracujeme s takovými systémy jako: individua, rodiny, skupiny (zájmové, pracovní, volnočasové), organizace, sousedství, komunity. Z toho plyne, že se musíme zaměřit na členy těchto systémů vzájemně, tj. vztahy mezi těmito systémy a jejich prostředím. Systémové teorie nám nabízejí vhled do situací, jak klienti v těchto systémech fungují, v jejich strukturách. Proto se musíme vrátit k pojmům: mikrosystém (jedinec s jeho kompetencemi, rolemi a interpersonálními vztahy), mezosystém (prostředí, na kterém osoba participuje, škola, sousedství, gangy, ústavy apod.), makrosystém (prostředí, které nezahrnuje danou osobu jako účastníka, ale ovlivňuje jeho životní situaci, např. kultura, zákony, sociální politika, hodnoty apod.).

Dalším významným faktorem je charakteristika interakcí, které mezi jednotlivými systémy fungují.

TRANSAKCE

Co si můžeme představit pod pojmem transakce?

Transakce je nejmenší komunikační jednotka, která sestává ze zprávy vysílajícího a reakce přijímajícího. Zprávy i reakce mohou být i neverbální signály (např. zmačkané, sevřené rty, signály jako slzy, okusování nehtů apod.) probíhající transakce souvisí s komunikací. Komunikace je dovednost, která je nejdůležitější pro vytvoření a uchování otevřeného, rovnocenného vztahu s druhým člověkem. Komunikovat potřebujeme proto, abychom věděli více o sobě, o světě kolem nás, abychom mohli sdílet tento svět s druhými, abychom se pobavili, nebo si hráli, nebo se uvolnili, nebo se prostě těšili. Mezilidská komunikace je přenosem informací o budování vztahů důvěry; v praxi probíhá obojí současně. Obecně můžeme uvést, že lidské systémy vzájemně na sebe působí, čili provádějí mezi sebou transakce. Provádění transakce mezi systémy, jednoduše bychom mohli říct, že lidské systémy mezi sebou si něco dávají, berou, pečují, sdílejí, odmítají apod. Takové specifické interakce (transakce) můžeme např. najít mezi žákem a přístupem školy, mezi dítětem a nefunkční rodinou, ale třeba mezi policistou a bezdomovcem. Cílem těchto transakcí je jak udržení stavu, tak snaha o změnu. Transakcemi lidé nepřetržitě formují prostředí a jsou zároveň nimi formováni. Transakce mají své vstupy (zdroje uvnitř systému a jejich prostředí), zpracování (obdržení energie a informace), výstupy – jak reaguje přijímací systém či prostředí a zpětnou vazbu. Prozatím jsme se zmínili o transakcích v obecně rovině. Nicméně transakce můžeme rozvinout, zvláště pokud budeme v systému **Modelu prostředí – Komunitního klubu pro rodiče**, pracovat s některými prvky **transakční analýzy**. Problematika transakční analýzy je obsažená v samostatné části metodického materiálu (str. 54).

Výměna informací mezi klientem a prostředím – změna prostředí nebo změna klienta?

Sociální práce intervenuje nebo mediuje mezi lidmi a jejich sociálním prostředím. Jak již bylo uvedeno (Barlettová), sociální práce se zaměřuje na sociální fungování, které definuje jako „vztah mezi zvládacími (coping) aktivitami lidí a požadavky prostředí.“ Sociální fungování není pouze fungování jednotlivců nebo skupin; je to také o tom, o co jde mezi lidmi a prostředím, tedy o tom, co si navzájem vyměňují. Proto jsou lidé a prostředí zahrnuti do jednoho společného konceptu. Konsensem v tomto přístupu je, že intervence sociální práce je směřována k interakci mezi lidmi a jejich prostředím.

Když sociální pracovníci mediují interakci **osoba-situace** s cílem asistovat klientovi při rozpoznání problémů, budou relevantní tři typy znalosti (Smutek 2006).

- 1. Znalosti o osobě** – o individuálním chování a vzorcích adaptace a o všem, co ho ovlivňuje
- 2. Znalosti o situaci** – o komunitě a jejích institucích, různých strukturách zdrojů
- 3. Transakční koncepty**, které nám pomáhají porozumět „transakcím mezi lidmi a prostředím, které na jednu stranu podporují růst lidského potenciálu, ale na druhou stranu podporují překážky v kapacitách prostředí podporovat diverzitu lidského potenciálu (Germain 1981 in Smutek 2006)

Ekologický přístup se snaží o to, aby odpovídal potřebě integrace důrazu na příčinu a důrazu na funkci. Ekosystémová perspektiva v sociální práci ztělesňuje vyvážený důraz na osobu a environment (Allen-Maers a Lane In Smutek 2006) a je charakterizována těmito koncepty:

- Environment je komplex environment-chování-osoba, který sestává z jejich vzájemného propleteného vztahu
- Je zdůrazněná vzájemná závislost mezi osobami, chováním a prostředím
- Systémové koncepty jsou používány k analyzování komplexních vztahů v rámci ekologického celku
- Chování je považováno za místně specifické
- Hodnocení situace – naturalistické, přímé pozorování celku, který není narušen. Jde tedy o pozorování přírodního systému organismu – environment
- Vztah jednotlivých částí v rámci ekosystému je uspořádaný, strukturovaný a deterministický
- Chování vychází z mediováných transakcí mezi osobou a environmentem
- Hlavní úkol věd o chování je rozvinout taxonomie prostředí, chování a propojení mezi chováním a environmentem a determinovat jejich distribuci ve skutečném světě.

SHRNUTÍ

Existují různá zařízení sociálních služeb, která realizují své aktivity v oblasti rodiny, provozují komunitní centra s menší či větší úspěšností. Voláme po dalších programech pro rodiny a děti, protože situace rodin se zda být neutěšená. Sociální pracovníci se angažují v modelu řešení problému s cílem vyřešit problémy, které se vyskytují v rámci interakce mezi lidmi a jejich situacemi a prostředím. Jednoduše konstatujeme, že daný člověk má problém. Nezapomínejme však, že životní situace každého jedince se odehrává v určitém prostředí, které ne vždy je pro člověka přijatelné, a přece on sám je součástí toho kterého prostředí. Člověk interaguje s jinými systémy, s nedostatkem sociálních zdrojů (ne vždy těch finančních), s deficitem směrem k sociálním transakcím, které jsou často pro klienta obtížné. Než začneme uvažovat o vytvoření něčeho nového, něčeho, co by pomohlo rodinám a dětem, pokusme se odpovědět na otázku, jaké postavení má rodina v daném prostředí, které sdílí s ostatními, jak systém funguje, jaké jsou nároky prostředí, jaké má zdroje pomoci a jak můžeme modifikovat prostředí rodiny ve spolupráci s dalšími institucemi. Pár základních informací týkajících se prostředí, ekosystémového modelu sociální práce, nám může pomoci organizovat aktivity ve prospěch rodin. Proto jsou důležité informace týkající se sociálního prostředí klienta; interakce mezi sociálním prostředím a jedincem má vliv na sociální fungování. Pro připomenutí jsou uvedené základní informace týkající se sociálního prostředí, které pomůžou sociálnímu pracovníkovi lépe se orientovat a porozumět prostředí (lokální, širší apod.).

5. ANALÝZA PROSTŘEDÍ

Tato kapitola se zaměřuje na monitoring lokálního prostředí a analýzu problémů v lokálním, sociálním prostředí krok za krokem.

Než přistoupíme k monitoringu problémů v lokálním, sociálním prostředí, musíme si umět odpovědět na tyto základní otázky:

- Co rozumíme lokální analýzou (monitoringem)?
- Proč je nutný, důležitý monitoring?
- Způsob realizace monitoringu
- Na co nesmíme zapomenout při plánování postupu monitoringu
- Vlastnosti dobrého monitoringu

Monitoring lokálního a sociálního prostředí realizujeme z důvodů získání informací o daném prostředí, případně potřebujeme doplnit informace, které jsou nám z dřívějších společenských, sociálních aktivit známy. Přestože o daném prostředí nějaké informace máme z různých nám dostupných zdrojů, někdy méně přesných, tyto informace potřebujeme verifikovat, tj. zjistit, nakolik jsou pravdivé, či nikoliv a které bude zapotřebí doplnit. Musíme si uvědomit, že sociální projekt Komunitní klub pro rodiče a děti, stejně jakýkoliv jiný, který bychom chtěli v další budoucnosti realizovat, nefunguje, ani nemůže fungovat ve vzduchoprázdnu. Proto monitoring lokálního prostředí je důležitý pro plánování a realizaci projektu, včetně jeho aktivit.

Pro realizaci monitoringu lokálního, sociálního prostředí je významné:

- Vyčerpávajícím způsobem popsat dané prostředí, ve kterém chceme, zamýšlíme realizovat sociální projekt
- Jaké potřeby cílové skupiny/cílových skupin nejsou dostatečně zabezpečovány v daném prostředí
- Zaměřit se na problémy, které je zapotřebí řešit
- Stanovit cíle rozvoje lokálního, sociálního prostředí pro danou skupinu (děti, mládež, rodina)

Na co musíme pamatovat, při plánování, realizaci diagnostiky prostředí (monitoringu):

- Cíl monitoringu – proč provádíme monitoring?
- Cíl monitoringu – na jaké otázky hledáme odpověď?
- Seznam dostupných zdrojů informací – kde budeme hledat odpověď?
 - » Lidé, osoby
 - » Instituce
 - » Dokumenty jako zdroje informací
 - » Místa
- Použité metody průzkumu – způsob hledání informací
- Způsob zpracování výsledků
- Časový limit – čas, který věnujeme monitoringu
- Finanční prostředky

Než začneme realizovat monitoring, musíme dbát těchto zásad:

- Stanovit si předem termín schůzky, setkání (s osobou, lidmi, institucí apod.)
- Dbejte na vybrání vhodného místa pro vedení rozhovorů
- Seznámit účastníky s cílem monitoringu (souvisí s realizací a potřebnostmi projektu)
- Otázky musí být formulovány jasně, stručně, krátké otázky vztahující se ke zkoumané problematice
- Otázky, které budou směřovat k vysvětlení určitých nejasností ze strany tázané osoby, instituce (aby nedocházelo k nedorozumění)
- Vždy se budeme koncentrovat na hlavní problém, neodbíháme od problematiky (takový rozhovor je pak rozvláčný, obecný)
- Děláme si poznámky, snažíme se zachytit všechny informace.

V případě, že budeme pracovat se skupinou osob, které se budou na monitoringu podílet, je třeba dbát těchto zásad:

- Dohodnout termín setkání, tj. informovat účastníky setkání s dostatečným předstihem připravovaného setkání
- Vybrat vhodné místo pro setkání
- Seznámit účastníky s cílem monitoringu, postupy
- Dohodnout se na zásadách diskuze
- Vzájemné seznámení se účastníků diskuze
- Pokládání krátkých, jednoduchých otázek
- Prostor k vyjádření musí mít každý z účastníků setkání
- Dát prostor otázkám, které budou směřovat k vysvětlení určitých nejasností, ze strany tázaných účastníků
- Koncentrujeme se na hlavní problém řešeného monitoringu
- Záznam hlavních stanovisek, skutečností, získaných v průběhu vedení rozhovoru s účastníky
- Konečný záznam zpracujeme na konci setkání (po setkání)

Získané údaje v první fázi monitoringu patří do první skupiny informací, které dále musí být analyzovány.

Příklad informací získaných monitoringem (pochopitelně, tato skupina informací může být širší)

Obecně dostupné statistické údaje:

- Počet obyvatel včetně dětí v jednotlivých částech města, obce (získáme ze statistického úřadu, magistrátu, městského úřadu, zvláště pokud jde o věkové kategorie dětí). Informace jsou dostupné. Budeme-li velmi „šikovní“, podaří se nám získat informace o počtu rozvedených a uzavřených manželství (matrika)
- Strategie rozvoje města, obce v návaznosti na prorodinnou politiku, případně koncepci prevence kriminality na daném území (může se jednat o analýzy, zprávy, informační bulletiny apod.)
- Informace sociálních odborů (počty problémových rodin, dětí, výchovné problémy apod.)
- Informace od jiných organizací, které pracují s dětmi
- Informace ze škol, jak vidí danou lokalitu a které problémy považují za významné
- Informace školského odboru příslušné obce

- Informace získané od obecní policie a české policie
- Úřady práce
- Informace od dobrovolníků, jiných nestátních neziskových organizací, které pracují s dětmi, případně s rodinou
- Internetová fóra, lokální tisk

Příklad: víme, jak je, co nás trápí

Rozhovory individuální, skupinové, s kým bylo hovořeno (seznam můžeme rozšířit):

- Ředitelé základních škol, mateřských škol
- Pediatři, psychologové (poradenská zařízení)
- Ředitel gymnázia, jiné střední odborné školy
- Studenti z VŠ – Slezská univerzita
- Ředitel ÚP
- Ředitel obecní policie, české policie
- Vedoucí vybraných odborů magistrátu, obcí
- Bytový podnik, družstva – vedoucí
- Radní, zastupitel
- Vedoucí pracovník kulturního domu
- Redaktor lokálních novin
- Obyvatelé obce – ve vybrané části lokality
- Senioři

ANKETA

Za účelem zjištění některých informací v širším měřítku, vhodné se jeví použití ankety.

Anketa (z franc. enquete [ankét], průzkum, šetření) je nesystematický průzkum názorů dotazem u obvykle malé skupiny respondentů, jejichž počet a/nebo výběr nesplňuje statistická kritéria

Jak zpracovat anketu

Anketa musí obsahovat základní vstupní údaje: proč ji používáme, účel, kdo zpracoval, anonymita a poděkování. Anketa má jednoduchý způsob vyhodnocení. Můžeme vyhodnocovat ručně, nebo použijeme systém „survio“. Anketa doplňuje dříve získané informace, upřesňuje některé názory a je cílená pro určitou skupinu. Je součástí analýzy lokálního prostředí.

- Krátké, jednoznačné otázky, srozumitelné
- Používáme uzavřené otázky
- Při otázce je třeba určit, co má respondent udělat (zaškrtnout, kroužkovat apod.)
- Používáme odpovědi typu: ano, ne, jiné (jaké), nebo kombinace: určitě ano, ano, určitě ne, ne
- Anketa nemá být dlouhá: 10-12 otázek,
- Podle povahy zjišťování údajů můžeme mít více anket k řešenému problému, případně určené některým skupinám (třeba občané, učitelky MŠ, sociální pracovníci, rodiče a další)

Součástí vyhodnocení pro účely projektu musí být rozbor otázek, které byly respondentům pokládány.

SWOT ANALÝZA

Pro vyhodnocení diagnostiky monitoringu můžeme použít SWOT analýzu.

SWOT analýza je velmi efektivní a jednoduchá pomůcka pro zjištění skutečného stavu potřebných změn, případných rizik a nezbytných kroků pro přeměnu slabých stránek do silných a eliminace rizik. Jedná se o komplexní metodu kvalitativního vyhodnocení veškerých relevantních stránek definovaného tématu. V našem případě vycházíme z rozborů jednotlivých aktivit diagnostiky monitoringu (anketa, rozbor vypovědí představitelů institucí apod.)

Základ metody spočívá v definování a ohodnocení jednotlivých faktorů, které jsou definovány čtyřmi proměnnými: silné stránky = přednosti (strengths), slabé stránky = nedostatky (Weaknesses), příležitosti (Opportunities), hrozby (Threats).

Silné a slabé stránky jsou vnitřními faktory, příležitosti a hrozby jsou vnějšími faktory.

SWOT analýzu zpracováváme následujícím způsobem:

1. V první fázi analyzujeme vnější prostředí, tj. získáváme informace pro definování příležitosti a hrozeb ve sledované oblasti. V našem případě hodnotíme všechny informace získané rozбором rozhovorů, ankety, které rozdělíme na pozitivní a negativní okruhy. Zvažujeme, co by mohlo tvořit příležitosti pro rozvoj koncepce práce s rodinami a dětmi v lokálním prostředí a co v budoucnu by mohlo být hrozbou, za předpokladu, že situace nebude řešená.
2. Pod pojmem „příležitost“ se rozumí významná vnější situace, která má, nebo může mít pozitivní vliv vzhledem k řešenému záměru. „Hrozby“ naopak představují možné negativní dopady vnějšího prostředí na řešený záměr (v našem případě vycházíme z negativního hodnocení dotazovaných subjektů, které analýzou nám dávají informace o tom, co je zapotřebí změnit pro fungování rodin v daném prostředí).
3. Analýza vnitřního prostředí: je nutná pro označení silných a slabých stránek. „Silné“ stránky jsou zdroje, dovednosti, pozitivní potenciál vzhledem k prostředí a jsou výhodné pro řešený záměr. (v našem případě to znamená: kladné hodnocení aktivit práce s rodinou v dané lokalitě, síť různých služeb a zařízení a další).
4. „Slabé“ stránky naopak představují slabiny, omezení, nedostatky a další negativní faktory vztahující se ke standardnímu prostředí, nebo k vnějšímu prostředí. Slabé stránky předznamenávají možné problémy (nezaměstnanost, chybějící činnosti v oblasti služeb práce s rodinou, chybějící aktivity apod.). Identifikované faktory, po vyhodnocení jsou přeneseny do tabulky, a jsou vodítkem pro realizaci dalších postupů dané organizace v prostředí.

SHRNUTÍ

Každému projektu, případně zavádění nové sociální služby, intervencí k dosažení změn, musí předcházet všechny administrativní a diagnostické činnosti (analýza prostředí dané lokality, dotazníkové šetření, informace o potřebě takové služby od jiných či spolupracujících subjektů). Všechny získané informace slouží k přípravě potřebných aktivit při práci s rodinou a dále tvoří oporu pro vyjednávání s příslušným obecním úřadem k vytvoření takové služby. Proto výsledky monitoringu musí být konkretizovány, opírat se o relevantní tvrzení shromážděných dat. Můžeme využít dřívější statistické údaje participujících institucí a to pro srovnání budoucích realizovaných aktivit. Důležitou součástí je zpracování SWOT analýzy jako vysoce efektivní metody pro zjištění skutečného stavu potřebných změn.

Jak již bylo uvedeno, prostřednictvím Modelu organizování sociálního prostředí můžeme rozvíjet aktivity v rámci komunity obecně (širší koncept), nebo v komunitě rodin, případně v komunitě jiných cílových skupin.

6. KOMUNITA

Komunita dle Matouška je místo, kde člověk může získat emocionální podporu, ocenění a praktickou pomoc v každodenním životě. Navrátil dělí komunitu na:

- Teritoriální – označuje lidi, kteří žijí na společném území
- Zájmová komunita – skupina lidí, kteří mají společné zájmy (stejný etnický původ, postižení apod.)
- Komunita sdílející společný problém (drogově závislí, výchovné problémy apod.)

Cílem komunitní práce je ovlivňování sociálních změn prostřednictvím analýzy sociálních situací a formování vztahu mezi rozličnými skupinami daného celku, aby tento celek sám dospěl k realizaci žádoucích změn.

Cíle komunitní práce jsou následující:

- Studium sociálních potřeb a problémů lokality
- Zpracování návrhu řešení potřeb a problémů
- Zajištění podpory a navrhovaná řešení
- Integrace všech dostupných prostředků komunity k realizaci projektu

7. PODPORA RODINY

Jak uvádí Matoušek (2014), podpora rodiny má být organizována jako sociální program, který má potenciál pozitivně ovlivnit hlavní problémy rodin, jimž je určen. Program se může zaměřit jen na některé okruhy problémů rodiny, nebo také na komplex vyskytujících se problémů. Programy podpory rodin se podle autora nemůžou opírat pouze o jeden teoretický rámec jedné teorie. Teorie musí poskytovat vodítko pro intervenci.

Komunitní centrum pro rodiny s dětmi je určitou formou podpory rodiny v daném prostředí, jak již bylo uvedeno, je to taková „škola“ pro rodiče a děti, kde se všichni můžou učit spolu dovednostem, kompetencím, budováním vztahů, pochopením jeden druhého. K tomu můžeme využít poměrně velkou škálu sociálních metod, modely různých herních technik, podle povahy řešené situace v klubu. Práce v komunitním klubu se nemůže omezit pouze na určitou hru, nebo pouze hry. Za takových okolností bychom se přesunuli do jiné oblasti, např. volnočasových aktivit, co není cílem a obsahem činnosti v klubu. Z organizačního hlediska je zapotřebí rozvrhnout čas, který bude věnován principům, obsahovému zaměření herní problematiky – co řeší a jakým způsobem a jak se hra vztahuje k dalším oblastem souvisejícím s podporou rodiny a jak ji propojit s příslušnými metodami, či postupy sociální práce. Podpora rodiny zahrnuje v sobě mj.

INTERVENČNÍ PORADENSTVÍ

Cílem poradenské intervence je pomoc klientům/rodinám, aby došli k lepšímu sebepoznání, uvědomění si svých předností a slabin. Pomoci klientům/rodinám, mají-li nějaký vážný osobní problém, poznat, v čem spočívá a jak jej realisticky řešit. Pomoci klientům, aby při svém rozhodování jednali svobodně a zároveň byli ochotní a schopní přijmout přirozené důsledky svých rozhodnutí. Pomoci klientům získat kladné hodnocení sebe samých i lidí ve svém prostředí, získat sebedůvěru a schopnost důvěřovat jiným. Pomoci klientům/rodinám ujasnit si krátkodobé a dlouhodobé osobní cíle, možné cesty k nim, případná modifikace nereálných cílů.

SOCIÁLNÍ OPORA JAKO SOUČÁST PORADENSTVÍ

Sociální opora je sociální fond, ze kterého lze čerpat v případě potřeby, tvoří systém sociálních vztahů, jejichž prostřednictvím se člověku dostává pomoci. Jedná se o vzájemnou pomoc v těžkých situacích. Sociální opora byla jedním z prvních faktorů, jež byly identifikovány jako faktory, moderující vliv nepříznivých životních událostí na psychickou pohodu a zdraví člověka.

Druhy sociální opory:

- Emoční opora (možnost pohovořit si o problémech s chápajícím jedincem, poskytování důležitých emocí, např. (jako lásky, víry, empatie).
- Instrumentální opora (praktická pomoc při nějaké činnosti, praktické druhy pomoci, nebo hmotná, materiální pomoc – poskytnutí půjčky v obtížné finanční situaci
- Podpurná atmosféra

- Hodnotící opora (zprostředkování informací nebo rad, jež pomáhají vyrovnat se s osobními problémy)
- Informační opora (zprostředkování informací nebo rad)

V rámci koncepce sociální směny (sociologické-psychologické paradigma) může být sociální opora definována jako probíhající transakce zdrojů mezi členy sociální sítě. Sociální síť tvoří společenství druhých lidí a poskytuje určitou možnost záchrany a opory v případě těžkosti a potřeby. Lidé, kteří připisují druhým lidem poměrně vyšší hodnotu než věcem, vytvářejí kolem sebe podpůrnou sociální síť přátelských vztahů. Pojem sociální síť je užíván k charakteristice sociálních vazeb mezi lidmi. Rozhodující je zde kvalita struktury vztahů a vazeb, jejich reciprocita, intenzita a bohatost.

Zdroje sociální opory:

- Rodina
- Blízcí přátelé
- Sousedé
- Spolupracovníci
- Komunita
- Profesionálové

Očekávaná a obdržená sociální opora

Anticipovaná (očekávaná) sociální opora – přesvědčení, že významné blízké osoby jsou připraveny pomoci, objeví-li se taková potřeba. Jedná se o obecné očekávání jedince. Zahrnuje přesvědčení jedince, že druhým na něj záleží. Je předpokládán pozitivní vliv na pohodu a zdraví.

Získaná (obdržená) sociální opora – to, čeho se jedinci skutečně dostalo. Jde tedy o konkrétní zkušenost jedince ve specifické situaci. Nejsou vyloučeny ani negativní důsledky.

Jak pracovat se sociální oporou v poradenství

Drtivá většina lidí má tedy kolem sebe skupinu osob, „do které patří“, kde má své místo, má svou roli, určitou formu zázemí. To se týká všech lidí i třeba těch z vyloučené lokality, nebo znevýhodněný apod. Jak uvádí Svoboda (2012), součástí poradenského vedení by proto mělo být pojmenování sociálního zázemí, konkretizace jedince, kteří do „sociální skupiny“ klienta patří. Vztahy pro každého člověka jsou tím nejdůležitějším prvkem a změna v jejich rozložení bývá nejčastější příčinou nepříjemných prožitků. Teoretickým řešením je vedení klienta, ke snížení závislosti na vztazích a převzetí zodpovědnosti za vlastní chování a jednání, i když vztahy zůstanou. To je důležité právě u osob/rodin sociálně znevýhodněných, nebo více problémových. V rámci poradenství můžeme mapovat sociální opory s pomocí klienta konkrétní metodou. Využívá se socioterapeutická metoda – práce s kameny, ale můžeme použít i jiné metody. Můžeme tak rozkreslit vztah a vazby klienta, zjistit možné situace, které vedou k nepříjemným prožitkům a hledat jiným způsobem řešení.

V rámci poradenství můžeme pracovat se životním prostorem klienta, kam patří oblast rodinných vazeb a vztahů, které musíme zmapovat podrobně (mají vliv na fungování jedince). Celou tuto oblast musíme strukturovat: na oblast sociální (lidé a jejich vztahy a vazby) a oblast materiální.

Poznámka: docela je důležité zabývat se životním prostorem klienta u rodin, kteří bydlí na ubytovnách. Budeme-li vycházet z praxe, tak šetřením zjistíme, že na ubytovně na pokoji bydlí třeba 6 osob, popíšeme, co v pokoji je, předměty. Ale v poradenství potřebujeme vědět, jak funguje sociální oblast tohoto prostředí a také otázka materiální (a klient nám může popsat to, co cítí, jak to vnímá, např. „s partnerkou obýváme společný prostor, ale musíme se dělit o materiální část“ (co mi dává to

prostředí, co mi bere, musím se o některé výhody dělit), to jsou vše podněty k další práci s klientem, hledání řešení (jistě nepřidělíme mu byt), všechny výpovědi, co mu dává toto prostředí, co mi bere, souvisí se životními problémy daného člověka, od kterého se odvíjejí další komplikace. To potřebujeme pochopit, porozumět tomu a nastartovat změny.

Oblast pracovního pásma (Svoboda) je důležitá zvláště u dlouhodobě nezaměstnaných. Souvisí s finančními prostředky, obživou. Většina klientů si může myslet, že pracovat znamená být pod něčí kontrolou a často kladou argumenty, proč nemůžou pracovat, najít práci. Odvolávají se na „lepší časy“. Jak u konkretizace životního prostoru, tak pracovního pásma je třeba se zaměřit na to, co klientovi problém způsobuje a co by se změnilo, kdyby byl problém vyřešen.

VYBRANÉ POSTUPY TERAPIE PODLE V. SATIROVÉ (NĚKOLIK INFORMACÍ O AUTORCE)

V. Satirová patří mezi významné představitele americké humanistické psychologie a rodinné psychoterapie. Vytvořila nové modely mezilidských vztahů, ve kterých hrají klíčovou roli koncepty komunikace a sebeúcty. Teoretickým východiskem pro ni bylo systémové myšlení, kybernetický model a jeho aplikace do praxe. Satirová vysvětluje, že jedince je možné pochopit pouze v sociálním kontextu, především v kontextu rodiny. Rodinu považuje za systém tvořený nejen jednotlivými prvky, ale především vztahy mezi těmito prvky. Terapii pak zaměřuje právě na vztahy mezi členy rodiny a na jejich způsob komunikace. Aby došlo ke změně u jedince, je třeba působit na celý vztahový systém a kontext a měnit ho.

Které prvky terapie práce s rodinou můžeme využít v praxi

Vytvoření rodinné mapy se opírá o sociální anamnézu a diagnózu rodiny. Rodinná mapa jde do hloubky rodiny (generací). Cílem je posílit a objevit to, co fungovalo dříve, pochopit, co fungovalo a co nefunguje a přesto objevit zdroje. Naučit rodiče novým způsobům zvládání náročných životních situací. Pro sociálního pracovníka je důležité umět zpracovat rodinnou mapu a naučit se číst z rodinné mapy. Rodinná mapa popisuje typologii rodinných vztahů, primární a sekundární pouto a vliv na rodinu, různé stresové situace v rodině. Právě sociální anamnézu můžeme číst pomocí rodinné mapy.

Od V. Satirové se můžeme naučit vést rozhovor a komunikovat s rodinou, členy rodiny. Koncept spočívá v následujících postupech:

- Od začátku rozhovoru vytvoření přátelské a neformální atmosféry. Všem členům rodiny dáváme najevo, že o všem budou rozhodovat sami.
- Lze začít jednoduchými otázkami každodenního života a v první fázi se vyhýbáme problémům, které rodina má, a proto je zde. Členové rodiny, když si v začátku povídají, lze vyvodit následující: komunikační vzorce (kdo mluví jako první, kdo mlčí), hodně nám napoví komunikace mezi dětmi a rodiči, tj. jaká jsou pravidla komunikace v rodině a postupně je možné si představit klima rodiny.
- Lze využít humoru, který trochu rozptýlí problém, změni náhled
- Při komunikaci si můžeme všimnout, jaké má pozorovací schopnosti rodina, jednotliví její členové
- Podpora pocitu bezpečí. V komunikaci může dojít k afektu, zlosti. Podpora bezpečí spočívá v tom, že uklidníme rodinu, protože hněv je univerzální prožitek a není ho třeba vnímat negativně. Takže tato informace je pro členy rodiny, že hněv lze zvládnout
- V rozhovoru dbáme na to, jak se vyjadřovat o třetí osobě, která na sezení s rodinou není

- Jakmile je navázán dostatečný kontakt se všemi členy rodiny, kteří reagují otevřeně, dává nám to informace o tom, že můžeme postupovat dál v našem rozhovoru. Tím dostáváme také informaci, jaké riziko je rodina schopná akceptovat a lze se zaměřit na problém
- Nestačí, že nasloucháme, ale musíme věnovat pozornost i neverbálním projevům
- Je třeba si všímat toho, jak členové rodiny zvládají svou vlastní frustraci v průběhu rozhovoru a zaměřit se i na popis chování v průběhu komunikace
- Můžeme využít techniky přerámování v komunikaci
- Také můžeme členům rodiny ukázat způsob vyjednávání, v případě, že v komunikaci mezi členy rodiny začínají neshody
- Komunikace nám také napoví, jaká je hierarchie v rodině, protože v rodinné terapii je důležité, aby každý mohl mluvit za sebe
- Blízkost kontaktu; pokud se při sezení členové rodiny vzdalují od sebe, označuje to jistá omezení

Způsob komunikace rodiny odráží sebeúctu jeho členů. Komunikace představuje informační zdroj o případné dysfunkci v rodinném systému. Lidé s nízkou sebeúctou se bojí dát najevo vlastní zranitelnost, bývají úzkostní a nejistí. Člověk s vysokou sebeúctou je schopen vlastní energii investovat konstruktivně.

Satirová zdůrazňuje, že při práci s rodinou je zapotřebí se zaměřit na rodinná pravidla, tj. jaká pravidla v rodině platí a také upozorňuje na skrytá tabu, věci, o kterých se v rodině nesmí mluvit. S tématem rodinných pravidel souvisejí i další otázky:

- Zda jsou pravidla realizovatelná
- Zda jsou pravidla aktuální vzhledem k měnící se situaci (myslí se tím, zda rodina vůbec vnímá změny, které mohou nastat, nebo zájmem rodiny je udržení status quo).
- Jaká v rodině existují pravidla pro sdílení informací (jsou informace přesné, nebo informace si sdělují pouze rodiče mezi sebou, zda v rodině jednotliví členové mohou pokládat otázky a žádat objasnění). Tyto informace jsou důležité proto, aby bylo možné posoudit určité komunikační dysfunkce.
- Za důležité můžeme považovat (jak uvádí Satirová) informace, zda členové rodiny mohou mluvit o svých pocitech, o tom, co vidí, slyší, jakými pravidly se řídí, tj. mohou o těchto pocitech mluvit všichni, nebo pro každého platí jiná pravidla. Nesvoboda ve vyjadřování myšlenek a pocitů může vést k problémům v rodině. A v některých rodinách mohou být pouze „schválené“ pocity. Taková situace omezuje individualitu jedince.
- Vyjadřování pouze pozitivních emocí a popírají negativní.

Při práci s rodinou máme několik možností, jak pracovat s rodinnými pravidly; pokud jsou pravidla nejasná, nesrozumitelná, problémem může být nefunkční komunikace. Pro socioterapeuta to znamená pracovat na rozvoji komunikačních dovedností. Dysfunkční komunikace může být výsledkem mnoha různých vlivů. Tady socioterapeut má úlohu edukativní; pomoc rodině vybrat taková pravidla podporující zdravé funkce rodiny.

Významným přínosem terapeutických postupů Satirové, které můžeme v práci využít, je terapie zaměřená na vnitřní zdroje. Satirová tento postup nazvala modelem růstu. Vychází z přesvědčení, že lidé mají potenciál k osobnímu růstu a pozitivní změně. Lidé pro svůj růst mají vnitřní zdroje a úkolem socioterapeuta je pomoc je lidem odhalit a využívat, tj. nastavit copingové strategie. Terapeutický proces lze rozdělit do fází:

1. První fází je kontakt, který začíná setkáním s rodinou. V této fázi by se socioterapeut měl také dotknout bolestivých témat rodiny, avšak je zapotřebí vytvořit maximální pohodu a pocit bezpečí. V této fázi, jak uvádí Satirová, učí rodinu vnímat situaci, posilovat sebereflexi, způsob

navazování kontaktů a stanovení cíle terapie. Ze způsobu, jak členové rodiny o sobě mluví, si lze udělat obrázek o jejich sebeúctě. Dalším krokem je zkoumání motivace rodiny pro terapii, jaké má rodina očekávání, naděje. První intervence do systému probíhají ještě před dokončením diagnostické části rozhovoru. V této části práce s rodinou je zapotřebí pojmenovat veškeré fenomény, které rodina vnímá pouze implicitně. Je třeba také ukázat rodině, že jiní, jiné osoby mohou situaci vidět zcela odlišně (dynamika systému). Zdůrazňuje, že klientům je třeba klást otázky na pocity, jak je vnímají a naučí členy rodiny s pocity pracovat.

2. Druhá fáze – chaos. V první fázi platí status quo, druhou fází Satirová charakterizuje pocitem zmatku a to proto, jelikož se snažíme lidem vykročit za obrany, za kterými se schovává hněv, zranitelnost, bolest, za kterou se stydí a člověk se setkává s pocity, které nejsou pro něho příjemné. Jestliže rodina chce, aby jí bylo pomoheno, podstoupí riziko něčeho nového, neznámého. V první chvíli člověk není schopen identifikovat a využít své vnitřní zdroje. Úkolem socioterapeuta je vyvést lidi ze slepé uličky. Pokud klient nechce riskovat, není změna možná. Ve fázi chaosu je nutné udržet klienta v přítomnosti, posilovat jeho schopnost vnímat realitu. Klienti se někdy raději chaosu vyhýbají, protože změny u nich samotných vyvolávají úzkost, strach, nejistotu. Bez tohoto k žádné změně nedojde. Ani úloha socioterapeuta není lehká, musí reagovat rychle, promyšleně, neboť neví, jak se bude dále situace vyvíjet a jaká další intervence bude nutná.
3. Třetí fáze – integrace, která začíná momentem vyřešení otázky, která byla v předchozí fázi zdrojem vnitřního zmatku. Třetí fáze je nadějí emoční úlevy a ochoty vyzkoušet si nové způsoby řešení situace. Integrace může znamenat ukončení sezení, nebo uzavření cyklu, po němž následuje další proces. Satirová pojímá socioterapeuta jako průvodce procesem změny, se schopností pomáhat lidem, aby se sami rozhodovali. Terapeut nemůže za lidi činit rozhodnutí.

Některé techniky podle Satirové, které můžeme využít i v naší praxi:

- **Rodinná mapa** (již bylo specifikováno v textu), která vlastně určuje rodinnou síť, co ovlivnilo každého jedince v rodině, které interakce byly významné, vzpomínky, které měly pozitivní či negativní vliv.
- **Technika „sochání“** definuje techniku sochy, jako podstatu systému, který zachycuje vztahy rodiny v prostoru. Je to fyzické uspořádání rodinných příslušníků, podle toho, jak jsou vnímáni jako členové rodiny.

Poznámka: technika „sochání“, kterou uvádíme, má informační charakter, aby pracovníci věděli, že taková metoda existuje, u nás se používá, ale podmínkou je, že je zapotřebí projít speciálním výcvikem, pokud chceme s metodou pracovat.

- **Technika metafor** je uplatňována v případě, že členové rodiny chtějí vyjádřit vnitřní zkušenost prostřednictvím viditelné polohy těla. Techniku metafor můžeme definovat jako jazykovou konstrukci, která spočívá v přenášení významu na základě vnější strukturální podobnosti. Uplatňuje se při odhalování podobnosti, odlišnosti nebo ambivalence problémové situace. U nás je známá originální metoda metafor, metafor jako ostrova plujícího v oceánu světa, pod názvem Ostrov rodiny autorů Z. Riegra a H. Vyhnálkové. Metafora nám umožňuje jednodušeji uchopit složité transakční dění v rodině, snadněji můžeme popsat, jak rodina vzniká, jak se členové rodiny podílejí na jejím fungování a také na dysfunkcích.
- **Drama, dramaterapie**, metoda k vyjádření mezilidských vztahů, které jsou obtížně verbalizovatelné. Pomocí dramaterapie lze přehrávat rodinné situace, můžeme lépe pochopit nitro člověka a nahlédnout na události jiným způsobem. Tato forma terapie se používá běžně při práci s rodinou, ale také dětmi, mladistvými apod.
- **Technika přerámování** se používá pro přerámování reakcí chování, aby bylo možné odhalit smysl, který se skrývá za určitým chováním.

Satirová často při terapii využívala **humoru**, který podle ní má místo ve fázi navazování kontaktu s rodinou a přispívá k uvolněné atmosféře v rodině. Jak tvrdí, humor, smích jako terapeutický nástroj vyladuje napětí v terapii, také může změnit způsob, jak rodina na sebe nahlíží. Každé setkání začínalo podáním ruky všem členům rodiny, ale také při samotné terapii se dotýkalo členů rodiny, jelikož dotyk považovala za zdroj neverbální opory slovní komunikace (Šoltésová, Bosá, Balogová 2016).

V naší praxi podání ruky klientovi při setkání, jednání by mělo být běžnou záležitostí a na tuto praxi upozorňuje mnoho našich odborníků (Matoušek, Chytil a další), což se v praxi ne vždy děje. Stejně tak je zapotřebí chápat pojetí humoru, „sociálně inteligentní humor“, přijatelný pro klienta a ne zamračený pracovník, které těžce zvedá hlavu od stolu, případně ani nevstane ze židle.

Můžeme zde připomenout rodinného terapeuta Špitze „rodiny byly vítány již na začátku společného seznámení, v prvním kontaktu. Špitz měl takovou oblíbenou větu: „některé věci se dají vyřešit a jiné se musí vydržet“, jemný humor, který v praxi používal.

Model růstu podle Satirové, dnes známý pod pojmem **Transformační systemická terapie** podle Satirové. Tento model se využívá v terapeutické praxi s jednotlivcem, rodinou nebo skupinou. Model se používá nejenom v sociální práci, socioterapii, ale do odborného prostoru se dnes dostává v sociální pedagogice a to velmi aktivně. Hlavním cílem Modelu růstu je posílení sebeúcty členů rodiny, pomoc jim odhalit jejich vnitřní zdroje a tak umožnit růst. Model růstu, také se mu někdy říká Satiriánský model, můžeme řadit k humanistickým a interpersonálním psychologickým směrům. Hypotézami jsou tvrzení, která pro naši praxi jsou velmi přínosná (**cituji** dle autorů: Satirová, Banmen, Gomoriová 2005). Při práci s klienty se těmito doporučeními můžeme velmi dobře řídit při práci s rodinou.

Mnoho tvrzení lze najít v jednotlivých částech textu, kde jsou aplikovány na určité situace, poznatky.

Definujeme některá vybraná přesvědčení:

- **Změna je vždy možná.** Změna se týká úrovně pocitů, percepce (přesvědčení, předpoklady, myšlenky, pravidla, hodnoty) a očekávání
- **Terapie musí být zážitková,** pouze tak jde dosáhnout změny druhé úrovně a to změny na úrovni bytí a nejen změny na úrovni chování. Sám problém není problémem, ale problémové může být zvládání těžké situace. Cílem terapie není řešení problému, ale práce s jeho zvládáním
- **Majitelem emocí je výhradně ten člověk,** který je prožívá, tudíž se můžeme své pocity učit zvládat a měnit
- **Terapie definuje cíle svého působení pozitivně** a řeší dopad negativních zkušeností
- **Lidé mají vlastní zdroje** potřebné ke změně a růstu, terapie je nástrojem objevování těchto zdrojů

Myšlenky o vnímání světa a člověka na základě tohoto modelu.

Tyto myšlenky můžeme velmi dobře využít nejen pro sebe, ale především v komunikaci s rodiči. Myšlenky jsou velmi podnětné a je na invenci každého sociálního pracovníka, nakolik je dovede implementovat do svých aktivit, rozhovoru s rodiči, vysvětlování různých situací apod.

- Rodiče dělají věci tak, jak v danou chvíli nejlépe dovedou (můžeme je odsuzovat, že něco nedělají tak, jak si myslíme, že to má být? Popřemýšlejme, třeba to neví, neumí, nesetkali se s jiným řešením)
- Rodiče opakují rodinné vzorce, které dostali jako děti, a to i přesto, že jsou tyto vzorce dysfunkční (mají je zakódovány v sobě, neví, že jsou dysfunkční, funguje zde transgenerační přenos)
- Máme možnost volby – především ve smyslu vědomé odpovědi na stres, namísto pouhého reagování na situaci (jak upevnit odolnost rodiče, zvládat copingové situace)
- Naše pocity patří nám, všechny

- Nemůžeme změnit minulost, můžeme změnit její dopad na nás
- Přijetí a ocenění našich minulých krůčků kupředu zvyšuje naši schopnost zvládat přítomnost
- Jedním z cílů na naší cestě k celistvosti je přijmout rodiče jako lidi a setkávat se s nimi na úrovni lidství, nikoliv na úrovni rolí. (říká nám to něco; ten je takový, problémový, znevýhodněný, nezvládá nic, nenálepkuje je).
- Coping /zvládání) je projevem úrovně naší vlastní hodnoty (a co programy, ve kterých člověk žije, a které ho zavádějí do slepých uliček, Pokusme se vytvořit nové programy pro život), vyšší sebehodnota znamená plnější coping.
- Proces je cesta a možnost změny. Obsah formuje kontext, ve kterém se změna může uskutečnit.

8. KOMUNITNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Základní charakteristiky komunitní práce (dle Navrátila)

V komunitní práci je klientem komunita. Potřeby komunity jsou rozhodující. Tyto potřeby jsou vyjádřeny problémy, které se týkají většího počtu lidí. Komunita má své specifické možnosti, jak řešit své problémy. V komunitní práci jde o proces uvnitř komunity, při němž se využívají jejích zdroje. Identifikované sociální problémy mají být odstraněny prostředky komunity.

Sociální práce v komunitě se zakládá na těchto předpokladech:

- Komunita je ve většině případů schopná řešit své problémy vlastními silami
- Občané by se měli podílet na utváření, nápravě a kontrole **nejdůležitějších změn ve svých komunitách**
- Holistický přístup úspěšně **řeší** velké problémy, které práce s jednotlivcem nevyřeší

Navrátil uvádí základní východiska komunitní práce dle McNeila (1978):

- Komunitní práce se týká členů komunity a jejich potřeb. Jejím cílem je obohatit život člověka rozvojem a podporou rovnováhy mezi komunitními zdroji a potřebami jejich členů.
- V komunitní práci je klientem komunita. Komunitou může být obvod, město, okres, stát nebo národ.
- Komunita je přijímána a chápána taková, jaká je.
- Všichni obyvatelé komunity mají nárok na poskytnutí zdravotnické a sociální pomoci. Cílem komunitní práce je zapojit do života všechny kategorie obyvatel.
- Neustále se měnící potřeby člověka a vztahy mezi lidmi i skupinami jsou hybnou silou v procesu organizace komunity.
- Komunitní práce je součástí obecné komunitní práce.

FÁZE KOMUNITNÍ PRÁCE (DLE NAVRÁTILA)

- 1. Monitoring** – jedná se o průběžné sledování lokality s cílem včasného odhalení problémů. Monitoring může mít charakter sběru a vyhodnocování informací, které shromažďují instituce činné v lokalitě. V případě potřeby mohou komunitní střediska navrhnout a provádět různá šetření, která napomohou při analýze problémového jevu.
- 2. Výzkum a analýza** – jestliže se během průběžného monitoringu začíná projevovat nějaká nesrovnalost, je k jejímu hlubšímu pochopení možno využít výzkum. Volí se takové výzkumné metody, které odpovídají typu problému. Použity mohou být např. *sociologické a psychologické výzkumné techniky*.
- 3. Projektování** – dle informací o problému, stavu komunity i širšího legislativního a sociálně-ekonomického rámce komunitní pracovník navrhuje projekt, jehož cílem má být odstranění nebo zmírnění problémů. V projektu komunitní pracovník identifikuje problémy lokality, cíle projektu, zdroje, které budou při jeho realizaci využity, a konkretizuje prováděcí plán.

4. Implementace – jde o vlastní činnost. Komunitní pracovník podporuje spolupráci všech subjektů.

5. Hodnocení – má přinést informaci o efektivitě daného programu.

Komunita je chápána jako cíl komunitní práce a zároveň jako zdroje, strategie řešení samostatných problémů. V komunitě jsou lidé, kteří žijí v geografické, definované oblasti a mezi nimi jsou vzájemné sociální vazby a tito lidé jsou k sobě citově vázáni, i k místu, kde žijí. Komunita je místo, kde člověk získává emocionální podporu, ocenění a pomoc v každodenním životě.

Cílem komunitní práce je usilovat o sociální změnu. Komunitní práce je metoda řešení sociálních problémů prostřednictvím podpory společnosti – komunit, v místech, kde lidé žijí a kde problémy vznikají. Komunitní práce je tedy metoda směřující k vyvolání a podporování změny v rámci místního společenství (obec, část obce apod.) a využívá lidských zdrojů v komunitě. V současné době je komunitní práce pojímána jako proces, jak aktivovat lidi, aby svůj problém řešili sami, zároveň je to také způsob, jak určitý problém vyřešit.

Komunitní práce je metoda univerzální, můžeme s ní řešit místní problémy v oblasti sociálních služeb, zdravotní péče, etického napětí, životního prostředí apod. Předpokladem úspěšné komunitní práce je solidní znalost příslušné obce nebo společenství a jejich institucí (počet obyvatel, věkové složení, tradice, kultura, zaměstnanost/nezaměstnanost, bydlení, chudoba).

Motivace lidí ke spolupráci v komunitě, musí vycházet z jejich vlastních potřeb a zájmů, musí být nějaký vztah mezi osobou, kterou žádáme, aby něco udělala, a tím, pro koho to dělá. Činnost musí vést k nějakému výsledku. Důležitá je spolupráce v komunitě, a to všech zainteresovaných subjektů, ale také spolupráce všech lidí v komunitě.

Klinický přístup v sociální práci se zabývá především vnitřním životem jedince a jeho vztahy v rodině. Komunitní přístup rovněž bere zřetel na tyto vztahy, ale vede odborníky, kteří pomoc poskytují k tomu, aby se také mj. starali o životní podmínky svých klientů.

Komunitní přístup přináší jednoduché a srozumitelné myšlenky a ukazuje, jak je uplatnit v realitě (odborník se musí ptát na problémy). Komunitní práce je participativním přístupem na lokální úrovni. Důležité je umět naslouchat jeden druhému, sdílet názory a spolupracovat při společném učení a objevování řešení.

Komunitní práce, komunita je často spojována s vyloučenou lokalitou. Tento pojem se v odborném jazyce používá, ale pro komunitu na lokální úrovni není příliš výstižný. Víme, že vyloučené lokality existují v centru určité lokální komunity v rámci obce, ve které bydlí další občané. A tak celá tato lokalita je často nazývána, pojímána jako vyloučená. Podle Gojové a jejího výzkumu obyvatelé lokality dané obce nejsou s takovým označením spokojeni, co vytváří pro mnohé z nich závažné problémy, stejně tak pro jejich děti.

Práce v komunitě má teoretickou oporu v ekosociálním přístupu; sociální pracovník se pohybuje mezi systémem a jeho prostředím (sociálním prostředím). Ekologická perspektiva vnímá člověka a jeho prostředí jako jednotný systém (ekosystém). Sociální práce se zajímá především o procesy, mezi kterými je vzájemná závislost (prvky ekosystému a prostředí). Ekologický přístup v sociální práci usiluje o dosažení vyváženosti mezi potřebami klienta (systému), a možnostmi, které mu poskytuje jeho sociální prostředí pro uspokojení jeho potřeb. V komunitní práci je důležitý sociální kapitál, tj. hustota sociální sítě spolu se sdílenými hodnotami, normami a chápáním, které podporují spolupráci uvnitř i mezi skupinami a komunitami, a to proto, aby byly schopny snadněji řešit své problémy. Sociálním kapitálem rozumíme sumu aktuálních i potenciálních zdrojů, které může určitá osoba využívat díky tomu, že se zná s druhými lidmi a není osamocená. Hlavními aspekty sociálního kapitálu

jsou sociální vazby neboli pouta (mezi členy rodiny, mezi členy zájmového kroužku, klubu apod.) a potřeba emočního přijetí.

Komunita má schopnost budovat sociální mosty, tj. horizontální propojení v komunitě mezi členy i mimo původní komunitu či rodinu (např. mezi sousedy, což je důležité, širší společnosti, ke známým a přátelům mimo komunitu). Sociální mosty jsou významné pro získávání informací (třeba hledání práce, naplnění osobních zájmů a sociálních potřeb).

Integrovaný přístup k práci v komunitě tvoří mix různých přístupů, které se vzájemně doplňují, zvláště při budování sociálního kapitálu, uznání lidí a vyrovnávání rozdílů ve zdrojích moci. Významná je také problematiku studu, ztráty hrdosti, vzdoru, vznik mentality utlačených, naučená bezmocnost. S těmito fenomény musíme pracovat. Těžištěm, na němž se může odehrát změna, je přeladění z pasivního přijímání k aktivní participaci a přijetí odpovědnosti. Jde také o změnu pohledu „od toho, co nemohu, k tomu, co mohu“, čili angažovanost na základě posílení naděje.

CO NÁS MŮŽE V KOMUNITNÍ PRÁCI PŘEKVAPIT?

Komunita se skládá z různých skupin. Sociální pracovník se více seznamuje s některými lidmi z komunity a prostřednictvím nich se seznamuje s dalšími. Hovoříme o nabalování „sněhové koule“. Sociální pracovník se seznamuje se všemi lidmi z komunity, není některá část komunity opomíjená? Ví sociální pracovník, jak se můžou v komunitě tvořit „kliky“, vazby, které můžou ovlivnit celou komunitu negativním způsobem?

V komunitní práci se musíme zaměřit na individuální potřeby lidí v komunitě. Často se můžeme setkat se závažnými individuálními starostmi jednotlivých členů. Lidé si nevědí rady a nenacházejí vhodnou osobu, na kterou by se se svým problémem obrátili a nechávají své starosti zapomenout tak dlouho, jak to jen lze. Sociální/komunitní pracovník se nemůže všemi starostmi zabývat, musí si uchránit svoji kapacitu. Tudíž musíme mít v zásobě i další služby, které můžeme těmto lidem doporučit, případně sjednat.

Ideálem je propojit komunitu s ostatními obyvateli společnosti v dané lokalitě/okolí. Třeba spolupráce s občanskými organizacemi, komisemi apod. Může nás překvapit, že občané dané lokality nebudou chtít s obyvateli komunity spolupracovat, komunita není pro ně partner. Zkušenost z praxe je taková: nejít hlavou proti zdi, ale je zde tato možnost, prostřednictvím obce, sociálních pracovníků, dobrovolníků. K tomu jsou potřebné odborné zkušenosti, dobré komunikační dovednosti, erudice sociálního pracovníka a zájem spolupracujících institucí.

Jádrová, iniciační skupina v komunitě

Pracovník by měl mít rozeznání, kdo jsou hlavní aktéři ve skupině. Jedná se o osoby s neformální autoritou. Jádrovou skupinu by měli tvořit lidé (asi 6 členů), kteří mají zájem o různá témata a jsou schopní s komunitním pracovníkem spolupracovat. Formování jádrové skupiny je závislé na mnoha okolnostech. Podporovat změnu, hledat přirozené lídry, kteří svou autoritou můžou ovlivnit ostatní. Musíme ale dávat pozor, aby v jádrové skupině byly zastoupeny všechny skupiny z lokality. Jakmile máme vytvořenou jádrovou skupinu, můžeme pracovat na úkolech. Tj. naslouchat lidem z komunity a jejich potřebám, trápením a přáním. Ptát se na jejich strategie a zapojovat je do rozhodování. Členové jádrové skupiny musí být také vynalézaví v možnostech, jak informace dostat k „poslednímu“ člověku z komunity, který se nechce zapojit.

Práce s jádrovou skupinou vůbec není jednoduchá; jádrová skupina může mít své limity: lidé můžou být zklamáni, nezažívají úspěch při prosazování svých zájmů, mnohdy chybějí komunikační dovednosti,

organizační schopnosti, někdy chybí někdo, kdo by je podpořil, pomohl dosáhnout cíle, někdy je to tak, že chtějí pracovníka získat na svoji stranu – manipulují s ním.

Jádrovou skupinu do aktivit musíme zapojovat postupně. Ze začátku iniciovat drobné aktivity, které reagují na potřeby lidí. Při organizování těchto aktivit zjistíme, zda skupina je schopná spolupracovat, co umějí a co potřebují se naučit. Jádrová skupina by měla mít důvěru ostatních, hledat strategie řešení, reflektovat vývoj situace v komunitě, zúčastňovat se pravidelných schůzek s pracovníky obce, komunitní schůzky s ostatními obyvateli obce.

Úkolem jádrové skupiny je prezentovat a vyjadřovat potřeby a nápady komunity, převzít starost o různá témata, učit se diskutovat, vést dialog, probírat jednotlivé navrhované postupy komunity, podporovat odvahu lidí z komunity.

Spolupráce sociálního/komunitního pracovníka s jádrovou skupinou:

- Ptát se a hodně naslouchat
- Mluvit s lidmi o jejich tématech, vyhledávat téma, které je nesené mnoha emocemi
- Dobrá orientace v komunitě
- Podpora iniciativ
- Dovede rozpoznat vzdělávací potřeby členů jádrové skupiny, ale také sám vzdělává ostatní
- Dodává odvahu a naději
- Pomáhá zprostředkovat vztah s okolím
- Angažovanost

Pokud se jedná o sociální práci v komunitě, využíváme všechny dostupné a nám známé metody sociální práce, včetně socioterapie, dbáme na etický kontext sociální práce. Musíme také rozlišit kontext sociální práce pro lidi, kteří bydlí v lokalitě, předtím bydleli v obdobné obci, městě s podobnou urbanizační strukturou (sídelní zástavba) a lidí, kteří do komunity byli přestěhováni z malých obcí (zemědělská oblast, nemají vztah k většímu městu, obci, sídlišti). Má to vliv na adaptaci obyvatel komunity a vytvoření vztahu k dané lokalitě. V sociální práci můžeme využít některé zajímavé postupy práce související s adaptací na lokalitu, např. *zpracovat mapu lokality (poznej svou lokalitu a okolí), nebo „moje cesta do této lokality – odlišnosti“*.

Pro jádrovou skupinu úkol může znít: *plány, mapa, chci se naučit... a další*

To, co se chtějí členové jádrové skupiny naučit (jejich názory, je třeba komunikovat, vysvětlit, neponižovat je, že něco neví). Škála úkolů může být široká a také zajímavá. Dále můžeme využít socioterapii, hry s psychoterapeutickým potenciálem pro dospělé, komunikační a socioterapeutický výcvik.

8.1 KOMUNITNÍ PRÁCE

Práce s komunitou – komunitní sociální práce je v textech z oblasti sociální práce chápána jako jedna z forem sociální práce (Thomas, 1983 In Šťastná 2016, s. 8), která má ve světě více než stoletou tradici. Soudobá komunitní práce znamená v širokém slova smyslu organizování sociálních činností takovým způsobem, jenž zajišťuje lidem přístup k aktivitám, které jsou nezbytné pro jejich každodenní život a to vše v místě, kde žijí.

Jak uvádí Gojová (2013, s. 309-312), kompetentní (zmocněná, mobilizovaná) komunita je chápána jako cíl komunitní práce a zároveň jako zdroje strategie řešení samostatných problémů.

Koncepce komunitní práce s rodinami, o níž bude dále pojednáváno, je součástí řešení projektu, kdy cílem je vytvoření Komunitního klubu pro rodiče a děti. Projekt tak reaguje na neutěšenou situaci rodin a dětí v místní lokalitě příslušného města. Zpravidla se jedná o rodiny, které v dané lokalitě bydlí, matky s dětmi, ale i matky z azylového zařízení. Problémy rodin v dané lokalitě tvoří komplex různě propojených jejich životních těžkostí. Každá intervence v rámci komunitní práce, ať už směrem k dítěti nebo rodině, musí být zaměřená na změnu, nikoliv na problém. Změnu můžeme uskutečnit pouze ve spolupráci s celou rodinou. Nemůžeme působit na jednotlivé dítě nebo rodiče, aby změnili své chování, postoje, přístupy k životu apod., nýbrž dítě a rodiče musí být bráni jako zdroje této změny. Tato myšlenka je také cílem projektu, tj. vytvoření takové sociální služby, která by byla adekvátní a odpovídala současným potřebám rodiny/rodin.

Plánované aktivity nejsou zaměřené na materiální pomoc, ale na nemateriální hodnoty, které pomůžou rodinám odstranit jejich „jinakost“, která je často překážkou fungování rodiny. Sociální intervence právě musí směřovat do komunit (ať už na lokální úrovni, či jiné), ve kterých vzájemné soužití je nefunkční, členům komunity chybí sociální opory, rodinné vazby jsou výrazně oslabené, nebo také chybí.

Sociální práce se věnuje lidským otázkám. Lidská otázka je vlastně integrující faktor, který spojuje sociální práci s etickými normami, které v komunitní práci jsou velmi potřebné. Průnik nacházíme ve fenoménu pomoci; solidaritě s těmi, kteří pomoc potřebují, nebo jsou na pomoc odkázáni. Sociální práce, stejně tak socioterapie (o níž bude dále pojednáno) vlastními prostředky, ať už na úrovni teoretické a metodologické (sociální poradenství, výchovné vzdělávací aktivity, metody sociální práce), nebo na úrovni praktických aplikačních aktivit (terénní sociální práce s různými cílovými skupinami), zahrnuje v sobě množství hodnot, norem, principů, ale také mravní úsilí sociálních pracovníků, pomáhat klientům, porozumět jim, usilovat o ochranu jejich důstojnosti.

Etický rozměr sociální pomoci souvisí také s morální kvalitou subjektů této pomoci. Jak uvádějí autoři (Kusín, Šebestová, Drábíková, 2015), fenomén pomoci je vyjádřením nejenom sociálně humanitního rozměru; je také sociálně institucionální hodnotou, kterou vyjadřuje sociální politika státu, tj. vytvářet sociální centra, zaměřená na pomoc sociálně znevýhodněným osobám, skupinám.

Při práci s rodinami v komunitní sociální práci můžeme využít nesčetné množství metod sociální práce.

Komunitní práce se opírá o takové hodnoty jako úcta, tj. uznání a přijetí osoby, každého jednotlivce v komunitě; snaha porozumět důvodům a způsobům, jak lidé v komunitě řeší své problémy, jak vlastně žijí. Znamená to také dát lidem v komunitě naději na změnu, protože každý je schopen učit se a vyvíjet. Poskytnout důvěru, jelikož dobrá atmosféra v komunitě pomáhá těmto lidem, necítí se izolováni. Potřeby, možnosti, ale také potíže je „nutné komunikovat“, mluvit o nich. Vztah mezi komunitním pracovníkem a členy komunity je základem spolupráce, důvěry, odvahy. Chceme-li sjednotit lidi, aktivizovat je, potřebná je trpělivost, přijetí dohodnutých pravidel, které je zapotřebí s komunitou konzultovat, vysvětlovat a pozvolna realizovat.

Při práci v komunitě si musíme uvědomit, že občan obvykle nežije v jednotlivých „podsystémech“, ale ve společnosti jako celku, kterou někdy považuje za nespravedlivou vůči sobě s ambivalentní morálkou. Ambivalence morálky ve společnosti zpravidla ztotožňuje zajištění široce pojatých základních potřeb, tj. „dobrý život“. Pak se naskytá otázka, v čem jedinci nebo skupiny spatřují zdařilý, dobrý život; jaký je vlastní životní koncept konkrétního jedince. Má člověk možnost něco změnit? Má takovou moc? Moc podle Webera znamená možnost prosadit svou vůli, případně i proti vůli jiných (Sokol 2015). Moc souvisí s naší svobodou, je to něco, co neoddělitelně patří ke každému člověku. Člověk se může rozhodovat a jednat na rozdíl od pouhého reagování, ale má také odpovědnost. Odpovědnost nejenom za činy, které mu můžeme přisuzovat. Musíme se ptát i na odpovědnost, kterou má proto, že na něj byla přenesená určitá kompetence (např. výchova dětí), která také souvisí s pojmem péče. Pečující vazby můžou překračovat oblast rodiny a rozšiřovat se na sociální vazby, které drží pohromadě skupiny lidí, na sounáležitost, na niž mohou být vybudovány společenské instituce (Held 2015).

V komunitní sociální práci můžeme využít různé přístupy a techniky. Osvědčují se nejenom klasické metody sociální práce, ale různé aktivity realizované formou her s psychoterapeutickým potenciálem, které aktivizují klienta, jeho potenciál a pomáhají řešit případně uspořádat sociální vztahy nejenom v rodině, ale mezi sebou navzájem, v komunitě. O herních aktivitách, které při práci s rodinou můžeme využít, je pojednáno v samostatné části publikace.

Čeho si *musíme* všimnout při práci s rodinami v komunitě?

Mnohé rodiny žijí v neustálých konfliktech, jsou nespokojené se svými životy. Avšak obvykle si neuvedomují příčinu své nespokojenosti, mají problémy s nedostatečným pocitem vlastní hodnoty. Nedostatečný pocit vlastní hodnoty vyvolává v člověku dojem, že je nešťastný. Ale nejen to, může ho zavést do úplných propastí. Můžeme říct, že tito lidé mají zakódované určité „vnitřní programy“, které je tvrdošíjně zavádějí do stále stejných slepých uliček a činí je trvale nešťastnými. V důsledku toho vznikají mnohé konfliktní situace, neúspěchy, vynořují se negativní události, vztek, závist, bezmoc a posléze nezáměr cokoli změnit. Klienti tyto stavy často nazývají „promarněné životní šance“.

Chceme-li porozumět těmto konceptům, „vnitřním programům“, musíme se vrátit do období zdrojů, které ovlivňují fungování dospělého jedince a které byly formovány v primární rodině. Podle Satirové, základem identity jedince je primární triáda: matka – otec – dítě. Zkušenosti z primární triády ovlivňují jeho život, ať už v kladném, nebo negativním smyslu. Jedinci svou situaci můžou řešit různými způsoby (únik do nemoci, můžou trpět pocitem nedostatku, který řeší půjčkami, může se objevit agresivní chování, opakované navazování nekvalitních vztahů a jiné jevy). Jsou to všechno vnitřní konflikty, které na první pohled nejsou viditelné, jsou skryté ve vnitřním světě jedince. Musíme umět otevřít vnitřní svět našeho klienta, člena rodiny, rodiče.

Je velkou chybou, pokud komunitu chápeme zúženě, tj. pouze prostor, ve kterém tito lidé žijí a nezabýváme se jejich vnitřním světem, „vnitřními programy“. Stačí nám pouze informace, že nějak fungují, mají své dávky. Takový postup není správný a sociální práce ztrácí na svém významu.

Musíme se naučit pracovat s pojmem reflexe života (kde můžou být obsaženy všechny dosavadní konflikty jedince). Určitě mnoho sociálních pracovníků si vzpomene na často pokládanou otázku od klientů „a co mám dělat? v co můžu doufat?“ Jsou to etické – filozofické otázky I. Kanta, které i v současné společnosti mají svou platnost. Otázka „co mám dělat“ patří často k těm otázkám, které klienti pokládají, a odpověď není snadná, protože lidské jednání není řízeno instinktem. Nestačí nám pouze informace o podmínkách jednání a jeho následcích. Závisí také na motivech k jednání. Jsou to vlastně naděje, v co člověk doufá.

Dostáváme se tak k představám o člověku. Člověk se může rozhodovat mezi různými možnostmi. Přitom rozhodování je vždy volba mezi možnými a přípustnými, tolerovatelnými nebo proveditelnými alternativami ve smyslu cílové orientace, ale také dostupných prostředků. Vystává otázka, co je správné, morálně dobré, falešné, neboť mnohé situace v současném světě jsou relativizovány; zjednodušeně řečeno, je dovoleno vše. A právě to (tento extrém) se stává novým problémem; je to ztráta řádu, ztracenost a bezradnost v globálním světě, ve kterém člověk spatřuje z daleko větší blízkosti, než tomu bylo dříve, nejrozumnější alternativní způsoby života. A tak udělá z „nouze cnost“, novým řešením, jak nabýt jistoty. A jedinec hledá řešení, jak nabýt jistoty bez ohledu na cokoli. Je přesvědčen o tom, že všechno je možné, oprávněnost libovůle a není zapotřebí o svém životě pochybovat (Poněšický 2006). Člověk, náš klient, si musí umět odpovědět na otázku, jak sám chce žít. Nemůžeme ho navádět k určitému konání, ale můžeme mu pomoci tím, že ho naučíme, jak reflektovat svůj dosavadní život.

Při práci v komunitě si můžeme mj. všimnout „nové kvality odcizení“, tj. vědomé odmítnutí emočních, vzájemně odpovědných pout mezi lidmi. To také má své negativní důsledky; hledání

náhražky života, ztráta sebe samého, ale i spolucítění apod. Některé okruhy lidských činností mají zvláštní význam. Jde především o komunikační procesy, o jazykové a mimojazykové formy komunikace, využití sociálních vzorů, preferování podob lidského jednání a chování. Intuitivně předpokládáme, že jazykové vyjádření jako slušnost, lidskost, mravnost označují situace související s chováním a jednáním. Proto v komunikaci s klientem musíme pracovat s pojmy, které mají kladnou hodnotu, zvláště v kontaktu s dětmi. V komunikaci se snažíme kultivovat jazyk klienta, rodiče, dítěte. Dále je zapotřebí zaměřit se na okruhy problémů, které nám následně pomůžou koncipovat jednotlivé aktivity tak, aby dopomohly k řešení a objasnění některých složitých situací rodin; přitom aby nebyly pouhým poučováním či mentorováním. Intervenci směřovat na hledání zdrojů a vést rodiče k tomu, aby byli schopni své zdroje, možnosti odhalit a porozumět jim. Témata, se kterými lze pracovat, zahrnují oblasti: řád v rodinném systému, životní pole, konsensus v rodině, dohody a pravidla, hodnoty a postoje, komunikace v rodině, pochopení a láska a další (vše najdeme v druhé části publikace).

9. ZŘÍZENÍ KOMUNITNÍHO KLUBU PRO RODIČE A DĚTI

Rodiče jsou v životě dítěte ty nejdůležitější osoby. Jsou těmi nejlepšími vzory, zároveň největšími podporovateli sebedůvěry a životních jistot. Aby dětem bylo s námi dobře, a aby prospívaly, musíme jim vytvořit vhodné prostředí a dodržet některé předpoklady. Na jedné straně blízkost a teplo lásky ve vztahu k jednotlivému dítěti, na druhé straně jasné signály, které která dětem dají jistotu a orientaci v tom, kde a jaké je jich místo v rodině.

Jak již bylo uvedeno, Komunitní klub může zřídit obec (část obce, město – obvod), dále pak sociální služba, která rozšíří nebo doplní své činnosti a také nezisková organizace. Musíme si položit otázky: co chceme řešit, jakým způsobem a s jakou skupinou obyvatel/rodin chceme pracovat, jaké budeme používat metody a přístupy ve své práci. Je zapotřebí se orientovat v lokalitě, problémech, které se v lokalitě vyskytují, je vhodné znát složení obyvatelstva, navázat spolupráci s příslušnými institucemi. K tomu nám poslouží monitoring sociálního prostředí, ve kterém chceme působit. Dále je zapotřebí jednat s příslušnou obcí ohledně situování zařízení, materiálních podmínek, personálního zajištění a finanční rozvahy pro provozování zařízení.

Kdo může být klienty Komunitního klubu:

- Rodiny, které jsou v evidenci OSPOD
- Rodiny, které bydlí v azylových zařízeních
- Rodiny, které můžou tvořit ohraničenou skupinu v dané lokalitě (část sídlištní zástavby, ulic apod.)
- Rodiny více problémové, znevýhodněné
- Rodiny, které bydlí ve vyloučené lokalitě
- Prarodiče, kteří mají dítě ve své péči (cizí péče)
- Ale také rodiny, které nejsou v žádné evidenci pomáhajících institucí, ale nabízený program je oslovil a projevíli zájem se účastnit realizovaných aktivit, který by jim mohly pomoci osvětlit některé problémy, se kterými se již setkali, avšak situace prozatím nevyžadovala nějaké zvláštní řešení (např. osamělí rodiče, matky – otcové)

Podmínkou je, že aktivit v klubu se musí účastnit společně s rodiči i jejich děti. Neznačená to však, že některé workshopy nemůžou být specifikovány jen pro rodiče (edukativní charakter). Účast na realizovaných aktivitách je dobrovolná.

V Komunitním klubu se pracuje s tématy, které najdeme v nabídce v další části tohoto materiálu. Výběr témat je odvislý od aktuálních potřeb, ale také výběr témat může být konzultován se skupinou, se kterou budeme pracovat (dle jejich požadavků). Žádné z uvedených témat nemá charakter přednášky. Obsah toho, co chceme sdělit, čím se budeme zabývat, jaké situace řešit, co může rodině pomoci, postupy, je skrytý v terapii hry, která má určitý psychoterapeutický potenciál. Pomocí hry můžeme objasnit a vysvětlit různé situace, návody na práci s dítětem, řešení vztahu v rodině apod.

Je vhodné, aby témata pro účastníky klubu vešly ve známost, před zahájením činnosti. Aby si klienti mohli vybrat z nabídky to, co je zajímavé, trápí, chtěli by se dozvědět apod. Je to důležité i pro pracovníky

Klubu, aby mohli organizačně připravit setkání. Skupina by neměla být větší než 4-5 rodičů + děti (vždy záleží i na prostorových podmínkách místnosti klubu).

Pracovníci Klubu předem nezkoumají situaci rodiny a její problémy, ani nepracují s dřívější dokumentací. Problémy, které rodina má, se nám vynoří v průběhu „herního“ sezení a ty pak musíme řešit samostatně (jak uvedeno dále), nebo také ve spolupráci s příslušnou institucí či další návaznou službou. Chceme také rodičům ponechat rozhodovací činnost, co udělat proto, aby se jejich situace změnila, zlepšila, vést je k tomu, aby byli schopní na mnohé problémy si odpovědět sami, což také souvisí s copingovou strategií a pomoci jim při odhalování vlastních zdrojů.

SHRNUTÍ

Kapitola se zabývá problematikou komunity, významem komunitní práce, cíli sociální komunitní práce, seznamuje nás se základními pojmy, které sociální pracovník by měl znát a umět s těmito pojmy zacházet. V další části textu najdeme analýzu problémů klientů, rodin, které souvisejí s různými životními těžkostmi a situacemi jedinců, skupiny, se kterými se můžeme setkat v komunitní práci. Důraz je kladen na hodnoty člověka, toho, jak on sám může vnímat svoji situaci, s jakými překážkami se můžeme setkat při práci v komunitě a na které širší aspekty života rodin je zapotřebí se zaměřit. Text dále vysvětluje principy Komunitního klubu pro rodiče a děti, některé postupy práce a také organizační a administrativní záležitosti související se zřízením Klubu.

10. CÍLOVÁ SKUPINA

V této kapitole je rozvedena typologie rodin, se kterými se můžeme v Klubu pro rodiče a děti setkat ve stručném přehledu. Jak již bylo uvedeno, Klub pro rodiny s dětmi je určen všem rodičům, kteří budou mít zájem o řešení své životní situace a to bez ohledu na to, zda je rodina sociálně znevýhodněná, nebo její sociální a rodinné prostředí je málo podnětné pro vývoj dítěte, nebo se bude jednat o osamělé matky, rozvedené, nebo rodiče, kteří jsou v opakovaném manželském svazku. Matky bydlící v azylových zařízeních, případně se rekrutují z lokálního prostředí, které může být natolik problematické, že ovlivní vývoj celé rodiny. Problémy těchto rodin v rámci realizovaných aktivit se můžou objevit a následně bude zapotřebí s těmito rodinami, případně jednotlivými členy rodiny, pracovat na individuální úrovni za použití nejen běžných metod sociální práce, ale metod, které můžeme považovat za více sofistikované.

Pro orientaci uvádíme charakteristiku některých rodin, které můžeme definovat jako rodiny klinické. Je zřejmé, že rodin s dětmi, které potřebují řešit problémy, je podstatně více. Každá rodina, se kterou se setkáme, bude jiná a bude mít jiné potřeby. Obecně platí, že můžeme pro všechny uvedené typy rodin využít pracovní manuál, ale také metody sociální práce, pokud budeme pracovat s individuální osobou, nebo naše aktivita bude muset být doplněná o další metodické postupy, případně budeme muset navazovat na další odborné instituce. Typologie rodin, které uvádíme, se zdá být aktuální, ale můžou se objevit i rodiny s jinými problémy jako násilí v rodině, různého druhu závislosti apod. Podle povahy problémů je pak nutné zvážit, co můžeme rodině nabídnout, jaká řešení a co bude patřit do kompetence OSPOD, či jiné odborné instituce, která se danou problematikou zabývá. Popsaná charakteristika rodin si klade za cíl orientačně přiblížit některé problémy, jejich zdroje, se kterými se můžou pracovníci v Klubu setkat, a jsou také vodítkem pro výběr aktivit z pracovního herního manuálu.

10.1 OSAMĚLÉ RODIČOVSTVÍ

Osamělé rodičovství, nebo také neúplné rodiny, či „sólo“ rodiny, v obecném pojetí se rozumí rodiny, kdy výchova dětí je zajišťována bez přítomnosti jednoho z rodičů. Liší se tak od úplné rodiny, ta se skládá z muže, ženy a jejich dítěte/děti a prozatím je považována za přirozenou a převládající formu rodiny (Možný 1990, s. 18). Problém této definice spočívá v tom, zda do ní zahrnout i páry nesezdané, kdy partneři žijí v družském vztahu pohromadě a podílejí se oba na výchově dětí. Náš právní řád neobsahuje termín pro takové soužití, ani jeho definici. Pokud máme označit pojmy používané v textu zákonů, v případě nesezdaného soužití budou pro sebe muž a žena obvykle představovat osobu blízkou ve smyslu § 22 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku.

Důvody osamělého rodičovství můžou mít různé příčiny. K osamělému rodičovství může dojít přirozenou cestou, tj. úmrtím jednoho z rodičů, nebo nepřirozenou cestou – rozvodem, případně úplná rodina nikdy nevznikla – svobodný rodič. Možný uvádí i další důvody ukončení soužití, nebo dlouhodobého přerušení (dočasného ukončení), které ovlivňují vznik neúplné rodiny a to: opuštění rodiny jedním z partnerů, dlouhodobá absence jednoho z partnerů (pobyt ve VTOS), dlouhodobý pobyt v cizině apod. Rodinou „vyprázdněné skořápky“ nazývá autor situace, kdy spolu partneři sice sdílejí obydli, ale chybí emocionální podpora, nekomunikují spolu a spolupracují jen v nejnnutnějších záležitostech. Do kategorie osamělých matek patří i matky, které si dobrovolně zvolily tento typ rodičovství a matky, jejichž mateřství je náhodné.

Příčiny osamělého rodičovství souvisí se změnami v demografickém a rodinném chování. Nejvýznamnější u tohoto komplexu změn je pokles úrovně porodnosti a sňatečnosti, nárůst rozvodovosti a rozšiřování nesezdaných soužití jako jednoho z typů partnerského uspořádání a také mimomanželská plodnost. Obecně víme, že se rozšiřuje fenomén osamělého rodičovství a podíl žen, které žijí jako samoživitelky. Osamělé rodičovství se týká ve velké většině žen, nikoliv mužů, i když v současné době se nám objevují otcové – samoživitelé. Dnes v rámci neúplných rodin převažují domácnosti rozvedených, odděleně žijících vdaných a ženatých a také domácnosti svobodných matek, které však své mateřství vědomě plánovaly.

Současná rodina je zkoušená nejen v oblasti sociální, ekologické, ekonomické a právě o to hůře úskalí života, životní situaci snáší a s ní se vyrovnávají osamělí rodiče. Jak uvádí Matoušek „osamocené rodičovství přináší vážný a mnohdy podceňovaný společenský problém, který se v podobě psychické, případně ekonomické zátěže může přenášet i do další generace. Osamocení rodiče jsou na rozdíl od úplných rodin častěji ohroženi nezaměstnaností, nedostatečným přístupem k přiměřenému bydlení, sociální izolací, chudobou či sociálním vyloučením“ (Matoušek 2010, s. 44). Můžou se vyskytnout i jiné problémy (nezvládání výchovy dětí, různé konfliktní situace, dlouhodobá nemoc rodiče, ale také špatné zacházení s dítětem a jiné), které zhoršují životní situaci jedince v důsledku nepříznivých životních okolností a které brání sociálnímu fungování, tj. vzájemným interakcím, jež probíhají mezi nároky sociálního prostředí a lidmi (Navrátil, In Matoušek 2013, s. 227).

Pro sociální práci je relevantní situace rodiče, který nežije s partnerem (svobodný, rozvedený, ovdovělý, nebo rodič, který sice není formálně rozvedený, ale s partnerem nežije). A právě tyto jedinci, samotní rodiče z důvodů různých sociálních, ale i osobních problémů se nejčastěji obracejí na sociální pracovníky, instituce s žádostí o pomoc. Sociální problém, ať už jakýkoliv, je vždy odrazem stavu dané společnosti a v tomto kontextu je zapotřebí daný problém reflektovat. Sociální práce musí umět odpovědět na tyto problémy. Problém musí definovat z pohledu teorie sociální práce, umět ho řešit, volit určité strategie, vypracovat plány intervence a další potřebná opatření v návaznosti na legislativní rámec postupů. Zároveň nesmíme zapomínat, že toto se musí dít za aktivní účasti klienta, protože jedině on zná a ví, co ho nejvíce tíží, ale s danou životní situací si neumí poradit.

Za vhodné považujeme zmínit termín „**sociální diagnóza**“, se kterým po určitou dobu sociální práce pracovala. Do terminologie sociální práce pojmy sociální diagnóza zavedla M. Krakešová-Došková, která byla v té době pod silným vlivem Mary Richmondové a její publikace Sociál diagnosis. Krakešová při stanovení sociální diagnózy považovala za užitečné a potřebné zabývat se následujícími otázkami při práci s klientem: jak vznikl sociální problém, proč vznikl, okolnosti, které měly vliv na vznik problému. Sociální diagnóza zahrnuje také vývoj životní situace klienta, vztah k prostředí klienta apod. Hlavním cílem sociální diagnózy není její produkt, tj. určité kategorizování klientů, ale stanovení forem pomoci a intervence, jak daný problém řešit. Chceme-li klientovi pomoci, musíme se zaměřit na jeho silné stránky a vést klienta ke změně. Termín sociální diagnóza se v současné době používá málo, i když tento pojem se v odborné literatuře různých autorů nadále vyskytuje. V současné době v sociální práci používáme termín **posouzení životní situace klienta**.

Dalším důležitým pojmem, který nelze opomenout, je sociální intervence. Je to nástroj otevírající klientům nová řešení. Jak uvádí Musil (In Matoušek 2013), tento pojem je možné použít pro souhrnné typy opatření na úrovni sociálních vztahů, životních podmínek. Jedná se o cílený a promyšlený zásah zaměřený na zmírnění tíživé situace. Další opatření směřují do sociální politiky. Pro psychosociální intervenci za důležité považujeme přístup ke klientům, kde centrálním prvkem je porozumění. V tomto procesu hledáme odpověď na otázku „jakým způsobem je možné pomoci této osobě“? Psychosociální intervencí rozumíme také emocionální podporu a snahu o změnu v praktických otázkách života. Výchozí bod psychosociální intervence je pohled na člověka, jako na „člověka v situaci“.

Osamělé rodičovství, zvláště rodičovství svobodných matek, nelze považovat za negativní jev. Je to alternativa k současnému způsobu uspořádání vztahu v rodině. Mnohé osamělé matky si tento typ

rodičovství zvolily samy. Důvody a motivy mohou být různé (pragmatický, liberální postoj k životu). Tyto matky bývají častěji ohroženy osobními problémy, které mohou pramenit z dřívějších rodinných vztahů, mohou se vyskytnout problémy se zvládáním zátěže, krizových situací, stresu, chudoby.

Osamělé matky mohou být klientky Komunitního klubu pro rodiče a děti. Co pro ně může znamenat účast na skupině?

- Edukace v určitých oblastech života
- Není osamocená, ví, že může najít přátele, uvědomí si, že není sama, která má nějaký životní problém
- Ví, že ji někdo vyslechne, poradí, pomůže, může otevřít svůj vnitřní svět
- Pomocí herních aktivit může získat mnohé zkušenosti a dovednosti při výchově svého dítěte
- Můžeme pomoci osamělé matce navázat vztahy s původní rodinou, v případě, že z nějakých důvodů byly přerušeny, rovněž tak v rámci sociálního poradenství doporučit kontakt s otcem dítěte (samozřejmě pokud matka bude souhlasit)
- Pomoc matce uspořádat svůj život, pokud v něm shledává určité problémy (přístup zaměřený na řešení)
- Důležitá je psychosociální pomoc, při zvládnutí krizových situací, zvláště nezletilých matek, která musí být zaměřená na emocionální podporu, tj. pomoci při vytváření pocitu bezpečí v rodině; emocionální podpora také znamená vyslechnout, projevit zájem, být nápomocen při realizaci edukativních technik ve výchově, které druhotně mají vliv na psychický vývoj dítěte, pomoc matce při vrůstání do nové sociální role
- Význam má také vedení terapeutických rozhovorů s osamělou matkou, které by měly být zaměřené na uspořádání svého života, utváření citového pouta mezi matkou a dítětem.
- U mladých, případně nezletilých matek, je zapotřebí pracovat s celou rodinou, s rodinným systémem, neboť i pro rodinu krizová situace může být frustrující. Podpora také spočívá nikoliv v odsuzování osamělé, nezletilé matky, ale v pozitivním hodnocení každého malého krůčku, který posiluje osobnost matky a dává jí naději na zvládnutí nové role.
- U osamělých, nezletilých matek, které z důvodů těhotenství neukončily své vzdělání, je zapotřebí spolupracovat s příslušnou vzdělávací institucí, třeba také se dohodnout na individuálním vzdělávacím plánu.
- Účast na skupině je také společenskou událostí pro samotnou matku, kde může sdílet své pocity s ostatními matkami

Je zřejmé, že v situacích, kdy v herních terapiích se objeví problém, bude zapotřebí s klientkou v další fázi pracovat individuálně, případně hledat další zdroje pomoci ve spolupráci s ní.

V klubu pro rodiče a děti se mohou také angažovat i otcové, kteří o své dítě pečují z různých důvodů (otec, kterému bylo do péče svěřeno dítě po rozvodu, nebo také nesezdaní otcové, vdovec). I oni patří do skupiny osamělých rodičů. Pro osamělé otce platí stejná úskalí, kterým jsou vystaveny osamělé matky. Situace může být složitější, protože osamělý otec, kromě povinnosti, které souvisejí s výchovou dětí, musí také ekonomicky zajistit rodinu. Musí skloubit několik rolí; péči o děti, o domácnost a zaměstnání, které může být časově náročné, nebo také z důvodu péče o dítě otec bude muset ukončit zaměstnání, co může ekonomicky ovlivnit rodinu. Do jisté míry osamělí otcové jsou nuceni omezit dosavadní společenské kontakty, jelikož jim na ně nezbyvá čas a tak mohou podléhat pocitu izolace v daném sociálním prostředí. Sociální prostředí a okolí může různě reagovat na situace osamělých otců, se snahou pomoci, ale také může přistupovat velmi kriticky při hodnocení péče o děti. Osamělým otcům můžeme nabídnout a zprostředkovat pomoc různých sociálních služeb, které alespoň částečně mohou usnadnit fungování rodiny. Obecně nám chybí podpůrná síť pro osamělé otce. Matoušek (2005) zmiňuje vytvoření klubu pro osamocené rodiče, jako svépomocnou skupinu,

kde členové klubu si můžou sdílet stejné zkušenosti. V rámci Komunitního klubu pro rodiče a děti lze zřídit cílovou skupinu pro osamělé rodiče.

Další skupinou rodin, rodičů, se kterými se můžeme setkat v Komunitním klubu, jsou rodiny, které označujeme jako problémové nebo mnohoproblémové.

10.2 RODINY VÍCEPROBLÉMOVÉ

Rodiny s více problémy různého charakteru nejsou pouze ty, které bydlí ve vyloučených lokalitách. S těmito rodinami se setkáváme i mimo vyloučené lokality. Repertoár problémů těchto rodin je velmi široký. Podle povahy převládajících problémů se můžeme přiklonit k definování těchto rodin jako rodin dysfunkčních, které produkují maladaptivní chování jednoho nebo více členů rodiny. U těchto rodin nalézáme mnoho rizikových faktorů, které ovlivňují rodinu, např. dlouhodobě neřešené problémy, rigidní sociální role, nejasná komunikace mezi členy rodiny, absence hranic, emoční problémy apod.

Sociálně psychologická funkce rodiny může být narušována v celé řadě situací. Konfliktní situace v rodině (rozvodové rozepře, neshody mezi generacemi, psychologické nepřijetí dítěte, závislosti některého člena rodiny na drogách, alkoholu, stejně tak sociálně a emočně nevyzrálí rodiče, kteří velmi často nezískali vhodné vzory v orientační rodině, mívají obtíže v naplňování sociálně psychologických potřeb svých dětí (Kraus, Poláčková 2001, s. 82). Ve vývoji těchto rodin můžeme nalézt poruchy objektivního charakteru, subjektivní i smíšené. Mezi objektivní řadíme ty, které jsou nezávislé na vůli rodičů, jako nezaměstnanost, nemoc, postižení, invalidita apod. Subjektivní faktory jsou závislé na vůli rodičů; neochota řádně pečovat o dítě, reagovat na potřeby dítěte (dítě roste vedle rodičů, nikoliv v symbióze s rodiči). Většinou je to proto, jelikož rodičům chybí základní vzorce chování, mají problém přijmout společenské normy, neschopnost vyrovnat se s obtížnými životními situacemi. Do této skupiny můžeme zařadit rizikové faktory na straně rodičů a také koncept nezdolnosti. Smíšené poruchy jsou kombinací obou předchozích, ke kterým se přidružují další, jako ztráta bydlení, nedostatek finančních prostředků, zadluženost, nízká vzdělanostní úroveň rodičů. Je to ta skupina rodičů, která si vybuodovala určité „vnitřní programy“, které je zavádějí do stále slepých uliček a činí je trvale nešťastnými (jak již bylo popsáno). To vše produkuje závažné krizové situace, fázi bezmocnosti rodiny, nežájem vzniklou situaci řešit.

Rodiny s více problémy mají strach ze změn (o to je sociální práce složitější), odvracejí se od svých těžkostí, nechtějí problémy řešit, často je bagatelizují, nemají důvěru k sociálním pracovníkům, ostatním pomáhajícím profesím, službám. Nemají rádi mentorování, poučování, nechtějí slyšet takové věty jako: „máte problém... jelikož...“, taková slova padají na nepříliš úrodnou půdu.

Přenos původních trans generačních vzorců chování, ve kterých žijí generace těchto rodin, jim brání přijmout jiné životní role a standardy, kterým právě pro svou „jinakost“ často nerozumí. Trans generační přenos je přenos určitého jevu z jedné generace na druhou, např. při výchově dětí (Hartl, Hartlová 2009). Děti, které vyrůstaly ve funkční rodině, využívají své pozitivní zkušenosti i v dospělosti. Zde vidíme úzkou souvislost mezi rodinou orientační, tedy tou, do které se dítě rodí, a rodinou pro kreační, což je rodina, kterou dítě v dospělosti utváří samo. „Dítě téměř vždy imituje rodičovský vzor. Napodobuje rodiče stejného pohlaví, syn otce, dcera matku. Proces identifikace s rodičem však probíhá jednoduše tam, kde se dítě s rodičovským vzorem ztotožnit mohlo a chtělo (Matoušek 2003)“.

Rodinám s více problémy je zapotřebí věnovat zvýšenou pozornost právě při práci s komunitou. Kromě jiných problémů, které rodina má, největším problémem je ohrožení dítěte v takových rodinách. Mnozí rodiče si neuvědomují závažnost situace, mnozí z nich vláčí s sebou balík nevyřešených problémů a neví, jak s nimi naložit. Právě pro takovou skupinu rodičů/rodiče je velmi vhodné jejich zapojení do komunitního klubu právě s ohledem na koncepci a obsah herních aktivit v klubu.

Jaké postupy práce s těmito rodinami můžeme zvolit

- V první řadě musíme zjistit, z čeho pramení problémovost rodiny, tj. musíme se zabývat historií rodiny, co se událo, příčinami, jak dlouho trvá složitá rodinná situace, jak ji vnímají rodiče. To předpokládá zabývat se sociální diagnózou rodiny.
- Zjistit, jak fungují emocionální vazby v rodině, zvláště k dětem. Jak jsou děti na těchto citových vazbách, byť neefektivních, závislé, a to i přesto, že rodina je považována za více problémovou. Nikdy nestavíme dítě do pozice proti rodině, rodiči; dítě má právo participovat na účasti řešení problému.
- Využijeme rozhovor s rodiči (forma narativního rozhovoru). Je přínosem vnímat příběh rodiny ve více rovinách. Protože každý její člen má svůj příběh, včetně dětí. Děti potřebují rozumět tomu, co se s nimi děje a mít možnost sdělit své potřeby, které musí být akceptovány.
- Významnou oblastí je psychosociální pomoc, tj. pomoc při vyjádření jejich potřeb v rovině sociální, psychické a tělesné, posílení sebevědomí rodiny, vlastní růst, otevření se budoucnosti. Zde je na místě změnit destruktivní programy rodiny na nové programy pro lepší život.
- Co znamená vypracovat nový program? Jak již bylo uvedeno, mnohé rodiny mají vypracované „vnitřní programy“, podle kterých žijí. Je to jejich tajný program, který je hluboko uložen v jejich vnitřním světě. Většinou se jedná o programy z dětství, které se i v dospělosti urputně rozvíjejí. Tyto „vnitřní programy“ se ustavily působením těžké životní situace, většinou v nějakém zoufalství a mnohdy slouží k přežití. Pro mnoho lidí, rodin je těžké akceptovat, že neměli šanci, dál bojují s větrnými mlýny. Dokud člověk doufá jedině v pomoc, která přijde zvenčí, je všechno marné. Nový program by měl být formulován stručně a jasně a vždy pozitivně např. „mám svou cenu, mám svou hodnotu, mám ve svém životě právo na štěstí“... Zavádění nového programu je mnohdy spojeno s těžkostmi. Původní vnitřní program patřil dosud k osobnosti jedince. Byl v souladu s jeho „já“. Člověk věřil, že je v pořádku, bylo pro něj samozřejmé, jaký je. Mnoho více problémových rodin si nedokáže představit, že by jinak uvažovali a jinak cítili. Převedení na nový program musíme rodiny naučit, musíme s nimi pracovat společně. Je to metoda postupných kroků, *určitý druh terapie*.
- Pomůže nám **metoda přístup zaměřený na řešení**, socioterapie, distribuce sociálních opor, zabránění vyčlenění ze života komunity, ve které rodina bydlí.
- V návaznosti na vybraný model herní aktivity, pro nastavení a hodnocení cílů práce s rodinou můžeme použít metodu hodnocení SMART. Můžeme ji použít při plánování určitých činností a postupů, které ve svém závěru by měly vést ke zplnomocnění klienta, rodiny. Metoda SMART se skládá z 5 základních kroků: stanovení specifických cílů (odvislé od řešené situace), cíle musí být měřitelné – tj. čeho bylo za dobu intervence dosaženo, k jakým kvalitativním změnám v rodině došlo, ambiciózní cíle – dosažitelné pro klienta, rodinu, realistické – dají se splnit a časově jsou ohraničené. Cíle je zapotřebí zpracovat s celou rodinou. Smyslem je rozvíjet potenciál rodiny, dát rodině naději na změnu vlastního života. Změna musí být začátkem něčeho nového pro rodinu.
- Dále musíme pracovat se sociálním prostředím rodiny. Za důležité můžeme považovat monitoring, vstupní analýzu potřeb v dané lokalitě, kde rodina bydlí. Nesmíme zapomínat, že rodiny s více problémy jsou vytěsňovány na okraj lokality, případně do vyloučené lokality, což zhoršuje jejich situaci a může negativně ovlivnit život rodiny, který se dá pomocí intervence změnit.
- Sociální pracovník musí umět specifikovat potřeby těchto rodin, vytvořit prostor pro spolupráci s rodinou, což také obnáší analyzovat dosavadní způsob jejího života. Definovat problém a na základě analýzy stanovit priority rodiny.
- Je vhodné, aby se rodina průběžně zúčastňovala edukačních aktivit v Klubu.

- V prostředí, kde rodina bydlí, lze využít svépomocné skupiny, vytvoření sociálních programů, které pomůžou navázat kontakt rodině se širším společenstvím prostředí. Často jsou tyto rodiny v odporu a ze začátku nechtějí spolupracovat, jejich obranné mechanismy jsou důsledkem reakce na jejich dřívější problémy, traumata. Jak uvádí Matoušek (2014, s. 33), lidé žijící v deprimujících podmínkách si budují osobnost a styl komunikace tak, aby byli co nejvíce chráněni před ohrožením a aby obhajovali své zájmy svými prostředky.

Poznámka na závěr: pro sociální práci, sociálního pracovníka, víceproblémová rodina nemůže být „předmětem“, který odložíme, „protože s tím se nic nedá dělat. Často zužujeme pojetí, obsah problémů takové rodiny. Pamatujme však, že ani tato rodina od svého začátku nebyla nebo nemusela být problémová. Máme dostatek příkladů z praxe, kdy „vážené“ rodiny ve svém prostředí se staly více problémové. Neúspěch v něčem, jeho neovladnutí, krize, malý problém a další se nabalovaly jako „sněhová koule“. Při vyhodnocování více problémových rodin musíme být velmi obezřetní, dostatečně erudovaní a schopní využít všech metod a postupů k narovnání situace rodiny.

10.3 REKONSTRUOVANÉ RODINY

Další skupinou rodin jsou rodiny rekonstruované. Jsou to rodiny nově složené, které vznikají v okamžiku, kdy si jeden z partnerů přivede do nového partnerství děti z partnerství předchozího (ať už mu byly svěřeny do péče, nebo ne). Nová rekonstruovaná rodina by neexistovala, kdyby dříve neexistovala jedna nebo více zaniklých původních rodin. Genetický trojúhelník matka-otec-dítě stále doplňují noví partneři. Jak všichni víme, založením rodiny vznikají pokrevní vazby. Ty jako vazby biologické jsou nezpochybnitelné, protože pokrevní svazky spojující členy rodiny na rodičovské a sourozenecké úrovni jsou trvalé a nelze je zrušit. Rekonstruované rodiny jsou „vytváření“ nové rodiny, která vznikla na základech minimálně jedné, nebo více původních rodin. Konfigurace rekonstruovaných rodin není stálá a podléhá změnám. Je to stále proměňující se systém. Život těchto rodin se více zakládá na citech, které nejsou chráněny pokrevními svazky. Základní charakteristikou je nestálost vazeb. Vazby a vztahy v nové rodině opakovaně procházejí těžkými zkouškami, protože každý z partnerů do vztahu přináší původní zkušenosti jednak ze svých orientačních rodin a také z předchozího rodinného soužití. Do vztahu přinášíme minulost svého partnera či partnerky. Tvoří se tak vícerozměrná struktura nového systému.

Každá nová rodina je totiž poté, co prošla zkouškou rozdělení, vystavena snad ještě obtížnější, dvojité zkoušce: zkoušce integrace a diferenciaci. Nevyjasní-li se v rámci rekonstruované rodiny dostatečně všechny vztahy, zvyšuje se riziko narušení psychického vývoje dětí, zmatení rolí a funkcí v rodině. Pokud se rozhodneme, že nechceme věnovat příliš velké úsilí tomu, abychom jasně a přesně vymezili každému z členů rodiny jeho pozici, znamená to, že pohrdáme potřebou dítěte vytvořit si vlastní identitu a získat pocit bezpečí, které v původních rodinách poskytují genetické vazby. Proto je třeba zřetelně pojmenovat vztahy a vazby, na nich je život v nové rodině založen. To nám umožní definovat rodinnou hierarchii: kdo patří do generace prarodičů, kdo do generace rodičů a kdo do generace dětí. Znamená to pojmenovat různé funkce: kdo co v rodině dělá, kdo zodpovídá za koho, odhalit vazby příbuzenské a vazby založené výhradně na citech.

Vztahy založené na citech nebo volbě se mohou od vztahu založených na pokrevním příbuzenství výrazně lišit. Můžeme mít někoho různým způsobem rádi a respektovat jeho city. V nových, rekonstruovaných rodinách je potřeba se k druhým chovat laskavě a vstřícně, ale není povinností dávat najevo svou lásku. Pojmenovat při oslovení druhého, znamená definovat, jaké pouto lidi spojuje. Určit pojmenování každého člena rodiny a oslovovat jménem, znamená určit vztah mezi oslovujícím a osloveným. Otec není vždy „tatínkem“ všech dětí v rekonstruované rodině, stejně tak matka není matkou všech dětí a všechny děti nejsou vlastními sourozenci.

Obtížnost soužití v rekonstruovaných rodinách spočívá v tom, že partneři, kteří se stávají jejich jádrem, zřídka do nového vztahu přicházejí volní. Otázkou je, jaká doba uplynula od rozchodu předchozího vztahu, zda nový vztah v sobě skrývá pomstu, nenávist vůči bývalému partnerovi, nebo opravdovou náklonnost k jinému partnerovi. Počátky rekonstruované rodiny často spadají do velmi stresujícího období, které s sebou nesou změny. Pro každého člena rodiny, ať už pro rodiče, nebo pro dítě, existuje nějaké „před rozchodem a po rozchodu“. Každý potřebuje jinak dlouhou dobu k tomu, aby se vyrovnal se změnami a prošel procesem truchlení za původní rodinou.

Vlastní rodič má před sebou úkol podělit se o část odpovědnosti za výchovu dítěte s nevlastním rodičem, udělat mu místo ve výchově a domlouvat se s ním na řešení situace v rodině. Pro nevlastního rodiče to obnáší poznat dítě, poznat, jak je vychováváno, a postupně se na jeho výchově začít podílet. Dobrému fungování rodiny přispívá, když si je nevlastní otec vědom toho, že je nevlastní a nenahrazuje dítěti vlastního otce. Nevlastní rodič může být v životě dítěte velmi důležitý a může jej obohacovat. Jeho role je snazší, když respektuje roli vlastního rodiče. Od nevlastního rodiče potřebuje dítě dostatek prostoru a svobody pro blízký vztah s vlastní matkou a s vlastním otcem. Dítě, hlavně v počátcích soužití, potřebuje, aby mu byl nevlastní rodič k dispozici tehdy, když ho žádá, aby mu poradil a pomohl s tím, co potřebuje. Dítě potřebuje zjistit, zda ho může žádat a může být vyslyšeno. Od vlastního rodiče, se kterým žije, dítě potřebuje, aby ho netlačil do kontaktu s nevlastním rodičem. Potřebuje mít občas vlastního rodiče jen pro sebe a potřebuje i čas, který tráví všichni společnými činnostmi. Od obou dospělých dítě potřebuje, aby vytvořili pokud možno stabilní partnerství, které mu bude poskytovat pevné zázemí pro jeho růst. Děti a nový partner potřebují čas, aby si na sebe vzájemně zvykli. Potřebují si vytvořit vlastní postoje vůči novému partnerovi svého rodiče, potřebují zjistit, jakým způsobem k sobě patří.

Nejčastějším problémem, se kterým se děti z poskládaných rodin potýkají, jsou žárlivost, ukřivčenost, ale také snaha využít situaci ve svůj prospěch. V rekonstruovaných rodinách se na výchově podílejí všichni společně a někdy dítě musí poslouchat tři nebo čtyři dospělé osoby. Pokud v rodině funguje otevřená komunikace, mají děti žijící v takto široké rodině mnohem více možností k vyjednávání, zjišťování, co u koho funguje, nastavování hranic. Pokud je komunikace ve vztahových liniích správně uchopena, může být pro dítě v některých ohledech přínosem. Víme, že každá rodina funguje jinak a dítě se musí naučit tomu „jak to je jinak“. Jsou to pravidla nového společného soužití.

Rodiče, kteří tvoří rekonstruované rodiny, mají své problémy, ve většině případů jsou to problémy vztahového charakteru, uspořádání poměru v nové rodině, vstup prarodičů do nového/nových vztahů apod. Jsou to i konflikty, které souvisí s batohem problémů z dřívějška (dluhy, zaměstnání, uspořádání bydlení apod.). V těchto záležitostech se zpravidla rodiny obracejí na různá poradenská zařízení, pokud se obracejí na OSPOD, jedná se o závažnější situace v případě výchovných problémů vlastního, či nevlastního dítěte, výživného apod. Rekonstruovaná rodina může velmi dobře využít Komunitního klubu, nebo také můžeme nabídnout aktivity právě pro skupinu těchto rodin.

Sociální práci s těmito rodinami můžeme rozdělit na dvě části

1. Rodiny, ve kterých se může objevit závažný problém, hlavně ve vztahu vlastní/nevlastní rodič, dítě, manipulace s dítětem ze strany některého z rodičů, závažné výchovné problémy dítěte související s novou rodinou, dluhy, neplacení výživného některým z rodičů apod. Tuto část problémů je zapotřebí ponechat OSPOD, který musí přijímat potřebná opatření.
2. Druhá část sociální práce již může být realizována v Komunitním klubu. Může se jednat o vzájemnou komunikaci mezi členy nové rodiny, vztahy mezi jednotlivými členy domácnosti, jakou má rodina představu o svém fungování, tj. definovat role, jak vhodně uspořádat bydlení, prarodiče a širší rodina, jak vnímat tyto osoby, jak je oslovovat, silné a slabé stránky nové rodiny. Děti mají občas zmatek, kdo ke komu patří a jak jsou tvořeny vztahy. V rámci aktivit můžeme společně s rodiči a dětmi zpracovat genogram (uvedeno v další části materiálu). Cílem

genogramu je sestavení příběhu rodiny tak, abychom přesně definovali, jakou pozici zaujímají její členové, jakými úkoly jsou pověřeni, kdo ke komu patří a jak se formovala rodina od začátku. Kdo kdy do rodiny přišel, odešel z rodiny apod. Můžeme analyzovat situaci v rozhovoru s dětmi, jak by si přáli uspořádat bydlení, pokoj, zájmy, rozvrh dne, kde vyjednávat – v obýváku nebo v kuchyni.

10.4 SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÉ RODINY A DĚTI/ŽÁCI

Sociální znevýhodnění je v kategorii označující širokou škálu příčin neúspěšnosti dětí/žáků z nezdravotních důvodů, které mají příčinu mimo školu v přirozeném sociálním zázemí dítěte nebo pramení z jiných životních okolností v životě dětí. Tyto skutečnosti dítě nemůže ovlivnit a stávají se pro ně přítěží v jiné sociální realitě. Sociální znevýhodnění je velmi široká kategorie, která je jak v teorii, tak v praxi definována trochu jinak, podle zájmů, zkušeností a cíle toho, kdo termín definuje. Termín „žák se sociálním znevýhodněním“ je pojem, který byl do české školské legislativy zaveden v r. 2004 k identifikaci dětí, kterým náleží zvýšená míra podpory a podpory v prostředí školy. Tyto děti/žáci, kteří nám selhávají ve vzdělávání, nejsou zdravotně postižení, dlouhodobě nemocní, případně jim není diagnostikována některá ze specifických poruch učení a chování.

Skupinou rodin a dětí sociálně znevýhodněných se zabývají i další vědní disciplíny (pedagogika, zdravotní vědy, psychologie, sociologie, sociální práce).

Kvalita rodinného zázemí významně určuje úroveň socializačního procesu, který se odvíjí od prvních dnů narození dítěte. Veškeré poznatky o proměně současné rodiny, obsahových změnách funkce rodiny, rodinné stability, početnosti členů rodiny a její struktury – výchova a vývoj dítěte v běžné fungující rodině stále představuje optimální způsob výchovy dítěte, který je obtížně nahraditelný.

Hodnota socio-kulturního rodinného zázemí, rodinné výchovy, podněcující výchovná péče umožňující rozvoj individuálních možností dítěte, stále stoupá na významu. Hodnota rodinného zázemí vystupuje jako jeden ze základních diferenciačních faktorů připravenosti dítěte k sociální otevřenosti podnětům ze širšího sociálního prostředí, ovlivňuje schopnost vychovávaného participovat na aktivitách a v neposlední řadě určuje, na co všechno je dítě připraveno a co je schopno zúročit pro seberealizaci ať v oblasti zájmové, vzdělávací, profesní přípravy, osobnostního růstu a životních perspektiv.

Ne všechny děti jsou vychovávány v sociálně příznivých podmínkách. Sociálně nepříznivé až sociálně znevýhodněné prostředí rodinného zázemí ovlivňuje výchovný způsob vedený v této rodině. Mnohé výzkumy potvrzují, že tyto děti jsou díky nepříznivé kvalitě výchovného prostředí a jejího působení na vývoj dítěte znevýhodněny na „startovní čáře do společnosti“ a to takovou měrou, že těmito důsledky je významně ovlivněná kvalita dalších možností seberealizace ve společnosti. Ohrožující rizikové faktory rodinného zázemí pro výchovu dítěte je obtížné včas zachytit, neboť probíhají v hluboké intimitě rodinných vztahů, prosazují se velmi zprostředkovaně v chování dítěte. Často jsou zjišťovány až v souvislosti s projevem závažných problémů v chování dítěte ve škole, na veřejnosti nebo v podobě partnerských vztahových problémů rodičů. Můžeme rozlišit některé faktory, z nichž jde usuzovat na poruchy socializačního procesu, nepříznivé podmínky v rodině. Znalost těchto faktorů je důležitá, zvláště pro sociální diagnostiku a práci s rodinou.

Významné faktory v rodině (ty nejdůležitější)

- Partnerské neshody různého druhu ovlivňující kvalitu péče a pozornost věnovanou dítěti. Dítě nevyrůstá v prostředí stálém a především toto prostředí je pro něho nesrozumitelné.
- Časté změny výchovného prostředí

- Nedostatek vzájemně (emotivně) sdíleného díky chudosti podnětů, přílišné zaujatosti rodičů jinými problémy nebo orientaci na jiné oblasti života, než je výchova dětí a rodinný život. Nedostatek vzájemnosti, interakce emotivně sycené
- Nízká vzdělanostní úroveň rodičů, hodnotově a sociálně chudé výchovné klima, uzavřenost vůči širším sociálně kulturním vztahům, symbolům, hodnotám
- Nezaměstnanost jednoho z rodičů nebo obou rodičů v důsledku neuplatnění se na trhu práce
- Nekompetentnost ve výchovné rodičovské roli
- Závislosti jednoho z rodičů, pobyt ve VTOS
- Chudoba, nezajištění potřeb dítěte

Faktory, které ovlivňují vzdělávání a osobnostní charakteristiky

- Retardace sociální vyzrállosti pro vstup do vzdělávání
- Vzdělávací problémy v důsledku sociální zanedbanosti, nízké úrovně sociální kultivovanosti
- Motivační chudoba (úroveň hodnotového systému, duchovního bohatství)
- Nízká úroveň volního úsilí, volných vlastností, nezáměr, útěk od situace neúspěchu, od knoflíků
- Výchovné kázeňské problémy
- Silný individualismus, bez plnění povinnosti, nedostatečně rozvinutá úroveň odpovědnosti, únikové jednání až infantilní, nadbytečné užívání obranných mechanismů, nízká úroveň autoregulace, poruchový sebeobraz (mezery v sebereflexi)
- Psychopatologické charakteristiky psychiky: psychosociální nevyzrállost, v pozdějším věku výskyt závislosti, především na drogách, různého druhu deviace

Kromě uvedených faktorů je zapotřebí blíže vyspecifikovat jeden z mnoha, tj. **chudoba dětí žijících v sociálně znevýhodněném prostředí**. Fenomén chudoby jako sociální událost je pro sociální politikum, sociální práci a jiné vědní disciplíny mimořádně významnou kategorií. Chudoba je krajní variantou nerovnosti. Nevyjadřuje pouze deprivaci v příjmech a ve spotřebě. Je to současně sociální status, sociální vztah a životní pocit. Při řešení chudoby se musíme zabývat nejenom funkcí rodiny, ale také mapováním potřeb rodiny, potřeb dítěte.

Chudoba rodin je nejčastěji spojována s nedostatečnými příjmy, nezaměstnaností, nízkou vzdělanostní úrovní rodičů, pauperizací těchto rodin, se sociálním vyloučením apod. I když základní charakteristiky chudoby u dospělých a dětí se můžou jevit jako stejné, chudoba dětí má multidimenzionální rozměr, je problémem do budoucna a zážitky z dětství prožitém v chudobě se často přenášejí do dalších generací. Chudoba dětí je závažnějším problémem než chudoba dospělých, protože děti nemůžou ovlivnit okolnosti svého života. Autoři Feinstein (2003), Kiernan a Mensach (2009), zkoumali vliv života v permanentní chudobě na kognitivní vývoj a chování dětí. *Našli souvislost mezi chudobou a intelektuálním vývojem dětí v raném dětství a jejich chováním* (Gojová 2014, s. 17). Obecně můžeme uvést, že riziko chudoby a sociálního vyloučení v dospělosti do určité míry začíná již v dětství a významně ovlivňuje další vývoj osobnosti jedince.

Způsoby měření chudoby, jak je známe z odborné literatury, se zaměřují na příjmovou stránku rodiny a důrazem a materiální aspekty chudoby, co nám neumožňuje postihnout některé fenomény, související s chudobou dětí, tj. jak děti vnímají svou chudobu, jak ji prožívají emocionálně, neznáme jejich vnitřní pocity zranitelnosti, které mají místo v průběhu jejich vývoje (prozatím nemáme relevantní výzkumy). Zásahy státu prostřednictvím sociální politiky, formou nejrozličnějších sociálních transferů, které rodinám ohroženým chudobou, kompenzují jejich nedostatečnou příjmovou situaci, jsou určeny celé rodině, jejichž součástí jsou děti, které tvoří „doplňek“ pro daný transfer – sociální dávku.

Jak vyplývá z výzkumu prof. Sirovatky (2015, VÚPS, s. 129), nízkopříjmové domácnosti vychovávající děti, volí strategii přizpůsobení se omezeným možnostem, tj. uspořít, kde se dá. Většinou, jak autor uvádí, je to úspora na jídle, oblečení pro děti, hračky, knížky, časopisy a další aktivity.

Nabízí se otázka, jak definovat dětskou chudobu, děti v chudobě. Americká socioložka Jenni Marshal, která se zabývá dlouhodobě problematikou chudoby dětí, specifikuje a rozlišuje následující pojmy: **child poverty (dětská chudoba) a childhood poverty (dětí v chudobě)**. Vysvětluje, že pojem „dětská chudoba“ často implikuje vnímání těchto dětí jako skupinu mezi ostatními chudými jedinci, která je homogenní. Znamenalo by to, že zkušenosti s chudobou u všech dětí jsou stejné. Autorka dále uvádí, že takový náhled na problematiku dětské chudoby není správný, neboť je zapotřebí rozlišovat potřeby dětí podle věku, pohlaví, sociálního prostředí apod. Pojem „dětí v chudobě“ vysvětluje z pohledu vývoje dítěte, významu dětství v životě jedince v jednotlivých vývojových cyklech chudoby, přenos deprivace chudoby do dalších generací.

Dítě vyrůstající v chudobě se stává chudobnou, pasivní dospělou osobou, která opět vychovává své děti v chudobě. Děti vyrůstající v chudobě mají odlišné životní zkušenosti, vyskytují se častěji nemoci, sociální stigmatizace zvláště ve vztahu k vrstevníkům, snížený společenský status, malé sebevědomí, stres, strach, chybějící přístup k informacím. Tyto děti mají problémy orientovat se ve světě, protože jim chybí základní informace (důsledek neuspokojených vzdělávacích potřeb). Děti vyrůstající v chudobě tvoří svou biografickou životní zkušenost do budoucna.

Chudoba prožitá v dětství a v průběhu dospívání má některé charakteristické znaky významné pro budoucí život:

- V dospělosti chybí finanční prostředky na zajištění základních potřeb, ale také sociokulturních potřeb, zájmů a aktivit
- Chybí možnosti pro rozvoj lidského kapitálu, vlastních schopností v důsledku chybějícího či nedokončeného vzdělání
- Často chybí pomoc ze strany širší rodiny, sociální opory, jsou přerušeny vazby v rodině, v sociálním prostředí. Chudoba produkuje bezmoc, pasivitu při hledání řešení své situace, emocionální strádání může být příčinou výskytu různých sociálních patologií

Chudoba dětí ovlivňuje rovněž oblast edukace, protože omezuje jejich životní aspirace, zájmy, životní perspektivy, dětské radosti. Život dětí v chudobě charakterizuje určitá jednotvárnost jejich života, ke kterému přivykli, ale která může být nebezpečná zvláště v období adolescence či dospělosti. Dětem vyrůstajícím v chudobě chybí pocit bezpečí, lásky ze strany rodičů, neboť problémy rodiny se většinou soustřeďují na finanční záležitosti, které jsou součástí jejich každodenního života. V důsledku chudoby u dětí se často vyskytují problémy související s emocionální a expresivní složkou jejich osobnosti, sociálním vývojem, co ovlivňuje způsob prožívání jejich emocí v kontaktech s vrstevníky, zvláště těmi, kteří netrpí chudobou. Tyto skutečnosti vyvolávají umělou psychologickou vzdálenost mezi dětmi ve školní třídě, kdy příčinou jsou rozdíly ve vnímání společenského statusu a životní úrovně rodiny, její velikosti a postavením dítěte uvnitř rodiny.

Děti, které prožívají své dětství v chudobě, se často adaptují na podmínky chudoby, nemají příliš velké ambice, časem minimalizují své potřeby a přebírají určité vzorce života v chudobě. Dorůstání dětí v podmínkách chudoby je jednou z příčin sociálního vyloučení, sociální patologie. Jak uvádí Mareš (1999, s. 54), můžeme se setkat i s alternativními strategiemi řešení chudoby, zvláště u dívek. Jak uvádí autor „řada výzkumů poukazuje na rostoucí počet těhotenství mladistvých za účelem dosažení statusu dospělé osoby, a tak získat příjem ze sociálních dávek, byť za cenu doprovodných osobních komplikací“.

Chudoba rodin a dětí vytváří sociální problémy a často je ignorována jejich strukturální povaha (politický, sociálně ekonomický kontext). Sociální práce může řešit ohniska chudoby (např.

problematiku předlužení, bydlení, různých rodinných konfliktů), tj. následky příčin, ale nedokáže je ovlivnit. Sociální práce s rodinami v chudobě musí hledat příčiny chudoby vně rodiny, tj. kořeny této chudoby v generačních modelech chudoby rodin, které mohou chudobu aktivovat.

10.5 SOCIÁLNÍ PRÁCE SE SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÝMI RODINAMI A RODINAMI ŽIJÍCÍMI V CHUDOBĚ

Problematika sociálního znevýhodnění rodiny a chudoby jsou jevy, které k sobě patří a tvoří spojitou nádobu v systému fungování rodiny, jejího sociálního prostředí, ale také širšího lokálního prostředí. Především tyto rodiny by měly být klienty Klubu pro rodiče a děti, zároveň těmto rodinám by měla být věnována zvýšená pozornost ze strany sociálních pracovníků, komunitních pracovníků. Pro sociální práci s těmito rodinami se jeví účelné zpracování samostatné koncepce sociální práce, ostatní metody sociální práce nevyjímaje. Jak bylo uvedeno, obsah znevýhodnění v sobě skrývá několik závažných atributů, které jsou příčinou vzniku znevýhodnění a chudoby rodin, a které nemůžeme ihned vyřešit. Tudíž je nutné zabírat se každým fenoménem zvlášť a hledat návaznosti mezi jedním a druhým, případně dalšími.

Jaké zvolit postupy

1. Nejprve se musíme dozvědět něco o této rodině, tj. kde bydlela předtím, kde nyní bydlí – důvody změny bydliště, jaké má podmínky k bydlení, rodiče pracují – nepracují, kdo se stará o dítě, širší rodina, kontakty, jaké rodina má, vzdělání rodičů, finance apod. Jsou to vstupní informace obecného charakteru.
2. Důležité je nechat rodinu vyprávět o sobě. Neklademe přímé otázky, ale vedeme dialog, vyprávění. Dáváme pozor, které problémy se snaží zamlčet, ke kterým se vrací, šířeji rozvinou, odbočují od nějakého problému, vedou hovor jiným směrem. Neptáme se, zda již někde docházeli, nebo jsou v evidenci OSPOD. Při kontaktu s rodinou, dítětem nepoužíváme pojem znevýhodnění; tento pojem může snižovat důstojnost dítěte, ale také rodiny.

Příklad navazování rozhovoru

Jste z města N... , asi tady bydlíte dlouho... změnili byste bydlení?... , zřejmě málo místa pro všechny, celou rodinu... , no ale možná bydlení je levnější, takže máte nižší náklady a peníze stačí pro potřeby dítěte... , hlavně do školy nebo MŠ... zřejmě chodí rádo do školy/školky... a chodí samo do školy... když vy pracujete? takže to musí zvládnout... aha říkáte, že nepracujete, tak zřejmě pracuje manžel... no to jsem nevěděla, že jste na dávkách...

Takovým způsobem vedeme rozhovor, tak abychom navazovali na to, co již bylo řečeno, rozhovor rozšiřujeme a všímáme si, co nám z rozhovoru vypadlo.

Jakmile zvládneme obecnou charakteristiku, musíme se dostat k těm oblastem, které „tvoří systém znevýhodnění“ – v dotazech pokračujeme stejným způsobem.

Profil rodiny je metoda, pomocí níž můžeme plánovat další aktivity. Profil zpracováváme společně s dítětem a rodiči, nebo rodičem. Profil nám také ozřejmí slabé a silné stránky dítěte, rodičů, klady, zápory, potřeby. Při vedení rozhovoru nejprve s dítětem a pak rodiči, zaznamenáváme informace. Připravíme si záznamový list, rodičům a dítěti sdělíme, co budeme všichni společně dělat.

Dítě: je pro mě důležité

Kategorie profilu (příklady):

- » Pochvala a odměna
- » Aby se mi kamarádi neposmívali
- » Mít nový mobil
- » Aby vždy byl někdo doma
- » Aby strejda nepil pivo

Toho, co je pro dítě důležité, může být hodně. Z výpovědí vybereme kladná a záporná tvrzení, které pak musíme s dítětem v další fázi diskutovat.

Dítě: moje klady

Kategorie profilu (příklady):

- » Já vždy každému pomůžu
- » Snažím se mamce udělat radost
- » Mám rád zvířátka, hlavně psy

A tak může dítě pokračovat dál...

Dítě: pomůžeš mi, když...

Kategorie profilu (příklady):

- » Si nebudu s něčím vědět rady
- » Když si nebudu umět zavázat tkaničku u bot
- » Když mě někdo bude bít
- » Když nevím, jak napsat tuto větu...

Tentýž postup zvolíme pro rodiče: *otec – matka, nebo pouze jeden rodič*

Matka: je pro mě důležité (totéž obdobně platí pro otce)

Kategorie profilu (příklady):

- » Mít peníze na zaplacení pobytu dítěte v přírodě
- » Aby se sousedé ke mně chovali slušně
- » Najít si práci

Matka: moje klady (totéž obdobně pro otce)

Kategorie profilu (příklady):

- » Snažím se, ale moc mi to nejde
- » Chci, aby dítě mělo vše potřebné
- » Vždy připravuji dítěti svačinky

Matka: pomůžete mi, když...

Kategorie profilu (příklady):

- » Mě budou chtít vystěhovat z bytu
- » Mě manžel bude zase bít

Určitě jste si všimli, že není uvedený zápor – negativní hodnocení, je to proto, neboť hledáme kladné situace a negativa se nám objeví v textech výpovědí. *Takto zpracovaný profil nám poslouží k individuálnímu plánu práce s rodinou, dítětem, můžeme vybírat vhodné herní techniky a pak se zaměřit na rozpracování konkrétních výpovědí, jejich upřesnění.* Při práci s rodinou využíváme všechny metody sociální práce, hlavně se zaměříme na oblast socioterapie, vztahové záležitosti a způsoby řešení problémů. Jelikož se jedná o znevýhodněnou rodinu, zaměřujeme pozornost na širší rodinu (kontakty), dále na samotné lokální prostředí a to konkrétně se snažíme hledat odpověď na tyto otázky.

- Jak se k vám chovají lidé z prostředí, kde bydlíte
- Podle vás, může toto prostředí něčím ohrozit vaše dítě
- Máte kontakt se spoluobčany vašeho prostředí, máte tam přátele, navštěvují vás, nebo navštěvujete vy je?
- Jsou v lokalitě obchody, kino, lékař a jiné (restaurace, herna, pivní bar), dopravní obslužnost
- Jsou v blízkosti vašeho bydliště policie, obecní policie, provádějí kontroly prostředí
- Je prostředí pro vás příjemné, nebo vám něco vadí
- Má si dítě kde hrát, má tam kamarády, navštěvují se
- Pomůžou vám lidé ze sousedství, pokud byste pomoc potřebovala
- Jak daleko od bydliště jsou škola, školka
- Kdyby byla taková možnost, změnila byste prostředí za jiné

Z výpovědí můžeme vyvozovat, jak toto prostředí může rodinu ovlivnit, případně co můžeme nabídnout obci, aby se v lokalitě změnilo a proč.

Další okruh problémů tvoří problematika chudoby. **Nebojme se o chudobě mluvit nejenom s rodiči, ale také s dětmi.** Chudoba jako taková není jenom náš problém, ale celosvětový a vyskytuje se v mnohem bohatších státech. Můžeme rozvinout diskuzi na téma chudoby. Ze zkušenosti a praxe, pokud se ptáme dětí, pojem chudoba vnímají pouze jako konkrétní materiální věci. Většinou opakují to, co slyší a říkají: „jsme chudobní, protože nemáme auto, dům, nemůžeme na dovolenou do zahraničí, nemáme značkové oblečení apod. Odpovědi jsou zaměřené na konzum a mnohdy ani rodiče ani děti nevědí, co si pod pojmem chudoba představit. Problematiku chudoby můžeme rozvinout ve vztahu ke vzdělání a významu vzdělání, zaměstnání apod. S dětmi je rovněž třeba o chudobě mluvit, jak se dá zvládat. Podstatné je říct rodičům a apelovat na ně, aby vytvořili s dítětem velmi dobrý emocionální vztah, pevnou citovou vazbu. Pokud takový vztah v rodině je, lépe se zvládá znevýhodnění a chudoba, protože dítě cítí oporu, bezpečí a dovede, sice po svém, s chudobou bojovat.

Jak definuje školský zákon č. 561/2004 Sb., ve znění pozdějších předpisů, sociální znevýhodnění žáka:

V § 16 školského zákona je sociální znevýhodnění vymezeno takto:

- Rodinné prostředí s nízkým sociokulturním postavením nebo ohrožení sociálně patologickými jevy
- Nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova
- Postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území ČR

V obecné rovině se takovým žákem rozumí zejména žák:

- Žijící v prostředí, kde není dlouhodobě dostatečně podporován ke vzdělávání či přípravě na vzdělávání (nedostatečné materiální zázemí, nevyhovující bytové podmínky, nezáměr ze strany zákonných zástupců, konfliktů v rodině)

- Zákonní zástupci dlouhodobě se školou nespolupracují a je to na újmu oprávněných zájmů žáka
- Žijící v prostředí sociálně vyloučených lokalit nebo lokalit sociálním vyloučením ohrožených
- Který je znevýhodněn při svém vzdělávání z důvodu příslušnosti k etnické nebo národnostní skupině či specifickému prostředí a také z důvodu používání odlišného jazyka nebo specifické formy vyučovacího jazyka v domácím prostředí žáka

Do této skupiny také patří děti umístěné mimo rodinu, což je krajní řešení, kdy je to nutné o ochraně života nebo zdraví dítěte. Jednotlivé aspekty sociálního znevýhodnění lze vymezit na úrovni jedince (jazyková odlišnost, sexuální orientace, zanedbaný zevněšek apod.), na úrovni rodiny (např. týrání, zneužívání, zanedbávání, dysfunkční rodina, odlišný životní styl, velká pracovní vytíženost rodičů, neúplná rodina), v sociálním prostředí (prostředí sociálně vyloučené lokality, ohrožení sociálně patologickými jevy) a v souvislosti se socio-ekonomickým statutem (chudoba, ztráta materiálního zázemí v důsledku předlužení, migrace, nevyhovující bytové podmínky, kulturní a náboženská odlišnost).

Tyto aspekty se velmi často kombinují a prolínají a jsou také často proměnné jak v čase (mohou být přechodné, občasné, trvalé), tak i v prostředí (co jedna skupina považuje za normální, může jiná skupina vyhodnotit jako patologické). Tyto skutečné aspekty je třeba vždy reflektovat nejen ve škole, ale i při práci s těmito rodinami. Je třeba kontinuálně zjišťovat situaci dětí/žáků, sledovat případné změny a nové signály a následně na ně pružně reagovat výběrem vhodných podpůrných strategií.

Jaké indikátory jsou spojené s rodinou žáka a jejím sociokulturním statutem

Převládá nižší kvalita spolupráce rodičů se školou a s jinými institucemi, rodiče nejsou schopni zajistit kvalitní domácí přípravu, nezajímají se o drobné kázeňské potíže dítěte, nízké výchovné kompetence, vztahové problémy mezi rodiči, nebo také dlouhodobá nemoc rodiče, dochází ke krytí občasných absencí žáka ve škole, rodina není ochotná přijmout alternativní řešení, dítě má nedostatečnou podporu ze strany rodičů.

11. VYBRANÉ METODY SOCIÁLNÍ PRÁCE, KTERÉ MŮŽEME VYUŽÍT PŘI PRÁCI S KLIENTY, RODINAMI, DĚTMI

SOCIOTERAPIE A PŘÍSTUP ZAMĚŘENÝ NA ŘEŠENÍ

Socioterapií rozumíme souhrn metod sociální práce, které akcentují různé druhy sociální intervence. Socioterapie, obdobně jako sociální práce, zahrnuje v sobě poznatky z několika vědních disciplín (psychologie, sociologie, pedagogika, školství, právo a další). Socioterapii můžeme charakterizovat jako specifickou oblast sociální práce, která má své uplatnění při práci s různými sociálním skupinami, jednotlivcem, rodinou, dětmi, komunitou. Socioterapie zahrnuje: poradenství, diagnostiku, prevenci, psychosociální pomoc, krizovou intervenci, spolupráci s dalšími subjekty, které jsou významné pro klienta; zahrnuje sociální rehabilitaci (zajištění služeb), práci s rodinou, podporu nebo obnovu rodinných vztahů, přímou terapeutickou práci (vedení rozhovorů, využití různých speciálních technik). Socioterapie má také edukativně výchovný charakter a psychokorektivní význam. Nutno podotknout, že s pojmem sociální terapie (socioterapie) se setkáváme již u zakladatelky sociální diagnózy, Krakešové-Doškové. Ve své publikaci „**Psychogeneze sociálních případů**“ se autorka zmiňuje o významu raných zkušeností klientů, které pramení z neutěšeného dětství, soustřeďuje se na matku jako vlivného činitele, zaměřuje se na výchovnou práci s dítětem, sociální prostředí, sociální opory. Hovoří o převýchově, což můžeme chápat jako proces psychokorekce, specifikuje některé metodické prostředky sociální terapie (poskytování rad, pomoc prostřednictvím katarze formou navození rozhovoru).

Rozhovor, komunikace je důležitou metodou používanou v socioterapii. Komunikovat, znamená „mnoho dát druhému člověku“. Blízkým slovem je také „sdílení“ a to sdílení něčeho cenného (Quisová 2009, s. 12-13). Pokud je komunikace jedním z pilířů sociální práce, socioterapie, o naslouchání lze sdělit, že je nedílnou součástí smysluplné komunikace. Komunikace v sociální práci vychází z komunikační teorie, na které se velkou měrou podílela skupina psychologů a terapeutů z Palo Alto v Kalifornii. Mezi ně patří významné osobnosti jako např. V. Satirová nebo Watzlawick. Procesy, které jsou v komunikaci zahrnuty, se zabývá např. ego-psychologie, systémová teorie, behaviorální nebo kognitivní teorie (Matoušek 2001, s. 219-220).

Sociální terapie má poměrně široký záběr; někdy klienta doprovázíme, někdy vedeme, či dokonce zasahujeme. Sociální terapie musí odpovídat potřebě komplexnosti a odborné intervenci. Základní metodou je rozhovor, intervenční terapeutický, narativní rozhovor. Sociální terapii nelze zaměňovat s psychoterapií. Stejně tak sociální terapii nelze zaměňovat s volnočasovými aktivitami, což se někdy v praxi stává, je to chyba.

Sociální terapie nezachází do takové hloubky psychiky jako psychoterapie. Sociální terapie používá metody a techniky zaměřené na podporu komunikace, motivace, vztahy, uvědomění si vlastního pocitu a získání reálného náhledu na danou věc. Diagnóza v socioterapii rovněž používá jednodušších prostředků. Sociální terapie na rozdíl od psychoterapie bývá často zahajována i bez počáteční

motivace a dobrovolnosti na straně klienta a to zejména tehdy, když je zapotřebí pomoci rodině a dítěti. Psychoterapie se zaměřuje na již existující problémy, sociální terapie se více zabývá prevencí, předcházení problémům. Sociální terapie se snaží zhodnotit všechny zdroje klienta, důraz je kladen na řešení, těžiště pozornosti je zaměřeno na současnost a budoucnost. Důraz je kladen na vzájemné vazby, vztahy a jejich fungování.

Teoretické pozadí sociální terapie, pokud jde o základní principy, souvisí se systematickým přístupem, dále je to přístup orientovaný na řešení a přístup na zdroje. Přidáme ještě konstruktivistický a fenomenologický přístup. Teoretické pozadí by mělo být sociálním pracovníkům známé, protože se tyto teorie a přístupy učí a od těchto přístupů se odvíjejí metody sociální práce.

Obsahem sociální terapie jsou poradenství, sociální diagnóza nebo také novější pojem posouzení životní situace klienta, prevence ve všech fázích, krizová intervence, spolupráce sociálního terapeuta s dalšími osobami, které hrají důležitou roli v životě klienta, zapojení jiných odborníků do spolupráce, různé formy sociální rehabilitace, rodinná podpora, obnovení vztahů a přímá terapeutická péče.

Cíli sociální terapie jsou podpora klienta, adaptace klienta na nové podmínky, realistický náhled klienta na možnost nápravy svých obtíží, nalezení zdrojů klienta k řešení jeho problémů, přestavba vlastního postoje klienta k problémům a danostem v jeho životě, úprava postojů a výchovných praktik klientů coby rodičů.

K socioterapii nemůžeme přistoupit jen tak. Musíme si nastavit cíle, tj. vypracovat cíle pro všechny oblasti problémů, se kterými klient přichází a které chceme řešit a stanovit pořadí těchto problémů (podle obtížnosti, naléhavosti, cíle obecné a konkrétní). Nástroje, které budeme používat: sociálně terapeutický rozhovor, sociální diagnóza nebo posouzení životní situace klienta, vytvoření terapeutického vztahu, přímá opatření ve prospěch klienta/rodiny, použití speciálních technik sociální terapie.

V sociální terapii za stěžejní nástroj práce a to jak s dítětem, tak i rodičem, považujeme rozhovor. Vést rozhovor si žádá určité komunikační dovednosti pracovníka, tj. rozpoznat všechny signály, jak verbální, tak i neverbální a dále znát další aspekty rozhovoru. V rozhovoru pracujeme s jazykem, s jeho zamlčenými a zhuštěnými významy, vzorci myšlení. Rozhovorem prozkoumáváme problém, všímáme si paralingvistických aspektů verbálního projevu (barva hlasu, plynulost řeči, emoční náboj apod.). Všímáme si neverbálních projevů, které verbální komunikaci mohou zesílit. Další důležitou věcí je naslouchání klientovi.

Sociální terapie, to nejsou jenom techniky, se kterými pracujeme. Ty jsou doprovodnou pomůckou. Hlavně se musíme zaměřit na podporu klienta v jeho životní situaci, pomoc mu se adaptovat na změny, společně s ním hledat zdroje řešení jeho problémů, žádoucích změn. Pracujeme-li s dítětem, pozornost zaměřujeme na rodičovskou péči, specifické projevy chování (předčasně dospělé dítě), vzájemný vztah rodiny k dítěti, postavení dítěte v rodině, jak se chová (klidné, smutné, veselé, tiché). Nevynecháváme ani školu, vzdělávání, školní kolektiv, další osoby, které jsou důležité v životě dítěte. Zajímají nás události v rodině, které v životě hrály/hrají významnou roli, posouzení, jak dítě vnímá sebe sama. U dospělé osoby (rodiče) nás zajímá způsob prožívání různých situací, postoje, zájmy, hodnoty, zda dospělá osoba dovede poskytnout podporu, vracíme se k primární rodině, ke vzdělání rodiče, čeho chce v životě dosáhnout, jaké má cíle.

Socioterapie vždy začíná analýzou stávající situace, rozhovorem, který vedeme formou narativního rozhovoru, tj. pomoc skrze reformulaci příběhu. Tento přístup vychází primárně z teorie konstruktivismu a sociálního konstruktivismu. Narativní rozhovor má významné místo v sociální práci. Narativní přístup – zjednodušené řečeno je „vyprávění životního příběhu“. Z příběhu potřebujeme vytáhnout podstatné věci, informace, se kterými dále pracujeme. Nezapomínejme, že řešíme problém, který neznáme. Požádáme o „souhlas“, zda si některé informace z rozhovoru můžeme zapsat, třeba okomentujeme poznámkou „můžu si tuto větu, slovo zapsat? protože mě zaujalo“.

Narativní rozhovor nám pomůže konstruovat řešení. Pro klienta je významnější mluvit o dobrých zkušenostech (ty musíme podchytit v rozhovoru) než o problémech. A na dobrých zkušenostech musíme stavět.

Dále můžeme pracovat s „výjimkami“. Jsou to situace, kdy se nic neděje a vše v životě klienta probíhá tak, jak má být. Nás musí zajímat, proč tomu tak je, tj., jaké interakce v té době měly místo. Klientovi se taková „výjimka“ může zdát nepodstatná, ale pro sociálního terapeuta má význam. Můžeme nám naznačit, že určitá změna je možná, ale musíme si položit otázku – jak tuto změnu uchopit. Proto při práci s klientem přidáváme otázku na „zázrak“. Stručně vysvětleno: zázračná otázka je technika zahrnující stanovení cíle a hledání řešení (jinak je to samostatná metoda). Můžeme také položit klientovi otázku v souvislosti s řešením problému, např. „co se stane, když tento x problém podle vás, tak jak ho vysvětlujete, zítra úplně zmizí?“

Kde nás taková otázka, kterou položíme a odpověď na ni posouvá? Dozvíme se, kam se chce náš klient dostat, co musí udělat pro změnu. Nedefinujeme problém, ale snažíme se přiblížit ke klientově definici problému, protože on je ten, který bude muset uskutečnit změnu. Rozpoznání problému klienta – nestačí problém pojmenovat (problém nikdy není jeden), ale zjistit nakolik je tímto problémem klient znepokojen a jak se problém jeví navenek. Podstatné také je zaměřit se na silné stránky klienta/rodiny.

Silné stránky to jsou zdroje, ke kterými se při práci s rodinou musíme dostat. V současné praxi je to tak, že se zabýváme problémovými stránkami klienta a zdůrazňujeme množství různých rizik, které mohou ohrozit fungování klienta. **Přístup založený na silných stránkách** je orientován spíše na zmocňování (empowerment) klienta k zvládání obtížných situací. Přístupy založené na silných stránkách se liší od přístupu založených na patologii, rizicích, hlavně v používaném jazyku. Rovněž se liší v základních principech, které ovlivňují praxi. Přístup orientovaný na silné stránky je, stejně tak jako jiné teorie, konstrukcí symbolů a jazyka. Musíme pamatovat, že „slova mají sílu, mohou podpořit, ale také ničit, mohou motivovat, ale také odpuzovat“ (Comptonová a Galaway 1999, In Smutek 2006).

Zkusme přemýšlet o této změně jazykové formulace: „no tak, co máte za problém, u vás je to pořád stejné“ ale můžeme říct: **něco se již zlepšilo ve vaší rodině oproti dřívějšímu? určitě mě s tím chcete seznámit, a přemýšleli jste o tom, proč tomu tak je?**

Nezdůrazňujeme daný problém (přece klient ví, že existuje, pracovník také) a co když to není stejné – když použijeme takou informaci, může být nepravdivá, nepřesná, která zatlačí klienta do kouta. Ale když použijeme formulaci, že možná došlo ke změně, **o které jako pracovník nevím, proto chci, aby mě klient s uvedenou změnou seznámil**. Tím také dáváme najevo, že je zde určitá šance změny, která možná proběhla/neproběhla – nevíme. Klient to vnímá asi takto: *netrápíme ho problémem, který je pro něho nepříjemný, ale důvěřujeme mu, že je schopen něco řešit*. A i kdyby zrovna nepřemýšlel o tom, co se stalo, proč se situace změnila, v podtextu dáváme klientovi na vědomí, že musí vyvinout určitou motivaci sám a začít přemýšlet.

Přístup k hodnocení klienta z pohledu silných stránek není automatický. Tomuto přístupu je zapotřebí se naučit a překonat mnoho dosavadních profesionálních, institucionálních a interpersonálních bariér, abychom mohli uvažovat potřebným směrem.

- Každý jednotlivce, každá rodina, každá komunita má své silné stránky, klady a zdroje
- Trauma, zneužívání, nemoc a boj mohou být pro sociální subjekt devastující, ale mohou to rovněž být příležitosti pro růst a mohou být zdrojem výzev a příležitostí do budoucna.
- Předpokládejme, že neznáme a ani nemůžeme znát horní limity schopnosti žádného jednotlivce ohledně růstu a možnosti
- Každé prostředí je vždy plné zdrojů, ale musíme je umět odhalit

Příklad problémové stránky a silné stránky vydefinování

Problémová stránka:

Jednotlivci (skupiny) jsou viděni jako zranitelné subjekty a jsou charakterizováni v pojmech, jako jsou patologie, porucha, trauma

Formulace, **vydefinování silné stránky:** Jednotlivci (skupiny) jsou viděni jako ti, co mají vrozenou odolnost (*resilienci*), *silné stránky a aktivity jdoucí směrem proti problémům*.

NEBO

Problémová stránka:

Individuální, rodinné, skupinové důvody selhání jsou pojmenovávány jako problém, deficit, zneužití, patologie

Vydefinování silné stránky: Individuální, rodinné, skupinové příčiny a důvody selhání jsou brány jako objevování toho, *kým vlastně tato rodina nebo jednotlivec je*.

Jak můžeme u klienta objevit silné stránky: v každé situaci jsou shledávány jiné rysy charakteristiky jako silné stránky, jako příležitosti zvládat obtížné situace. Takže musíme se dívat kolem sebe, poslouchat vyprávění, příběhy klientů, dát lidem poznat, že se zajímáme o jejich problémy (vzpomeňme si na více problémové rodiny)

Můžeme uvést některé ze silných stránek a jak tomu rozumět při práci s klienty

- Člověk, který bojuje s problémem, se zároveň učí. Potřebuje problém vyřešit a tak je konfrontován s požadavky a výzvami prostředí, tj. snaží se objevit své vnitřní zdroje. Pomůžou mu zvládat traumata, rozvinout některé osobní rysy a kvality. Z praxe známe mnoho krizových situací člověka, které musí zvládnout
- Když člověk čelí traumatu, nepřízni, můžou se začít rozvíjet jeho další kvality jako nezávislost, disciplína apod.
- Silnou stránkou můžou být i talenty, které lidé mají a které jsou skryté. Příkladem můžou být zdravotně postižení, kolik talentů můžeme u nich objevit.
- Kulturní a rodinné rituály, přesvědčení, příběhy, tradice rovněž můžou být silnými stránkami klienta. Někdy jsou takové zdroje přehlíženy.
- Lidé, kteří byli konfrontováni s extrémními situacemi, souvisejícími se zdravím nebo i se samotnou existencí, mají hluboký vhled – hrdost přeživších
- Sny, naděje, jak u jednotlivce, tak v rodině, mají stejný dynamizující a motivační dopad na člověka
- Totéž platí o komunitě, i ta nejslabší komunita má lidi, instituce, organizace a přírodní zdroje, které můžou přispět k well-being jednotlivců a rodin.

Pojem silné stránky (nebo zaměření na silné stránky) jedince, klienta, který je tak často citován v různých odborných publikacích v souvislosti se sociální prací, není frází, která se stále opakuje. Pokud víme, co znamenají, jak je obsahově uchopit, porozumíme těm situacím našich klientů, kteří chtějí (i když někdy neví jak) odstranit ze svého dosavadního života vše, co je pro ně překážkou. Jakmile je zaangažujeme do budování silných stránek, rozvine se u nich zvýšená snaha učinit více, stát se silnějším, hledat příležitosti. To se týká všech typologií rodin, o kterých již v textu je zmínka, včetně více problémových rodin, znevýhodněných apod. My také můžeme zmocnit jednotlivce, rodiny.

„Empowerment je proces zvyšování osobní, mezilidské nebo politické moci, takže jednotlivci, rodiny a komunity mohou podnikat kroky ke zlepšení své situace. Je prostředek, jak se chopit problémů bezmocné populace a prostředek vyjádření role bezmocnosti, kterou hraje při vytváření a urychlování sociálních problémů jak v rozvíjejících se, tak v rozvinutých společnostech“. Definici můžete srovnat s textem ke komunitě, komunitní práci, osoba v prostředí apod. Empowerment, neboli zmocňování, někdy zplnomocňování či posilování. Jak uvádí mnozí autoři Lorraine Gutierrez, Hare (1990, 2004) In Smutek (2006), definice

Jak můžeme zmocnit rodinu, případně jednotlivce

- Věřit, že klienti můžou věci změnit a musíme jim pomoci v tuto možnost věřit
- Rodinám a jednotlivcům je zapotřebí poskytnout perspektivu, která je plná budoucích možností
- Vzdělávat rodiny a jednotlivce a pomáhat jim zlepšit jejich dovednosti
- Rozpoznat a posléze stavět na jejich silných stránkách a na zdrojích okolo nich
- Pomoci rodičům uvědomit si, že mají různé možnosti a alternativy
- Vytvořit takové strategie, které budou podporovat jejich kulturu

PŘÍSTUP ZAMĚŘENÝ NA ŘEŠENÍ

Je etablovány způsob práce s klienty v sociální práci v terapiích, koučování, ve školách, v pastorační a v dalších pomáhajících kontextech.

Odkláňáme se od obleného pojetí, že sociální terapeut, sociální pracovník má „patent na rozum“ od jednostranného intervenování, co má klient udělat. Proto nás někdy rodiče, klienti nemají rádi, protože jim říkáme, neustále připomínáme, že mají problém. Ale oni vědí, že mají problém, proč jim to neustále zdůrazňovat. **Přístup zaměřený na řešení vychází z předpokladu, že to, na co se soustředíme a na co zaměřujeme svoji pozornost, to posilujeme.** Pokud se tedy zaměříme na problém a mluvíme o problému, *posilujeme problém*. Sociální pracovní terapeut nikdy nemůže vyřešit problém sám a to i v případě, že využije tucet multidisciplinárních týmů. Nejdůležitější v tomto přístupu je pojetí změny. Zaměřujeme se na řešení, místo na problém. Orientujeme se na budoucnost. Nezaměřujeme se na to, co nechceme (mít problém), ale na to, co chceme, čeho chceme dosáhnout, jak má vypadat žádoucí stav.

Zázračná otázka – nebo otázka na zázrak

Privést klienta k představě, že nastal zázrak a problém je vyřešen, má silný terapeutický účinek. Pro klienta to vytváří živou představu, jak bude vypadat jeho život, až se problém vyřeší, a také podporuje naději, že jeho život může být jiný, než tomu bylo doposud. Můžeme položit takovou otázku „*představte si, že jedné noci, zatímco spíte, nastal zázrak a problém je vyřešen. Avšak spíte, a tak nevíte, že zázrak nastal. Co myslíte: čeho si ráno všimnete, aby vám to prozradilo, že došlo k zázraku?*“ (takové formulace podobných otázek můžeme klientovi předkládat (Steve de Shazer, Y. Dolan a kol. 2011). Následuje překvapení v tom smyslu, že klienti jsou schopní i v silně zátěžové situaci zázrak definovat. Popisují konkrétní věci, které jim změní život. Ale jsou i takoví, kteří si nedovedou nic představit. Když pracujeme na řešení problému, naším úkolem je vyžádat si od nich informace tak, aby si mohli představit, že „zázrak“ opravdu nastane. Ale musíme jim pomoci vymyslet, jaký první krok musí udělat.

Výjimky (postup zaměřený na výjimky)

Výjimka je chvíle, kdy se problém nevyskytuje (třeba dítě má období, kdy spolupracuje, říká pravdu, je hodné). To nás nutí zabývat se interakcemi, co se vlastně stalo, co se změnilo, protože výjimka z problému znamená opakovat takové chování, postupy, které přestanou být nepřekonatelné. Nás zajímá, co klient udělal, jaký postup zvolil, protože určité jednání, které přináší pozitivní výsledky, můžeme opakovat.

Přístup zaměřený na řešení nevyužívá žádné specifické techniky, ale můžeme tento přístup kombinovat se sociální terapií. Můžeme pracovat (jak již bylo uvedeno se „zázračnou otázkou“), dále s postupem zaměřeným na výjimky. Důležité je ocenění klienta/klientů, je součástí intervence. To však neznamená, že pomíjíme problém, ale snažíme se ho vhodným způsobem „zaobalit“, reflektujeme ho.

Přístup zaměřený na řešení se řídí těmito pravidly

Nespravuj, co není rozbité: jak tomu porozumět? Jsou situace v životě klienta, byť někdy konfliktní, avšak nejsou neustále, spíše sporadické. Někdy jsou pouze malou částí života klienta. To znamená, že pokud něco funguje uspokojivým způsobem, nemá smysl se v tom štourat. Ale pozor – pracovník musí mít velmi široké pojetí toho, co „funguje“ a co „nefunguje“, protože jinak by pravidlo bylo nevědecké. Ale mohou být jisté odlišnosti v kultuře jedince, rodiny, nebo životním stylu.

Dělej víc toho, co funguje: jak tomu porozumět? Jestliže nějaký postup fungoval v minulosti, nebo vede k alespoň mírnému zlepšení situace v přítomnosti, je třeba takové věci zjistit a maximálně využít. To znamená věnovat důležitou pozornost těm obdobím, kdy je rodič – klient kompetentní, odpovědný, protože takové pozitivní chování tvoří základ pro posílení rodiny. To také znamená zkoumat výjimky, co klient v minulosti dobře zvládl a tyto výjimky zopakovat.

Když něco nefunguje, nedělej to; dělej něco jiného: jak tomu porozumět? V lidské povaze existuje podivný sklon pokoušet se řešit problémy opakováním stále stejných věcí a postupů, které v minulosti neúčinkovaly.

(K. I. Berg, 2013, Posílení rodiny)

Poznámka: v začátku textu komunita je informace, že klient, rodiny žijí neustále ve svých „vnitřních programech“, které je zavádějí do slepé uličky a pro změnu je zapotřebí vytvořit nové programy. A to je přesně tato situace. Lidová moudrost říká – „nikdy to nevzdávej“ a sociální terapeut, který se zabývá přístupem na řešení, říká: *Když to nefunguje, zkusme to jinak.*

Přístupem zaměřeným na řešení odbouráváme celou plejádu takových pojmů jako: klient je nemotivovaný, nemá zájem, je v odporu apod., a my složíme ruce a říkáme: s tím se nedá nic dělat. Takový postup ze strany socioterapeuta, sociálního pracovníka není správný, postup zaměřený na řešení si žádá v přístupu jednání s klientem, velké změny. Důležitý je také jazyk komunikace, slova. Když mluvíme o cíli a řešení, musíme používat jiné výrazy než ty, kterými popisujeme problém. Jazyk problémů je spíše negativní (pořád klientovi říkáme, co je špatně), tj. zaměřujeme se na minulost a chceme, aby nám problém popsal. Tím také sugerujeme trvalost daného problému. Jazyk řešení je jazykem pozitivním, je v něm naděje, zaměřujeme se na budoucnost a také sugerujeme pomíjivost problému.

Mnoho autorů, terapeutů se opírá o určité postupy řešení, které se můžou lišit. Pro naši praxi se jako nejlepší jeví postup, který má 6 základních principů autorů... A které můžeme dobře realizovat u našich rodin.

R – rozvíjení řešení, nikoli problému

E – efektivita

S – spolupráce

E – expertnost na proces

N – nevyhnutelnost změn

I – individuální přístup

Pokusíme se rozpracovat postup na příkladu problémové rodiny

Stručná charakteristika rodiny:

Matka samoživitelka, vdova, 3 děti ve věku 9, 12 (chlapci), 14 let (děvče), bydlí v okrajové části obce.

Děti žijí s matkou, babičkou (tchyní matky). Rodina byla úplná do doby, než zemřel manžel, otec dětí, který byl živitelem rodiny, předtím pracoval jako OSVČ. Rodina do doby úmrtí otce fungovala normálně a v rodině nebyly žádné vážnější problémy. Matka pracovala, i nepracovala, někdy zkrácený úvazek, nebo práce na dohodu. Život rodiny po smrti otce se výrazně změnil, došlo k narušení vztahů a pozic v rodině, zvláště v širší rodině, došlo ke změně sociálních rolí. Matka se se situací vyrovnávala velmi špatně, chyběly finanční prostředky, a začaly konflikty vně rodiny. Po určitou dobu se matka řádně starala o děti. Po nějakém čase došlo v rodině k určitému chaosu a nebylo známo, kdo vlastně domácnost řídí. Situace byla způsobená i tím, že matka měla potřebu hledat nového partnera, opouštěla děti a hodně času trávila mimo domov. Babička výchovu svých vnoučat přestala zvládat, vyčítala matce, že se nevěnuje dětem, pohádala se s matkou a hrozila, že domácnost opustí. Pasivní výchova dětí bez řádu, hranic se brzy projevila na chování dětí, které nechodily pravidelně do školy, měly absenci, starší děti se začaly toulat. 14letá dcera navázala známost se starším mužem, vracela se v nočních hodinách domů, mladší bratr přespával někdy u kamarádů a nejmenší 9letý chlapec si sám zašel do Dětského domova a prosil, aby ho tam ubytovali. Na situaci reagovala škola, okolí bydliště matky; ze strany OSPOD, který na situaci reagoval, musela být přijata určitá opatření. Matka si plně uvědomovala situaci, ke které došlo.

Co v dané kazuistice máme, co potřebujeme zjistit:

- Sociální diagnózu, formou narativního rozhovoru, čili dialog mezi matkou a terapeutem (vyprávěj, naslouchám), je to vlastně dekonstrukce životního příběhu matky. Nepokládáme otázku tak: proč jste se nestarala o děti... a podobné, neznáme podrobnosti o této rodině a potřebujeme se dozvědět, jaké byly vztahy, než otec dětí zemřel. Výčitkami matku zatlačíme do kouta. Jakmile máme diagnózu, víme problém, můžeme začít situaci řešit. Rozvíjíme „R“ řešení, nikoli problém.
- Víme, že matka kromě svého trápení má také své jedinečné zdroje a možnosti, jakou preferuje budoucnost (je to užitečnější, než probírat její selhání). Zjistili jsme, že něco v rodině nefungovalo, protože jsme poznali problém a jeho příčiny a teď potřebujeme, aby tento problém byl odstraněn. Společně s matkou rozvíjíme řešení její situace, motivaci, snažíme se matce pomoci najít kontext změny, možnosti.
- Můžeme přistoupit k „E“ – efektivita: Každá terapie v začátku je určité provizorium, co jsme v předchozí fázi probrali, ještě není hotové řešení. Potřebujeme, aby přechod od trápení k řešení trval co nejkratší dobu (krátká terapie). Potřebujeme pracovat efektivně a cíleně.
- Spolupráce „S“ mezi klientem a terapeutem. Aby spolupráce mohla fungovat, je potřeba klienta brát vážně a porozumět jeho situaci, jeho úhlu pohledu. V našem případě i úhlu pohledu

matky, kde selhala a musíme se dohodnout, na čem budeme spolupracovat, protože nám ještě zůstávají nevyřešené děti.

- Expertnost na proces, nikoli na obsah „E“ – odborníkem na svůj život je především klient. Proto nebudeme matce říkat, co má dělat, nebo nemá dělat. Konverzace by měla vést k vyjednávání a vyjasňování cílů, jak objevit její zdroje a jak je zapojit do cílů, které si staví matka. Rozhovor pečlivě reflektujeme.
- Nevyhnutelnost změn „N“ máme za to, že změny v životě člověka probíhají neustále a dochází ke změnám i u lidí, kteří mají problém. Jestliže problém matky alespoň dočasně zmizí (výjimka), nabízí to možnost pro řešení. V terapii musíme oceňovat každou změnu, a to i změny malé. Občas je vhodné pomoci klientovi třeba jen s malou změnou a rozvíjet ji. (třeba to může být vztah ke tchyni, k rodině, kde k malým změnám může dojít).
- Individuální přístup „I“ – využíváme různé techniky jako podněcující otázky, pomáhat nalézt řešení, socioterapeutické techniky. Mezi ně můžeme zařadit Zázračnou otázku, která nám pomáhá vytvořit konkrétní vizi, jak bude vypadat budoucnost, až bude problém vyřešený. V terapii zaměřené na řešení je to základní odrazový můstek pro práci s klienty, pokud neznáme jeho představu o tom, jak bude vypadat jeho život po vyřešení problému, nemůžeme definovat cíle terapie.

Jednou z nejdůležitějších intervencí je ocenit u klienta to, čeho jsme si všimli, že funguje. Dále základem efektivní terapie jsou dobře definované cíle, které musí být konkrétní, realistické, významné pro klienta, zohledňují sociální kontext, musí být pozitivně formulovány.

11.1 TRANSAKČNÍ ANALÝZA

Transakční analýza je poměrně mladý psychoterapeutický směr, který má své kořeny v polovině 50. let 20. století. Zakladatelem je Eric Berne (E. L. Bernstein), americký lékař, psychiatr a psychoterapeut. V současnosti se s TA můžeme setkat v sociální psychiatrii, v psychoterapii, ve vzdělávání (má přímou vzdělávací a preventivní úlohu pro děti, rodiče i vzdělavatele). Dětem pomáhá získat emoční gramotnost, emoční a interpersonální dovednosti. TA můžeme uplatnit v sociálním poradenství, které je založené na principu determinace současného chování minulostí s využitím principu kauzality a behaviorálních přístupů. TA a její uplatnění v sociální práci najde své místo v individuální skupinové sociální práci s klientem, práci s rodinou (např. řešení rodinných konfliktů mezi rodiči a dětmi, kdy si můžeme klást otázky: jaké podněty dítěti chybí, potřebuje být „hlazeno“ nebo pochopeno). Docela dobře můžeme využít TA ve vzdělávání sociálních pracovníků, např. Supervize, ale také v učení komunikačním dovednostem, vedení pracovníků v organizacích, personalistice apod.

Berne značnou část svého úsilí věnoval tomu, aby rozpoznal způsoby, jakými spolu lidé komunikují. A došel k závěru, že lidé mezi sebou komunikují pomocí tzv. transakcí. Transakce jsou důležité pro sociální práci a komunikaci, např. mezi členy rodiny, rodičem a dítětem, mezi dětmi apod. V komunitním klubu pro rodiče a děti, při různých herních aktivitách velmi dobře můžeme pozorovat, jakým způsobem probíhají transakce mezi jednotlivými členy rodiny, rodiči a dětmi. Tyto transakce nám hodně napoví o situaci formování určitých vztahů v rodině, o rodičích a dětech. Pozorované transakce můžeme dále využít při konkrétní práci s rodinou.

Transakce je nejmenší komunikační jednotka, která sestává ze zprávy vysílajícího a reakce přijímajícího. Zprávy a reakce mohou být i neverbální signály (např. zamračený, sevřené rty, signály jako slzy, koulení očima, okusování nehtů a další). Komunikace je dovednost, která je nejdůležitější pro vytvoření a uchování otevřeného a rovnocenného vztahu s druhým člověkem. Komunikovat potřebujeme proto, abychom věděli více o sobě, o světě kolem nás, abychom mohli sdílet tento svět s druhými, abychom

se pobavili, nebo si hráli, nebo se uvolnili, nebo se prostě těšili. Mezilidská komunikace je přenosem informací a budování vztahů důvěry; v praxi probíhá obojí současně.

K tomu, abychom mohli rozluštit význam transakcí, musíme se podrobněji zabírat problematikou tzv. ego – stavů. Berne tvrdil, že jedna a tatáž osoba vnímá různými způsoby prožívání, které ovlivňují myšlení, cítění a k nim se vztahuje chování. Tyto způsoby prožívání nazval **ego-stavy**. Existují 3 stavy ega: **Rodič, Dítě, Dospělý**.

V rodiči jsou nahrány všechny domněnky, pravidla, zákony, které dítě slyšelo od rodičů a vidělo v jejich životě. Rozlišujeme rodičovský stav ega jako Kritického a Pečujícího rodiče. Pečující rodič je chápán čistě pozitivně, ale má negativní aspekt – přehnaně ochraňující postoj vůči dítěti. Kritický rodič bývá naopak mnohdy chápán negativně, protože kritika má v naší řeči negativní konotaci.

Dítě je pozůstatkem vnitřních duševních stavů člověka v dětství. V negativním smyslu se jedná o pocity bezmoci, strachu, provinilost, pocit méněcennosti. V kladném smyslu má dítě i pozitivní stránky (zvědavost, tvořivost, spontánnost apod.). Dospělý zpracovává a hodnotí informace na základě své vlastní zkušenosti a vlastního rozumu. Liší se od stavu Rodiče, který tvoří soudy na základě nápodoby, ale i od stavu Dítěte, které reaguje na základě citů a nedovede dostatečně diferencovat. TA pracuje se scénáři. Scénář je trvalý program vytvořený v raném dětství pod vlivem rodičů, který usměrňuje chování jedince v nejdůležitějších ohledech života. Scénáře jsou transgenerační, jsou předávány formou rodinných tradic, poznatků, postojů, přesvědčení. Můžou být předávány neverbálně, „pohlazením“, tj. způsobem, kterým jsou předávány příjemné, nebo nepříjemné pocity, dále modelováním, tj. dítěti je předváděno drama podle určitého scénáře, jak žijí ostatní v rodině, např. prostřednictvím her. Dále verbálně, tj. přisuzováním vlastnosti a s dítětem se potom zachází tak, jakoby tyto přisouzené vlastnosti mělo (je inteligentní, hloupý), to jsou transakce.

TA pracuje s dalšími pojmy a to „pohlazení“ a „hry“. Pohlazením rozumíme určitou stimulaci, zážitky, uznání, emoční kontakt – vše, co náš život činí zajímavý a smysluplný. Např. učitel ve škole může dobře využít formu pohlazení větou: „domácí úkol jsi splnil na výtečnou“, nebo vedoucí pracovník svému podřízenému může říct: „vaše pracovní výkony hodnotím velmi pozitivně“. Člověk bilancuje „pohlazení“, oceňuje jak pozitivní, tak i negativní formy pohlazení. „Pohlazení“ vypovídají o naší spokojenosti a nespokojenosti, těch, kterých máme dostatek a těch, kterých se nám nedostává.

Hry jsou ustálené transakce, jejichž cílem je něco na druhém „uhrát“. Slovem hra se rozumí to, co máme na mysli, když říkáme „musím to na něho uhrát“, nebo také říkáme „nehraj to na mě“. Většina her má destruktivní charakter a cílem je získat nad druhými navrch. Ale jsou také jedinci, jejichž ziskem ze hry je pocit zmaru, bezvýchodnosti, ponížení.

Pro TA důležitý je rozbor hry, her, které najdeme ve scénáři našeho klienta. Hra je vlastně scénář v akci. Má skryté a manipulativní vlastnosti, střídání egostavů, což odhaluje skutečnou motivaci v pozadí hry, špatný výsledek, či výtěžek na konci. Takové manipulativní vlastnosti ve scénáři hry můžeme najít v sociální práci, kdy pracujeme s oběťmi násilí, zvláště psychického násilí na ženách, např. mocenská opatření související se žárlivostí partnera, si žena vykládá jako velkou lásku, často doprovázeno větou „nemůžeš jít za kamarádkou, měla bys být jen se mnou, protože tě miluji“, a další podobné věty. Je to vlastně hra ze strany partnera, hra budoucího pokračujícího násilí a u ženy ztráta vlastní autonomie.

Čeho si můžeme všimnout při posuzování stavů ega, a následně je analyzovat; jsou to základní klíče, pomocí kterých poznáváme osobnost jedince. V první řadě se jedná o analýzu chování v širokém slova smyslu. Chováním budeme rozumět nejen sociální chování, ale především výrazové projevy, gesta, mimiku, držení těla, vystupování apod. Dále jsou to hlas a jeho zvláštnosti (tón, rytmus řeči), projevy, které jsou označovány jako paralingvistické. Důležitá je řeč. Posouzení je náročnější, protože musíme rozpoznat bohatství informací, které se ve sděleních člověka skrývají. Jsou to slova, která se nám objevují u Rodiče: dobrý/špatný, musíš/nesmíš, pamatuj si... /opovaž se; u dítěte chci/nechci, citoslovce, bojím se, že... , u Dospělého: jak, kde možný, zajímavý, rozumný, účelný apod., které tvoří kompozici

různých vět. Následně je to hlas; u Rodiče, uklidňující, přesvědčivý, chlácholivý, u Dítěte – vzlykavý, žádající, koketní, stísněný a u Dospělého – věčný, klidný. Dále jsou to výrazy/gesta; u Rodiče – rozervená náruč, vlídný úsměv, zamračená tvář; u Dítěte – smutný, spontánní, překvapený apod., u Dospělého – přemýšlivý, bdělý, ostražitý, gesta úsporná. Postoje: u Rodiče – postoj pečující, chápatel, posuzující, moralizující. U dítěte – postoj udivený, obranný, hravý, zahanbující apod., u Dospělého postoj přímý, otevřený, racionální, hodnotící apod.

V TA důležité je umět posoudit rané vzpomínky na léta dětství. TA předpokládá, že přítomné chování a prožitky jsou ovlivněny událostmi, jimž jsme museli v dětství čelit, nebo byli jsme svědky těchto událostí. Tyto souvislosti si běžně neuvědomujeme, ale jednáme na základě varianty řešení situace. V kritických životních situacích, zlomových okamžicích života, jednáme tak, jak jsme viděli jednat své rodiče, nebo jiné klíčové osoby. V praxi se můžeme setkat s výpověďmi matek, které samy byly umístěny v DD: „nikdy bych nedala své dítě do dětského domova“. A stačí, že se matka dostane do krizové situace a její náhled na vzniklou situaci se mění. Tyto modelové situace jsou pro nás návodem, spouštějí role, které jsou – můžeme je nazvat jakýmsi „převlekm“. Významným vodítkem k pochopení problémů klienta nejenom v TA, ale i v sociální práci, je zjištění, co si pamatuje z interakce mezi rodiči, z jejich hádek, nebo z toho, co mu rodiče přikazovali, nebo zakazovali. To všechno nás může navést k poznání toho, který ze stavu osobnosti u daného jedince převládá, nebo podle jakého scénáře jedná.

Vnitřní dialog (naše vnitřní naslouchání) funguje jako svědomí. Ve svědomí se manifestuje rodič v nás. Naslouchání do sebe je fenomenologickou analýzou. Můžeme porovnat dvě rozdílné situace, ve kterých se manifestuje Rodič v nás, jeho zákazy, či příkazy, např. pokušení dítěte něco v obchodě ukrást. Jedno dítě v nestřeženém okamžiku, kdy se prodavačka nedívá, ukradne sladkosti. Vybaví se mu hlas otce „ukradni, co chceš, ale nesmíš tě při krádeži chytit“. Druhé dítě má stejnou tendenci, ale neukradlo sladkosti. Má jiný signál „od maminky ví, že se nekrade, protože hodné děti nekradou“.

Reflexe a sebereflexe transakcí znamená, že si všímáme, co se děje mezi mnou a druhými lidmi. Zjišťujeme, jaké pocity a reakce v nás vyvolávají druzí lidé (sebereflexe), nebo se snažíme odhadnout, jaké pocity a reakce vyvoláváme my v druhých lidech. Vlastně objevujeme, z jakého stavu osobnosti s námi druhý člověk komunikuje, a usuzujeme na dominanci stavu, nebo který stav je aktivován v nás.

V praxi sociální práce je zcela běžné, že na některé sociální pracovníky se klienti obracejí častěji, případně opakovaně, vnímají ho jako autoritu, a ví, že jim vždy pomůže. Jak vyhodnotit tuto situaci; je to obtěžující klient, nebo klient, který nás vnímá jako Pomáhajícího rodiče? Nejsou ojedinělé případy, kdy sociálního pracovníka navštěvují zletilé děti z PP nebo po ukončení pobytu v DD, které již mají třeba vlastní rodinu, děti. V daných případech nejde o obyčejné popovídání, ale vždy je zapotřebí hledat motiv těchto kontaktů. Sociální pracovník pro tyto osoby je Pomáhajícím rodičem a v těchto zletilých dětech je aktivováno Bezradné dítě.

Proces reflexe a sebereflexe je jedním z nejdůležitějších klíčů, který nám pomůže získat informace o sobě a o druhých. Rozlišujeme dvě důležité dovednosti, jimiž se reflexe a sebereflexe realizuje: empatii, co znamená vcítit se do druhého, tj. snažit se vystihnout, jaký ten druhý je, a recipatii, která doplňuje empatii. V recipatii neuvažujeme, jaký ten druhý je, ale ujasňujeme si, jaké pocity v nás vyvolává, jak s ním jednat. V sociální práci proces reflexe a sebereflexe je využíván při práci s klientem, co znamená schopnost sociálních pracovníků citlivě vnímat a hodnotit kontexty práce s klientem. To platí pro všechny cílové skupiny, bez ohledu, zda se jedná o jednotlivce, rodinu, skupinu, komunitu apod. (reflexe po jednání, reflexe při jednání).

Základním prostředkem TA pro poznání problémů člověka jsou životní pozice. Životní pozice, nebo „zabydlení se“ na určité životní pozici, uspokojuje náš hlad po struktuře. Strukturou rozumíme náš čas a prostor, ve kterém realizujeme své aktivity, ve kterých probíhají transakce. Bavíme se, pracujeme, hrajeme hry, tlacháme o ničem. Spolu s hladem po struktuře existuje v každém z nás hlad po pozici. Naplňováním svého života, času, realizujeme i svou pozici. Nějak se utvrzujeme v tom, jak nás lidé

vnímají, co od nás očekávají, jak budeme reagovat apod. Očekává se, že se budeme chovat v souladu se svou pozicí. Jenže jedinec se vyvíjí, dorůstá a někdy vybočuje ze své pozice, což okolí odmítá a vhání nás zpátky do stylu, který jsme již opustili. Jsou to časté situace, se kterými se můžeme setkat v praxi sociální práce, zvláště u dospívajících dětí se zdánlivě „výhovnými problémy“, které rodiče řeší se sociálním pracovníkem nebo kurátorem a je jim doporučeno, aby změnili svůj styl výchovy. Avšak pubertální jedinec nadále jedná negativisticky, je kritický vůči rodiči a změny v chování vůči němu často komentuje větou: „jakou boudu na mě šije“. Tatam jsou dobré rady sociálního pracovníka a začarovaný kruh pokračuje dál. Zkušenost dokládá, že pozice, na které je člověk „uvrtán“, nám dává okovy, vytváří bariéru, přes kterou se nemůžeme dostat.

Čtyři pozice zavedené transakční analýzou, o které pojednává zakladatel TA Berne: Já jsem OK, Ty jsi OK. Tato pozice je vyspělou pozicí, na kterou se všichni lidé nedostanou. Cílem TA je naučit jedince zaujímat tuto pozici a „zabydlet se v ní. Kromě již zmíněné životní pozice existují následující: Já nejsem OK – Ty jsi OK, Já nejsem OK – Ty nejsi OK, Já jsem OK – Ty nejsi OK.

TA nám ukazuje, že mnoho lidí v určitém okamžiku svého života, většinou vlivem příkazů nebo zákazů, nebo pod vlivem nápodoby nebo připisování vlastností, se vychyluje ze své životní dráhy a začínají jednat pod vlivem scénáře. Většina lidí tráví část svého času v každé z životních pozic. Máme také tendenci nacházet útočiště v jedné z Ne- OK pozic, zvláště, když je náš život obtížný. Důležité je odhalit, ke které pozici člověk za takových okolností sklouzne. Dozvíme se toho hodně o klientových očekáváních od sebe, směru jeho životního plánu včetně zástupných pocitů, kterými bude špatnou zkušenost a svůj životní scénář potvrzovat. Mnoho našich pozic je spjato s určitými rolemi, o nichž si většinou myslíme, že je okolí očekává nebo které nám někdy okolí vnucuje. Role je soubor představ a chování, které se váží na určitou pozici. Člověk, který není zajatcem scénáře, je schopen jednat podle požadavků situace a podle odhadu možných následků, což zajatec scénáře nedovede.

Shrnutí k transakční analýze

TA, to je jedna z forem terapie. My však nebudeme při realizaci našich aktivit při práci s rodinou, nebo v Klubu pro rodiče a děti pracovat s TA jako terapií. Ale TA nám poslouží jako informace o tom, na jakých základech probíhá komunikace mezi jednotlivými členy rodiny, se kterými pracujeme. Komunikaci v uvedeném smyslu nechápeme jako „běžnou výměnu názorů“ na něco. Forma komunikace v TA nám poskytuje větší prostor pro analýzy situací, které se v rodině odehrávají a proč rodič, dítě na různé podněty reagují tak, jak reagují.

Součástí naší práce jsou také pozorování, reflexe, vyvozování závěrů apod. TA nám to umožňuje. Když v textu hovoříme o ego-stavech, musíme si pamatovat, že TA se dívá na lidskou osobnost jako na jednotu tří složek; **každý máme v sobě části – obrazně nazváno Rodič, Dospělý, Dítě**. Tyto části tvoří jednotu naší osobnosti. V komunikaci můžeme jednat z pozice Rodiče, Dospělého, Dítěte, aniž si to uvědomujeme, ale projevuje se to navenek určitým chováním, jednáním apod. a jak ty tři ego stavy reagují, si můžeme všimnout jednak pozorováním, nasloucháním, reflektováním. Pokud reagujeme na situace jako Rodič (přikazujeme, zakazujeme, hodnotíme apod.), vždy se jedná o vštípené pojetí života. Naučené pojetí života charakterizuje Dospělý, který poznává, řeší, zkoumá, rozhoduje. Pociťované pojetí života, Dítě se raduje, touží, tvoří, trápí se apod.

Všechny tyto ego-stavy v **jedné osobnosti našeho klienta, rodiče, dítěte tvoří soubor záznamů** a instrukcí, které do nás vpravili rodiče, starší sourozenci, prarodiče, učitelé a jiní významní dospělí, zejména v prvních 5 letech našeho života, později v případě, že jsme se setkali s významnými autoritami, které nás ovlivnily.

Rodič v nás je ta část osobnosti, která hodnotí, soudí, přikazuje, pomáhá a všechno ví. Obsahuje souhrn návodů – např. co jíst, jak opravit vodní kohoutek, jak zjistit odjezdy vlaků... Potíž je ale v tom, že to vím tím způsobem, jakým mu to bylo vštípeno, a nepřipouští, že by to mohlo být jinak. To může

vytvořit konflikt, se kterým se v praxi při jednání s klientem můžeme setkat. Člověk, který má hodně v sobě kritického rodiče (tak byl vychováván), jedná s druhými tvrdě, necitlivě (může se projevovat jako vzdorovité dítě). Pomáhající rodič je laskavý, ochraňující, budí důvěru.

Klient, který má v sobě velký podíl Kritického rodiče, může používat vůči svému synovi takové věty: „z tebe chlapče nic nebude“, „pořád mu to říkám“ (je to proto, že tvrdý kritický rodič tak byl vychováván, to mu bylo vštípeno a ve skrytu duše pořád slyší hlas svého kárajícího otce). Ten hlas může být tak silný, že syn našeho klienta začne selhávat.

V každém z nás, včetně našeho klienta, je zabudované dítě. Dítě, to jsou jeho pocity, potřeby, energie; **je to záznam, co jsme v dětském světě prožívali, když jsme naráželi na překážky**, byli jsme ukřivdění, měli jsme strach, utíkali jsme z domu, protože jsme byli bití, náš život byla jedna džungle; byli jsme bezradní, „uzlíček nervů“, snažili jsme se nějak tomu vzdorovat. V každém z nás i v klientovi najdeme vzdorovité dítě i způsobné dítě. A tak jsme se naučili, jak na různé situace reagovat. Vzdorovité dítě v našem klientovi se projeví, protože si pamatuje, co muselo prožít, jak se bránit. A ono se brání i dnes; může to být určitá agrese, neposlušnost, když nás někdo napálí apod., v nás i v našem klientovi zůstává také způsobné dítě, naučili nás, jak dosahovat úspěchů vzorným chováním a poslušností. Je zde také negativní stránka způsobného dítěte: jsme příliš konformní, méně tvořiví a bezprostřední (ale také snadno manipulovatelní).

Dospělý – jako naučené pojetí života. Je to ta část naší osobnosti, ve které je zdroj rozumného jednání. „Svým Dospělým“ poznáváme, klademe otázky, zkoumáme, řešíme problémy, také myslíme, zvažujeme různé alternativy, docházíme k závěrům, které znovu ověřujeme. Dospělý představuje aparát poznávání na základě pokusů a omylů. Dospělý je korekce schopný, vždy všechno prověřuje, nestaví na jednom řešení, je schopný neustálého růstu.

Tak, jak bylo uvedeno, že ego-stavy jsou složkou osobnosti jedince. Každá složka osobnosti v některých životních situacích může být funkční a každá má své úkoly v jednání osobnosti. Stav ego Rodič je strážcem tradice, instrukce, jak jednat. Stav ego dítě je zdrojem energie a citů, Stav ego dospělý je systém orientace a realizace.

K vyrovnanosti klidu a zralosti jednání přispívá, když se člověk naučí každý transakční podnět přijímat svým Dospělým ego a nenechat se vyprovokovat, když se v nás bouří ego- Rodiče, nebo ego-Dítěte.

Pokud pochopíme systém TA, jsme více schopní rozumět komunikaci, interakcím mezi členy rodiny, ale také konfliktům, které nemusí pramenit ze zlé vůle klienta, ale za nimi se můžou skrývat ego-stavů, zvláště jak byla v jednotlivých obdobích života formována.

Často používáme pojem transgenerační přenos v rodině. Můžeme se setkat s tímto pojmem, pokud řešíme domácí násilí, nebo bití, týrání dítěte, při analýze problému, kdy se zabýváme nevhodným způsobem zacházení s dítětem (třeba bití, pohlavky apod.), některý rodič nám řekne: „no a co, mě také doma bili a nikdo to neřešil, pár facek neuškodí“ ... nebo u násilí, pokud dítě zjistí, že si může vymoci poslušnost, autoritu silou, jako třeba rodič – začne ji časem také používat.

Pro podrobnější vysvětlení systému TA a pro naše účely, informace můžeme považovat za dostačující. K hlubšímu studiu pak odkazujeme na odbornou literaturu. (zpracováno podle Příručky prof. V. Smékala, TA příručka, 2004)

11.2 RODINNÁ RESILIENCE

Zvláštním a poměrně novým přístupem k hodnocení rodiny je přístup orientovaný na nezdolnost. Jak uvádí Matoušek (2010, s. 117), nezdolnost bývá popisována jako proces, který umožňuje lidem vyrovnat

se se strádáním, nepříznivými životními podmínkami a traumatickými zkušenostmi tak, že jsou schopní sociálního fungování.

Rodinná resilience zahrnuje charakteristické vlastnosti, které pomáhají rodinám odolávat narušení tváří v tvář změnám, a adaptovat se v krizových situacích. Je to vlastně dovednost rodiny upevňovat svou schopnost úspěšně čelit výzvám života a souvisí s fungováním rodiny. Tuto dovednost v rodině, jakožto funkční sociální jednotce, je možné rozvíjet. K dosažení tohoto cíle využíváme čtyř strategií:

1. Zaměření na riziko, principem je ovlivnění pravděpodobnosti, že bude rodina vystavena riziku a krizovým situacím,
2. Zaměření na zdroje, čerpá ze silných stránek rodiny a její schopnosti snížit dopad negativních faktorů,
3. Zaměření na proces, zabezpečuje plnění funkcí rodiny i přes působení stresu,
4. Zaměření na kritický bod, překonání rizika směřuje k posílení resilience rodiny.

Resilience rodiny souvisí s funkčností rodiny a zdravým rodinným fungováním. Rodinné fungování ovlivňuje mnoho faktorů. Fungování můžeme chápat jako schopnost rodiny zvládat náročné stresové životní situace a přizpůsobovat se změnám. Pojem funkční rodina má více synonym, např. harmonická, zdravá rodina. Jak uvádí Sobotková, mnozí autoři se snažili sestavit znaky funkčních rodin jako hlavní charakteristiky, podle kterých můžeme funkční rodiny rozpoznat. Mezi hlavní znaky funkční rodiny patří:

- Jasná a flexibilní struktura rodiny
- Schopnost adaptace, zvládání změn a ztrát
- Soudržnost vyvažována osobní autonomií
- Efektivní komunikace
- Schopnost kooperace při řešení problémů
- Shodné, či slučitelné postoje a hodnotové orientace
- Subjektivní spokojenost členů rodiny
- Radost ze vzájemnosti
- Rodinná hrdost
- Soulad ohledně možnosti trávení volného času (společně i zvlášť)
- Kvalitní sociální opora
- Optimismus

Rodinná resilience (Sobotková) je někdy chápána nepřesně jako rodinná odolnost ve smyslu určité charakteristiky rodiny. Je však potřeba zdůraznit, že

- Rodinná resilience je nejen odolnost ve smyslu rezistence, ale zahrnuje i potenciál pro obnovu, růst a změnu.
- Rodinná resilience není stabilní rys rodiny, ale dynamická síla, která pomáhá udržet rodinné fungování při stresu, obnovovat je po prodělané krizi a měnit je směrem k lepšímu, harmoničtějšímu a pro rodinu adekvátnějšímu.

Jsou rodiny, které se snadněji dovedou přizpůsobit novým situacím, lépe zvládají krizové situace, které mohou vést až k rozpadu rodiny, nebo také ke zhoršenému fungování rodiny a jsou rodiny, které nároky náročné situace nevládnou.

Břicháček (2002 In Šolcová 2009 s. 68) vymezuje významné rizikové a protektivní faktory ovlivňující resilienci rodiny. Mezi rizikové faktory zařazuje:

- Nízký sociálně ekonomický status
- Chronicky působící negativní podmínky (nemoci, změny životního stylu, rozpory)
- Traumatické události
- Proměnlivost nároků současné společnosti

Mezi protektivní faktory zařazuje:

- Rodinnou kohezi
- Flexibilitu rodinných rolí a vztahů, srozumitelnou otevřenou komunikaci všech členů rodiny navzájem
- Schopnosti a dovednosti, ochotu řešit a zdolávat konflikty i krizové situace
- Shodu v pozitivním smyslu na úkolech rodiny

Pazlarová rozšiřuje některé protektivní faktory, a to: podpůrná příbuzenská i nepříbuzenská síť, kompatibilita partnerských a rodičovských rolí, akceptována a využívána vlastní tradice, sdílení pozitivního výhledu do budoucnosti.

U rizikových faktorů doplňuje: společenská diskriminace, sociální izolace, zapletenost, ztráta hranic, neúplnost rodiny, dlouhodobá nezaměstnanost rodičů, osobní problémy rodičů, extrémně špatná ekonomická situace.

Resilience není osobnostní rys. Jedinec projevuje svoji resilienci svým chováním a jednáním. Pokud budeme posuzovat resilientnost rodiny, především musíme identifikovat základní funkce rodiny, které by měla rodina plnit. Všímáme si určitých možných dysfunkcí (rodina problémová, afunkční apod.). Dominantní aspekt rodiny (perfekcionistická, extrémně závislá, egocentrická, asociální), příslušnost k rodině, ekonomický přínos a podpora, výchova, socializace, zdroje výchovy, socializační proces, úspěšnost socializace, ochrana zranitelných členů rodiny, sociální opory v rodině. Všímáme si také rizik a to jak na straně rodičů, tak i na straně dítěte, které mohou ovlivnit rodinnou resilienci. Na straně rodičů to mohou být:

- Vlastní, prožitá traumata (traumata v historii rodiče)
- Osobnostní nezralost rodiče a nízký věk
- Závislosti různého druhu
- Nestabilita rodinného zázemí, nový partner v rodině
- Osamělost
- Psychická onemocnění (deprese, úzkosti)
- Chudoba/nezaměstnanost
- Izolovanost rodiny

Rizikové faktory na straně rodiče se můžou prolínat.

Rizikové faktory na straně dítěte (rovněž tak rizikové faktory se můžou prolínat):

- Věk dítěte
- Obtížný temperament
- Dlouhodobá nemoc, postižení
- Psychomotorické opoždění
- Snížená inteligence
- Poruchy citové vazby

Při sociální práci s rodinou by sociální pracovník měl nejdříve zjistit, co se v rodině děje, proč rodina není schopná zvládat problém/problémy. V další fázi se musíme zaměřit na řešení těch rizik, které omezují fungování rodiny, zhodnotit potřeby rodiny. Rizika, jak je uvedené, mohou vyvolávat různé krizové situace, kterým rodina může být vystavená. Musíme zvážit, která rizika je rodina schopná zvládnout sama, v tomto případě se zaměřujeme na silné stránky rodiny a která rizika si budou žádat další intervence, případně multidisciplinární spolupráci dalších odborníků.

Sociální resilience a komunita

Sociální resilienci rozumíme programy na rozvoj resilience určený pro jednotlivce, skupiny a komunity. Sociální resilienci můžeme také chápat jako předpoklad sociálních subjektů (skupin, komunit) překonat náročné situace, nebo se s nimi úspěšně vypořádat. K tomu jsou zapotřebí odolnost, zotavení a kreativita. Odolnost souvisí se snahami komunity ustat zátěžové situace a jejich důsledky. Zotavení se váže ke schopnosti komunit překonat zátěžové situace. Kreativita je nutná ke zrychlení a optimalizaci zotavení na všech úrovních komunity a navrácení jejího stavu před zátěžovou situací.

Komunita, aby dobře fungovala, byla schopná odolávat zátěži, potřebuje kvalitní a bezpečné sousedství, nízkou úroveň násilí v komunitě, rekreační možnosti (sporty, kultura, zájmové aktivity), programy pro trávení volného času, dostupnost všech potřebných sociálních služeb, dostupnost tísňových institucí.

Intervence musí být zaměřená na odstranění negativních projevů v cílové skupině (pokud se takové vyskytnou). Podpora pozitivní adaptace všech členů komunity na prostředí, kde žijí. Zohlednění vývojových a sociálních aspektů jednotlivých členů komunity. Posilování pozitivních aktivit v rámci komunity, zaměření na zdroje komunity.

Má-li být život v komunitě bezproblémový, resilientní, důležitá je spolupráce s představiteli města, obce, či jiných zainteresovaných subjektů. Komunita lidí v dané lokalitě by neměla mít trvalý charakter s trvalým bydlištěm, toto není cílem a smyslem komunitní práce. Komunita je dočasné řešení určité skupiny obyvatel. Právě spolupráce s místními orgány by měla připravit postupy řešení situace těch obyvatel, kteří splní podmínky bydlení v sociálních bytech. Jedině takto lze podpořit odolnost těch občanů, kteří nezvládli zátěžové životní zkoušky.

Na závěr této kapitoly několik postupů, které můžeme využít při práci s rodinami v Komunitním klubu a vztahují se k psychické odolnosti. Tyto postupy lze využít pro podporu odolnosti našich rodin.

Jak už víme, pojem resilience čili psychická odolnost zahrnuje veškeré síly, které člověka uschopňují ke zvládnutí života v dobrých i zlých časech (různé krizové situace, překážky, které jedinec musí řešit). Právě v kritickém bodě je třeba rozpoznat, jaké možnosti nám aktuální mezní zkušenost poskytuje. Člověk musí zmobilizovat všechny síly, aby našel ve svém životě jiné hodnoty a daly mu jistý směr.

Autoři M. Gruchlová a H. Kőrbächer vypracovali model základních postojů a aspektů chování ve vzájemné propojenosti. Najdeme v nich ty aspekty psychické odolnosti, které v určité situaci mohou člověka povzbudit, posílit. O jaké aspekty jde: zaměření na řešení, optimismus, schopnost přijímat, pracovat na vztazích, převzít odpovědnost, utvářet budoucnost, mít svou vlastní regulaci.

Formou rozhovoru, „povídání“ s klienty, můžeme využít „otázky k přemýšlení“. Určité nastolené téma, které chceme rozvíjet, o kterém by mohli rodiče přemýšlet, se může týkat aspektů uvedených shora. Nebudeme žádat ihned odpověď, můžeme otázku zadat jako „domácí úkol“ pro příští setkání a každou z položených otázek může pak podrobněji rozpracovat s rodinou.

Otázka k přemýšlení

„Ve kterých životních rolích si připadáte nedostateční? Jaké situace nahlodávají váš pocit nejistoty? Jaké požadavky či situace jsou pro vás natolik tíživé, že ztrácíte sebedůvěru? Kdy nebo v čem se porovnáváte s druhými tak, že v tom srovnání dopadáte špatně?“

Z této otázky se můžeme dozvědět spoustu informací o rodiči a pochopitelně musíme dále vysvětlit, jak situaci řešit, ale dbejme na to, aby na řešení participovala konkrétní osoba. Může se nám objevit

celá plejáda životních situací, ze kterých můžeme blíže poznat problém, který ve vyprávění se nám odhalí. Nedávejme návody.

Další vhodná otázka: Co se vám podařilo zvládnout? Co jste dokázali navzdory existujícím překážkám? Jaká úspěšná řešení již máte za sebou? Kam jste došli přesto, že ve vás vaše okolí nevěřilo?

U těchto otázek je vhodné vyzvat klienta, aby na základě vlastních zkušeností i zkušeností jiných lidí si sepsal věty typu „ačkoli... přesto“, s dobrým koncem.

- Přestože měli moji rodiče málo peněz, vnukli mi důvěru v budoucnost.
- Přestože si všichni mysleli, že odložím své dítě do DD, protože jsem sama v DD vyrůstala, nestalo se tak.
- Ačkoliv si všichni mysleli, že se ze závislosti na alkoholu nedostanu, dokázal jsem přestat pít.

Takové zkušenosti si může klient vybavit v situacích, kde hrozí nebezpečí, překážky, nepříznivé podmínky, které mu pomůžou zvládnout situaci.

Další: V jakých situacích, životních etapách jste musel (musíte) zvládat obzvláště velké nároky? Jak na tyto situace reagujete? Víte, kdo vás může a chce podpořit? Jste schopní sami tohoto člověka oslovit? Znáte své osobní zdroje životní radosti a vděčnosti? Jak si k nim získáváte přístup ve složitých situacích?

Uvedené otázky jsou zaměřené na životní optimismus. Další jsou zaměřené na životní postoje: Vybavujete si případy, kde se záležitosti, které vám zpočátku připadaly pouze jako neštěstí, vyvinuly pozitivním směrem? Utápíte se někdy v lítosti nad tím, že vám to či ono v životě nevyšlo tak, jak jste si přáli? Které změny ve vašem soukromém životě jste si definovali jako zhoršení?

Otázky zaměřené na řešení: S jakými danostmi ve svém životě jste často nespokojen? Co vám brání překročit dosavadní rámec vašich pokusů o řešení? Co byste mohli dělat, abyste se s problémem vyrovnali? Kdy ve svém životě jste vy sami něco změnili v pozitivním smyslu, kdo k tomu dal podnět? Co, které situace, změny ve vašem životě ve vás vyvolávají nepříjemné pocity, nebo úzkost, strach? Na jaké strategie řešení problémů jste zvyklí?

Otázky na odpovědnost: Jaké konflikty se vám vybavují, v nichž prostě nechápete odpovědnost druhých? S kterými blízkými lidmi se opakovaně dostáváte do konfliktů? Víte, v čem je u druhých chyba a v čem by se měli změnit, abyste spolu dobře vycházeli? Do jakého chování sklouznete nejspíše? Co vás vede k tomu, abyste přijímali příliš nízkou míru odpovědnosti?

Otázky na vztahy: V jakých případech reagujete zlostně či netrpělivě na lidi, kteří vám k tomu nedali žádný podnět? Komu, nebo v čem prokazujete laskavost, plníte přání, vyhovujete prosbám, naplňujete očekávání, aniž by to protějšek skutečně vyžadoval? Přiložili jste nějaké životní etapy, v nichž jste byli osamělí? A co vám nejvíce chybělo?

Takových otázek a jim podobných můžeme vytvořit spoustu. Musí být jazykově dobře formulovány, abychom klienta neurazili, nedotkli se jeho osobnosti apod. I jednoduchá otázka nám otevře prostor pro informace.

Práce s otázkami je určitá forma socioterapie (viz v textu), kterou můžeme využít pro podporu klienta, přestavba vlastního postoje k problémům a danostem v jeho životě, v uvedeném případě posilování odolnosti klienta. Sociální terapie to nejsou pouze techniky, které můžeme využívat; techniky jsou podpůrné metody, které nemůžeme realizovat samostatně, bez předchozí analýzy problému.

12. RÁMEC PRÁCE S RODINOU

Práce s rodinou vyžaduje utřídit velké množství faktorů, které ovlivňují, můžou ovlivnit celý proces spolupráce mezi sociálním, komunitním pracovníkem a rodinou. Potřebujeme porozumět problémům rodiny a to v různých prostředích (rodina, škola, služby, komunita). Na rodinu můžeme pohlížet z různých perspektiv, celkový pohled na rodinu musí být mnohem širší a nelze ho zúžit pouze jednostranně. Tento přístup je důležitý proto, abychom mohli reflektovat situaci v rodině a lépe porozumět rodinné struktuře, ale také dynamice rodiny a problémům (širší těchto problémů). Rodinný systém může být velmi spleťtý, proto potřebujeme posoudit všechny interakce, jaké v rodině probíhají. Jak již bylo několikrát uvedeno, komunikace má při posuzování fungování rodiny klíčové postavení. Komunikace není pouze to, co si členové rodiny sdělují, ale význam má způsob, kterým obsah sdělujeme. Právě komunikace v rodině je příčinou mnohých konfliktů, nedorozumění. S jakými problémy v komunikaci se může setkat; kriticismus a obviňování, nejčastěji ve vyhrocených situacích. Příčinou takové komunikace je hledání problémů u jiných. V praxi se s takovou situací můžeme setkat u rodin více problémových, nebo znevýhodněných, ale také u rodin, které žijí v komunitě (zvláště vyloučené lokality). Obsahy komunikovaného vůbec nemusejí souviset s problémem, který řešíme, nebo potřebujeme řešit, většinou jsou to staré křivdy.

Dominance v rodině je to způsob panovačného chování, které je doprovázeno nepřátelskými a obrannými reakcemi některého ze členů rodiny. Nejčastěji s takovým chováním se můžeme setkat u dospívajících dětí vůči rodičům, ale může se vyskytnout i mezi rodiči (třeba i domácího násilí).

Problémy ve sdílení – jedná se o potřebu většího sdílení pocitu, myšlenek, někoho z rodiny. Tím se po dané osobě žádá, aby byla vstřícnější, což vyvolává opačnou situaci, kdy jedinec se více uzavírá do sebe, vyhýbá se komunikaci. V komunikaci má význam naslouchání, ale v rodinných konfliktech se nám vyskytuje nenaslouchání. Osoba, které není nasloucháno, má pocit, že není brána vážně. Takové situace se můžou vyskytnout jak u dospělých, tak i ve vztahu k dětem.

Pro sociálního pracovníka, komunitního pracovníka má význam zjistit: kdo si kdo s kým vyměňuje zprávy, informace, o čem a s jakým efektem. Tak lépe poznáme a budeme mít lepší představu, čím jsou vzájemné interakce narušovány, a pracovník může navrhnout některé postupy, způsoby, jak se rodina může oprostit od všech těchto rušivých elementů.

V rodině si všímáme konfliktů, které jsou příčinou mnohých potíží v rodinných vztazích. Konflikt někdy nemusí být výrazný, ale může mít skrytou podobu. Může to být tak, že jeden z členů rodiny snáší chování druhého, i když zjevně neprotestuje, ale konflikt je přítomný. Znovu se můžeme vrátit k násilí, kde takový skrytý konflikt se může vyskytnout. Pro sociálního pracovníka při práci s rodinou je důležité, aby se skrytý konflikt dostal na povrch. Konflikty v rodině jsou velmi nebezpečné, protože zasahují do intimity členů rodiny, narušují vztahy mezi rodinnými příslušníky. Konflikty se nikdy nedají úplně vyloučit ze života, ale musíme je umět využít ve prospěch fungování rodiny. Co tedy musíme sledovat při konfliktu: obsah komunikace, interakce mezi členy rodiny jako účastníků konfliktů.

Bez ohledu na to, o co v konfliktu jde, co je jeho předmětem, konflikt je vždy obrazem toho, jak rodina funguje a jak své problémy řeší. Právě některé konflikty se můžou vystupňovat až do podoby domácího násilí. V konfliktu, který se vystupňuje, jeho účastníci ztrácí kontrolu nad svým chováním, je mimo jejich kontrolu.

Specifika některých problémů souvisejících s fungováním rodiny – na které faktory by měl sociální pracovník se zaměřit v kontaktu s rodinou.

Schopnost řešit problémy je základním předpokladem fungování rodiny. Rodiny by měly kultivovat tuto schopnost. Problém definovaný jinou zainteresovanou osobou či osobami, např. příbuznými, sousedem apod., může být zcela odlišný od toho, jak problém vnímá náš klient. Je důležité posoudit, kdo je problémem natolik znepokojený, rozrušený, aby něco udělal pro jeho vyřešení.

Sociální pracovník může významným způsobem přispět k tomu, že pomůže identifikovat dovednosti, nezbytné pro řešení problémů a také může pomoci s jejich rozvojem a kultivací. Když pracujeme s rodinou, sledujeme její komunikaci, mnoho nám napoví, jak se rodina bude chovat, pokud jde o přijetí různých řešení. Pokud rodině, jejím členům chybí kompetence v oblasti řešení problémů, je to příčinou toho, že se její členové nebudou moci vypořádat s problémy a konflikty, což v krajním případě může hrozit rozpadem rodiny. Které kompetence je třeba rozvíjet, určuje klient, ale sociální pracovník na věc může přispět svým pohledem, jakou dovednost je zapotřebí rozvíjet.

Kontrola

Souvisí s uplatňováním moci a zodpovědnosti. V rodinném systému je třeba sledovat změny v rodinném chování všech jejích členů. Každý v rodině plní určitou roli, avšak může se stát, že někdo z účastníků rodiny se snaží využít situace a uzurpuje si určitou moc, za takových okolností může dojít ke konfliktu, který je spojen s bojem o moc v rodinném systému. Daný člen rodiny chce o všem rozhodovat a chce mít konečné slovo. Ostatní členové rodiny se dostávají na druhou kolej, pokud jim tato situace nevyhovuje, dochází k rozvracení systému, konfliktům, které mohou mít negativní vliv na vývoj dětí. Nadměrná kontrola se také vyskytuje, kdy rodiče jsou příliš ochránářští a jejich chování vytváří podmínky pro závislost dětí na rodičích. Převrácená rodinná hierarchie znamená zhroucení rodičovské autority, vzniká boj o moc mezi rodičem a dítětem, rodič si může udržovat svou moc vůči dítěti i násilím. V takových situacích se můžou stupňovat výchovné problémy a rodiče využívají možnosti umístit dítě do ústavního zařízení.

Sociální pracovník by měl reflexivně zvažovat otázku: kdo vlastně v rodině je zodpovědný a za koho, a jakým způsobem je moc v rodině realizována.

Blízkost poskytované péče

Blízkost vztahu mezi jednotlivými členy rodiny je důležitou dimenzí rodinného fungování zdravě se vyvíjejících vztahů. Jenže tyto vztahy také můžou být zatíženy přílišnou emocionální blízkostí, a brání individuálnímu rozvoji dětí. Často se setkáváme s tím, kdy dítě si stěžuje, že je příliš svázáno s rodinným prostředím, jsou omezovány jeho kontakty s vrstevníky, nebo rodič dítěti nedovolí nic udělat, vše dělá za něho. Rodič dítě připoutává k sobě a činí je závislým, aniž by to odpovídalo jeho věku, a tím znemožňuje jeho individuální rozvoj. Potřeby jednotlivých členů rodiny musí být odpovídajícím způsobem vybalancovány. Sociální pracovník musí reflexně uvažovat a položit si otázku, kdo má s kým blízký vztah anebo kdo se komu vyhýbá.

Literatura ještě popisuje intruzivní chování, jako negativně přehnané citové pouto, ať již jednostranné či vzájemné. Charakteristickým znakem interakce je majetnické a žárlivé chování. Pokud rodiče uplatňují vůči dětem tento typ chování, neumožňují jim vybudovat si vlastní obranné mechanismy a vyrůstát ve svobodě. V praxi se můžeme setkat se situacemi, kdy rodiče neustále demonstrují starost o dítě; dokonce to může zajít až tak daleko, že dítě přestane chodit do školy, pod záminkou, že je nemocné. Při analýze zjistíme, že péče, blízkost vztahů je iluzorní a rodiče potřebují vlastnit dítěte jen pro sebe. Sociální pracovník se musí zabývat otázkou, jaké jsou blízké vztahy k rodině, ke komu, které jsou nezdravé pro dítě a narušují jeho prostor. Zároveň je třeba pracovat s rodiči na zlepšení a porozumění toho, jaké charakteristiky by měl splňovat dobře fungující vztah mezi rodiči a dítětem.

Aliance podporující problematické chování

Situace, se kterými se můžeme dost často setkat v praxi, kdy členové rodiny ospravedlňují, hájí nebo schvalují problematické chování. Třeba rodiče obviňují školu, ale také ospravedlňují chování dítěte v kontaktu se sociálními pracovníky, kurátory, ale i jinými dospělými osobami. Rodičovská aliance může být slabá, kdy rodiče nejednají jako jeden výchovný tým. Příčinou jsou zpravidla konflikty mezi rodiči, špatné vztahy, ale i situace, kdy rodiče jsou rozvedení. Řada různých nedorozumění mezi rodiči, nedostatečná spolupráce, oslabení vzájemných vazeb a špatná komunikace mezi rodiči v otázkách týkajících se výchovy může oslabit rodičovskou alianci, což není v zájmu dítěte.

Můžeme se také setkat s případem velmi slabé rodičovské aliance, která se vyznačuje aliančním spojenectvím rodiče s dítětem proti druhému rodiči (koalice). Tato situace narušuje celkovou kooperaci v rodině a autoritu obou rodičů.

Obětní beránek v rodině – jedná se o destruktivní spolupráci od samého začátku. Je zde konflikt mezi rodiči, který řeší nevhodnými aliančními svazky, důsledkem je oslabení spolupráce mezi rodiči. V praxi je to tak, že členové rodiny se spojují proti jinému členu rodiny a ten se stává černou ovčí rodiny. Často je to vůči dítěti, které je jiné (jinak se chová, obléká apod.). Dítě takovým chováním vlastně provokuje rodiče. Sociální pracovník si musí položit otázku, kdo je v rodině na čí straně a situaci řešit, hledat samotný problém, proč máme obětního beránka, důvody, a jak sebe samo vnímá dítě.

Vytvoření hranic

Hranice označují mechanismy, které umožňují rodinám zachovat samostatnost. Hranice se mohou týkat jak rodiny, tak určovat sourozenecký, či rodičovský systém. Rodičovský systém ochraňuje rodinu a přes hranice rodiny se nedostanou žádné poznatky od jiných subjektů. Hranice musí být jasně stanoveny. Nevhodná je nadměrná propustnost hranic (dítě má dovoleno spát v ložnici svých rodičů) – může přinést problémy ve fungování rodiny, stejně tak dobrému fungování neprospívá nesrozumitelnost hranic. Hranice se také týkají rozhodovacích procesů v rodině (dítě ano, ne). Víme, že dítě má participovat na rozhodnutí, které se ho týkají, ale ne všechna rozhodnutí rodiny se týkají dítěte. Sociální pracovník musí zvažovat otázky, kde jsou hranice té které rodiny a jak jsou tvořeny, kdo je uvnitř systému a kdo mimo systém. Potřebujeme vědět a porozumět těmto problémům, jak rodina funguje.

Flexibilita rodiny

Rozumíme tím schopnost přizpůsobovat své fungování vlivům, které na rodinu působí zvenčí. Zabýváme se tím, jak rodina, její fungování ovlivňují okolnosti, vlivy prostředí, zda je schopná fungovat a zpracovávat všechny události zvenčí, nebo se uzavírá do sebe a odmítá vlivy na své fungování. Flexibilita nám pomůže porozumět problémům v případě, že rodina není schopná se adaptovat na měnící se společenské podmínky, co může působit na interakce rodiny a prostředí (třeba děti si nemůžou pozvat kamarády, nemůžou využívat některé služby školního prostředí, nové technologie apod.). Rodiče zpravidla neví, které vlivy okolí jsou dobré a které nevhodné, zamítají všechno, protože se nedovedou rozhodnout. Je zde problém, přílišná rigidita má vliv na změny, potlačuje je, ale přílišná flexibilita nevede ke správným rozhodnutím a je spíše dezorganizační. Hranice a adaptabilita musí být vyvážené. V rodinách zpravidla existuje určitý model, potřebujeme ten model poznat, abychom zjistili, k jakému odchýlení v modelu rodiny došlo a ovlivnilo fungování rodiny. Jaká jsou v rodině pravidla obecně, mezi jednotlivými členy rodiny, co je tolerováno a co ne. Pak teprve můžeme přistoupit k řešení, a zvažovat, jaká opatření doporučit, nabídnout možnosti a zda se dá model modifikovat.

Rodinná přesvědčení

Můžeme sledovat z různých hledisek. Co nás nejvíce musí zajímat, jsou přesvědčení, postoje, které jsou pro rodinu charakteristické, a rodina je společně sdílí. Pokud taková přesvědčení nečiní problémy v rodinném fungování, je možné je považovat za zdroj, který nám pomůže vyřešit obtíže rodiny. Rodinná přesvědčení mají stabilizační funkci a slouží k ochraně rodiny před vnitřními i vnějšími tlaky. Horší situace je, kdy si rodina vytvoří určitý „mýtus“, který jí neumožňuje řešit obtíže, se kterými se potýká. Třeba odmítá pomoc ostatních, protože „v naší rodině to fungovalo tak, že jsme nikdy po nikom nic nechtěli“, nebo matka může nám tvrdit že „její maminka vždycky to dělala tak a tak, a ona také tak bude postupovat a nic se na tom nedá změnit“, nebo učitelé si na moje dítě zasedli“. Takových přístupů bychom našli hodně. Rodinná přesvědčení nejsou běžně prezentována jako problém rodiny, ale bývají překážkou při řešení skutečného problému. Jak se zachovat k situaci tvrzení, předávané z generace na generaci, určitě bude zapotřebí seznámit se s významem toho, co bylo předáváno mezi generacemi. Můžeme položit otázku: jak vidí členové rodiny sami sebe, jak vnímají svět, a chce uskutečnit nějaké změny ve svém životě, jak tomu rodina rozumí, jak přistupuje k různým složitým situacím.

REFLEKTIVNÍ, REFLEXIVNÍ PŘÍSTUP

V textu pracujeme s pojmem „reflektovat“. **V sociální práci pojmy jako reflexivní, reflektivní přístupy označují schopnost sociálních pracovníků citlivě vnímat a hodnotit různé kontexty své práce s klientem (Navrátil, In Matoušek s. 133). Jedná se o složitý a také tvůrčí proces sociálního pracovníka, který uplatňuje v posouzení životní situace klienta.** Životní situace klienta souvisí se sociálním fungováním. Reflexe při jednání podle Schöna (Navrátil s. 28) je koncept, který vyjadřuje snahu sledovat průběžně během celého jednání prožitky, pocity i koncepty a teorie, které aktuálně situaci ovlivňují. Sociální pracovník reflektuje nejenom měnící se situaci, ale zároveň se zaměřuje na své porozumění, které je součástí myšlení a chování.

Pojem před porozuměním lze chápat jako požadavek na opuštění některých myšlenkových schématů, které mohou být bariérou procesu poznání v reflexi při jednání. Jak uvádí Balogová (In Navrátil), při reflexi při jednání – jedná se o schopnost sociálního pracovníka hledat nové perspektivy, východiska, hodnotit vlastní vliv na řešení situace.

Reflexe po jednání je rovněž důležitá, neboť sociální pracovník by měl zkoumat, proč tak jednal, jak jednal, jak proces jednání s klientem probíhal, jaké situace nastaly, co danou situaci ovlivnilo, jaké vzorce a modely byly použity a jsou relevantní k řešení situace. Znamená to, že jako sociální pracovník reflektují své postupy práce s klientem.

Důležitým nástrojem při posouzení životní situace rodiny je rozhovor. V rámci rozhovoru můžeme reflektovat vše, co nám klient říká. Dle Soukupa „pomocí reflektivního naslouchání se pokoušíme odhadnout a sdělit, jak rozumíme tomu, co nám klient říká, co vidíme, a jaký obraz se nám vytváří. Reflexemi si ověřujeme svoji hypotézu o prožívání klienta, o tom, jak vidí svět. Pomocí reflexí můžeme prohloubit klientovo emoční prožívání, ale také ho můžeme zmírnit. Můžeme vybrat obsah, který chceme, aby klient rozvinul, nabídnout určité porozumění situaci. Reflexemi pomáháme klientovi utřídit si myšlenky, strukturovat prožívání, prohloubit porozumění sobě samému“ (Soukup 2014, s. 39-40).

SHRNUTÍ

Při sociální práci s rodinou se nejčastěji setkáváme se situacemi, které nás upozorní, že dynamika rodinného fungování u některých rodin selhává. Autor Tolson (In Navrátilová 2014) podává přehled základních dimenzí rodinného fungování, které velmi dobře můžeme využít při kontaktech s rodinami, ať už samostatně, ale také při práci s rodinami v komunitě. Faktory těchto dimenzí můžeme také využít v Komunitním klubu pro rodiče. Zde máme prostor pozorovat interakce, které probíhají mezi jednotlivými členy rodiny. Docela dobře se některé negativní faktory můžou vyskytnout v situacích, kdy budeme používat různé herní aktivity, aniž bychom o problémech dříve věděli. Ale můžou se nám vynořit právě v průběhu těchto aktivit. Pak je na místě využít individuální formu práce s rodinou, aplikovat příslušné metody a techniky sociální práce. Jednotlivé dimenze nefungování rodiny jsou vysvětleny v textu této části publikace.

Zároveň chceme upozornit na koncept reflektivního a reflexivního posouzení práce s rodinou. Jedná se o odborný postup sociálního pracovníka, který by měl umět reflektovat své činnosti, zvažovat důvody svých doporučení pro klienta, jejich výsledek na změny, které nastaly. Sociální pracovník si musí být vědom toho, proč v dané situaci při práci s klientem postupoval tak a ne jinak. Je to také jeho odpovědnost, které si musí být plně vědom.

13. SOCIOTERAPIE

Pro vysvětlení, v odborné literatuře, jak české, tak i slovenské, se používají oba pojmy, jak sociální terapie, tak socioterapie. A v textu jsou používány oba pojmy, které mají stejný význam. Dále ten, kdo vykonává sociální terapii, může být plně erudovaný sociální pracovník, nebo také používáme pojem socioterapeut. Sociální techniky/sociální terapie nejsou psychoterapeutickou metodou, i když některé prvky z psychoterapie v praxi jsou využívány. Sociální terapie je druh intervence, zaměřuje se na chování, vztahy, vazby v rodině. Legislativní oporu pro tento druh terapie najdeme částečně v zákoně o sociálních službách (zákon č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů a hlavně v zákoně o SPOD (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů). V posledním z citovaných zákonů v § 9a odst. 2, poslední věta za středníkem, je důležitá informace týkající se sociální práce „přitom se postupuje s využitím metod sociální práce a postupů odpovídajících současným vědeckým poznatkům“.

Systematickou sociální terapii provádějí nejčastěji sociální pracovníci (orgány SPOD, sociální nebo zdravotnická zařízení, neziskové sféry apod. Všichni pracovníci by měli mít odpovídající vzdělání, také praxi v oblasti sociální terapie (praxe spojená se zpětnou vazbou). Sociální terapie jako metoda sociální práce vychází z teoretických základů, tj. teorií sociální práce (některé teorie jsou uvedené v textu.)

Speciální techniky (Zakouřilová 2014) vyžadují propojení různých terapeutických schopností a dovedností sociálního pracovníka. Řadu jednotlivých technik je možno vzájemně kombinovat či využít dalších modifikací, proto při realizaci vyžadují jistou pohotovost a pružnost na straně terapeuta. „Volbu a způsob provedení technik je třeba přizpůsobovat charakteru problémů, věku klienta a jeho zralosti, jeho současnému psychickému stavu a náladě a v neposlední řadě i tomu, čeho chceme danou technikou dosáhnout“ (Zakouřilová 2014, s. 77). Dobré je vědět, že:

- Výsledky technik nepřeceňujeme (žádná technika není samospasitelná)
- Výsledky získané jednou technikou nemůžeme pojímat „jako hotovou věc“, ale musíme kombinovat s dalšími postupy, metodami sociální práce (komunikací)
- Při práci s technikou je důležité pozorování klienta, co dělá, jak přemýšlí, co kreslí, vytváří apod. a pochopitelně je nutný rozbor, analýza.
- Socioterapie má také kontraindikace, kdy techniku nemůžeme použít

Dále chceme upozornit, že sociální terapie, techniky, to není hra, herní aktivita. Každá technika, kterou budeme používat, má své odborné opodstatnění a musíme výsledek terapie vyhodnotit v návaznosti na jiné použité metody. Je vhodné (lze doporučit), aby pracovník, který chce pracovat s technikami sociální terapie, se blíže s nimi seznámil např. ve vzdělávacím kurzu, mohl si metody sám vyzkoušet a také vyhodnotit.

Obecně sociální techniky můžeme rozdělit na techniky, které budeme používat při práci s dětmi, mladistvými, s rodiči, nebo s rodiči a dětmi a dospělými. V sociální terapii můžeme využívat projekční metody a techniky a techniky, které se opírají o systemický přístup.

Princip projekčních metod spočívá v tom, že člověk připisuje (často víceméně neuvědomělé, bezděčně) své vlastní zkušenosti, zážitky, zájmy, schopnosti a dovednosti, touhy, postoje apod. jiným osobám, vkládá je do věcí, promítá je do situací, v nichž se ocitá a o nichž hovoří.

Zmíníme některé techniky, které se nejčastěji používají a jsou popsány v uvedené literatuře. Techniky, jejichž postup je převzatý z jiných zdrojů (které prozatím nejsou v ČR k dispozici), budou popsány a vysvětleny a jsou součástí přílohy s uvedením příslušného zdroje.

Techniky používané v sociální terapii:

- **Práce se jménem:** techniku lze využít při poradenském, výchovném rozhovoru s dítětem, prostřednictvím této techniky můžeme propojit jméno dítěte se zvláštními schopnostmi (metoda, postup v příloze)
- **Ekomapa:** vztahové záležitosti (v příloze)
- **Rodokmen:** řeší osobní a rodinné problémy, představuje mapu kořenů, který pomůže na výpravě za příběhy, které se skrývají v rodině
- **Projektivní techniky:** kreslení témat, např. můj svět, moje rodina, moje emoce, tři přání
- **Arteterapie** (kreslení, malování, modelování)
- **Nedokončené věty, pohádkové příběhy, můj graf života** (v příloze)
- **Práce s koláží, životní pole** (vztah k lidem, na kom záleží, lze aplikovat u všech členů rodiny, jaké jedinec zaujímá místo v rodině), uvedeno v příloze
- **Pomocné techniky:** metoda dopisu, tvář: předem připravený obličej, klient se nad ním vyjadřuje ke smyslu života: vhodné pro dospívající (oblast logoterapie) (v příloze)
- **Relaxační techniky**
- **Technika „jak se dnes cítíš“**
- **Technika Žebřík:** příprava na setkání s biologickým rodičem, ale tak v případech, kdy dítě opouští pěstouny a vrací se zpět k biologické rodině
- **Traumatická hlava:** vhodné pro děti v NRP a děti v porozvodové situaci (v příloze)
- **Kresba postavy a kinetická kresba postavy** (v příloze)
- **Filiální terapie:** společně s rodiči, cílem je hlouběji proniknout do vnitřního světa dítěte, porozumět jeho pocitům a problémům.
- **Hra s kameny**
- **Práce s mušlí** (v příloze)
- **Spirála vztahů** (v příloze)

Je také možné používat další speciální techniky v návaznosti na řešený problém. Důležitá je také reflexe, analýza výsledků získaných při pomoci té které techniky. Existují některé sofistikovanější techniky, avšak ty si žádají speciální školení, případně výcvik pro používání těchto technik.

- **Technika My Backpack:** v ČR se používá, vhodná pro rozhovor s dítětem o traumatických událostech v jeho životě (výbava pro dítě: maňásek, emoční karty, batůžek).
- **Technika KIDS'SKILLS:** orientována na práci s dětmi a rodiči, používá se v ČR a na Slovensku
- **Technika Sandtray terapie:** terapie hrou v písku. Tato metoda je méně známa, ale v současné době jsou realizována školení, výcviky a metoda se začíná používat. Dostupný je polský překlad této techniky. Autorkou terapie je Margaret Lowenfeld: Play in Childhood, Sandtray therapy, Praktical manual.
- **Scénotest:** metoda se používá při řešení vztahů v rodině, nemá přímý diagnostický charakter, usuzujeme hypotetický

Při práci s rodinou, v rámci posouzení životní situace rodiny a jejího fungování, můžeme také použít testové materiály různého druhu, které jsou určeny sociálním pracovníkům, a které nám pomůžou odhalit „žitý“ svět rodiny. Např. Test rodinného systému FAST (Gehring 2005 v úpravě Sobotkové).

Cílem je zmapovat a popsat důležité dimenze rodinného fungování a usnadnit tak plánování či hodnocení terapeutické intervence. Dalším z testů, se kterým můžeme pracovat (určen pedagogům, poradenským a sociálním pracovníkům), je test Rodinného zázemí (Herbert, úprava Portešová, Psychodiagnostika). Test nám poskytne informace o kvalitě rodinné péče o dítě a problémech, které jsou s tím spojené. Odpovídá na 3 otázky: jaké jsou problémy vzhledem k péči o dítě, proč vznikly a jak je možné je zmírnit, odstranit.

Pomocí těchto materiálů můžeme reflektovat naše poznatky související s posouzením životní situace rodiny, ale také výsledky získané těmito testovými materiály můžeme využít pro psychosociální, poradenskou intervenci.

VYSVĚTLENÍ NĚKTERÝCH PROJEKTIVNÍCH TECHNIK, SE KTERÝMI MŮŽEME PRACOVAT V KOMUNITNÍM KLUBU PRO RODIČE A DĚTI

Metoda nedokončených vět

V této metodě jsou jako podněty fragmenty vět, které bývají označovány jako „jádra“, k nimž je třeba dopsat dokončení. Zkoumané osoby mají dokončit věty slovy, která vyjadřují jejich vlastní pocity nebo myšlenky. Odborníci pracující v různých oborech si tato „jádra“ přizpůsobují potřebám své situace. Technika je standardizovaná jako diagnostický test pro psychology a jinak nestandardizovanou formou si můžeme vytvořit nedokončené věty sami podle toho, co chceme zkoumat. V tomto případě vyhodnocujeme formou analýzy odpovědi na otázky a srovnáváním jednotlivých otázek.

Příloha č. 4 – Nedokončené věty

Kresba rodina a kresba začarované rodiny

(tyto metody nepatří mezi psychologické testy), ale je zapotřebí opatrnosti při vyhodnocování kreseb.

Potřebujeme papír, pastelky.

Instrukce: nakreslí svoji rodinu, případně nakreslí obrázek svojí rodiny.

Jakmile dítě kresbu dokončí, povídáme si s ním o obrázku. Ptáme se, kdo je kdo, co osoby dělají a proč, pokud jsou znázorněny při nějaké činnosti. V kresbě se mohou objevit různé předměty, domácí mazlíčci. Když je dítě zobrazí, považujeme je za součást rodiny. Posuzujeme, jakým dojmem na nás obrázek působí, co vypovídá o rodinných vztazích. Avšak platí pravidlo, že z jednoho obrázku nemůžeme dělat závěry. Důležité také je si všimnout vynechání konkrétní osoby na obrázku (je zapotřebí vysvětlit). Dále si všímáme podoby jednotlivých postav (výraz tváře, jednotlivé části těla, oblečení, ozdoby apod.).

Kresba začarované rodiny

Tuto techniku zařazujeme bezprostředně po kresbě rodiny. Podle Matějčka se úkol zadává takto: „Nakresli celou rodinu, ale začarovanou do zvířátek. Jako kdyby přišel kouzelník a každého z vás začaroval do nějakého zvířete, které mu tak nejlépe odpovídá a nejlépe vyjadřuje jeho povahu.“ Větu můžeme upravit podle věku dítěte. Po skončení kreslení hodnotíme pořadí jednotlivých zvířátek, ptáme se, kdo je které zvíře a hlavně proč. Zjišťujeme tak vztah dítěte k jednotlivým zvířatům (členům rodiny). Ještě musíme uvažovat nad výběrem zvířátek s ohledem na pohlaví. Třeba u chlapců se často vyskytují šelmy (symbolizují sílu, neporazitelnost). Když chlapec nakreslí tygra a matku včelku, hodně nám to napoví o dominanci nebo submisivitu toho kterého člena rodiny. Pokud jsou všichni členové

stejná zvířátka, většinou se jedná o projev soudržnosti v rodině. Také můžeme v kresbě najít identifikaci dítěte s některým členem rodiny, třeba matka jako kočka, dítě jako koťátko.

Vzory obrázku najdete v publikaci Zakouřilové **Speciální techniky sociální terapie rodin**. V uvedené publikaci lze najít techniku „*Hra s kameny*“, kterou můžeme použít při práci s dítětem a rodiči v předrozvodové a porozvodové situaci. Kameny mohou představovat osoby, problémy a přání. Další metodou téže autorky je technika „*Dva domečky*“, opět můžeme využít v předrozvodové situaci (velmi vhodná technika).

Metoda „*Práce se jménem*“, využití v poradenství, v průběhu vedení rozhovoru s dítětem. Popis metody najdeme v publikaci autorů Filip Caby, Andrea Caby **Příručka psychoterapeutických technik pro práci s dětmi a rodinou**.

Nedokončené pohádky

Během rozhovoru s klientem/dítětem můžeme narazit na oblast, kterou dítě obtížně formuluje, má zábrany o ní mluvit. Přitom se může jednat o důležité věci týkající se chování, vztahů. Jedná se o pohádkové příběhy, které můžeme využít a které musí být cíleně formulovány ve vztahu k dané problematice klienta.

NEDOKONČENÉ PŘÍBĚHY

Ukázka č. 1

Kdysi dávno jeden mladík (dívka) odešel z rodičovského domu do světa na zkušenou. Šel dlouho, přes hory a doly. Dařilo se mu různě, podle toho, zda našel nějakou práci a mohl si vydělat. Práce však bylo málo. Jednou si mladík sedl na kraj lesa, aby si odpočinul. Nohy ho už velice bolely a měl velký hlad. Také se mu stýskalo. Kde se vzala, tu se vzala stařenka opírající se o hůlku. Šla pomalu a blížila se k místu, kde mladík odpočíval. Najednou přiběhli dva výrostci, začali po stařence házet hlínu, pokřikovat na ni a snažili se jí vzít hůlku. Mladík se stařenky zastal a ty dva výrostky zahnal. Utržil přitom nějaký šrám, ale nebylo to vážné. Stařenka mu poděkovala a řekla, že se mu musí za jeho laskavé srdce odměnit. Podala mu tři oříšky. Když prý sní jádérko, splní se mu přání. Může tedy vyslovit tři přání. Kouzelnou moc ztratí oříšky po západu slunce. Za chvíli bude slunce zapadat, nemá tedy moc času, a musí rychle přání vyslovit.

Jaké přání mladík vyslovil? (aktuálně důležité potřeby)

Ukázka č. 2

Kdysi dávno se udál tento příběh. Mladý princ (princezna) si jednoho dne vyšel na procházku. Vstoupil do lesa a tam naslouchal zpěvu ptáků. Zvířat moc neviděl, dovedl se skrýt. Procházel se dlouho, až dostal hlad. Chtěl se vrátit, ale zjistil, že zabloudil. Rozhodl se, že si vybere směr, kterého se bude držet, a že snad někam dojde. Tak se i stalo. Dostal se sice na okraj lesa, ale krajinu nepoznával. Najednou se objevili biřici, bez slova ho obklopili, zajali a odváděli pryč. Snažil se s nimi mluvit, ale mlčeli. Zavřeli ho do vězení. Bylo to ale zvláštní vězení, měl pro sebe nádherně zařízený pokoj, jídla, šatstva – kolik chtěl. S nikým však nemohl promluvit. Jeho strážce byl němý. Mladý princ byl smutný. Často stával u malého zamířovaného okénka a bylo mu smutno.

Proč mu bylo smutno? (potřeba sociálních kontaktů, osobní svobody)

Ukázka č. 3

Kdysi dávno žil jeden král (královna). Jednou zabloudil v lese při lovu a musel zde přenocovat. Při bloudění potkal královnu noci a ta mu řekla, že mu splní jedno jediné přání. Král si přál schopnost, která by mu umožnila číst v myslích lidí, co si skutečně myslí. Královna ho obdarovala svým vlasem a řekla mu, že pokud jej bude nosit u sebe, bude tuto schopnost mít. Král se druhý den vrátil na zámek a potkal svého nejlepšího přítele (bratra, dívku, rodiče – vybrat postavu dle potřeby). Ten ho radostně přivítal a objal. Král se mu zahleděl do očí a poznal, co si opravdu myslí a jeho přítel si myslel...

Co si myslel jeho přítel doopravdy? (důvěra v sourozence, rodiče, vrstevníky)

Ukázka č. 4

Je tomu již mnoho a mnoho let. Vypráví se, že kdysi žil mladík – dívka, který se doslechl o moudrém starci. Stařec měl žít daleko v horách, na nepřístupné skále. Dokázal prý odpovědět na každou otázku. Mladík se rozhodl, že se k němu vypraví. Byla to dlouhá cesta, na které musel překonat množství překážek. K starci se nakonec dostal a ten ho oslovil: Vítám tě. Musel jsi překonat dlouhou a strastiplnou cestu. Za odměnu mi můžeš položit jednu jedinou otázku. Ptej se...

Jakou otázku mladík položil starci? (co momentálně zaměstnává klientovu mysl)

Ukázka č. 5

Na vysokém stromě na samém vršku bylo ptačí hnízdo. Dostatečně velké a měkké pro malého ptáčka. Jeho rodiče se mu snažili zajistit potravu a tak stále odlétali a ptáček býval v hnízdě sám. Byl ale zvědavý na svět a neustále se vykláněl přes okraj hnízda, i když věděl, že to má zakázáno. Jednou se tak nakláněl, nakláněl, až vypadl z hnízda a spadl na zem do trávy.

Jak to dopadlo? (překročení zákazu, následek)

Ukázka č. 6

Kdysi dávno v daleké krajině, která již neexistuje, žil mladý princ (princezna). Všichni v jeho blízkosti si mysleli, že princ je nejšťastnějším člověkem na zemi, protože má všechno – mládí, bohatství, moc. Přesto měl princ přání, o kterém nikdo neměl tušení. Jednou se dozvěděl, že největší čaroděj světa dokáže vyrobit kouzelný nápoj, který člověku přičaruje schopnost, po které touží. Princ se vydal za čarodějem a výměnou za své království od něho získal kouzelný nápoj. Vypil a...

Co následovalo? (přání, tužba)

Příklad použití pohádky v praxi

Situace: dívka 15 let, rodiče rozvedení, matka zemřela, dívka byla od svých 4 let v DD. Otec se znovu oženil, v novém manželství se mu narodily dvě děti. Dceru z prvního manželství si vzal opět k sobě v 15 letech. Když byla v DD, udržoval s ní velice malý kontakt. Dívka si přála být u něho v jeho nové rodině. Asi dva měsíce bylo vše v pořádku, potom nastaly s dívkou problémy v chování. Ztratila zájem o školu, odmítala pomáhat v domácnosti. Nedokázala vysvětlit svou změnu v chování.

Byla jí nabídnutá tato pohádka:

Žil kdysi dávno v jednom království král a královna. Těm se narodila dcera, malá princezna. Zlá sudička jí prorokovala, že ji v 4 letech potká neštěstí. Král a královna se snažili malou princeznu od zlé sudby uchránit, nechali ji hlídat dnem a nocí. Ale nepomohlo to. Když princezna dovršila 4 roky, objevil se zlý čaroděj a unesl ji. Král a královna nechali svou dceru hledat, ale nenašli ji. Královna žalem zemřela. Protože království nemůže zůstat bez královny, král se znovu oženil. Narodily se mu dvě děti. Léta plynula. Princezna, která byla unesena čarodějem, žila u něho na chmurném zámku, kde se jí nelíbilo a stýskalo se jí po rodičích. V den, když měla 15 let, se jí podařilo utéci a dostala se zpátky na hrad ke svému královskému otci. Tam byla přivítána s velkou slávou a... Co bylo dál?

(Králová, Jaroslava. 1995, MPSV, ISBN 8085529157)

SCÉNOTEST

Scénotest je diagnostická pomůcka (test) pro děti a mládež. Autorkou testu je Gerdhild von Staabs, která tuto metodu užívala také v diagnostice dospělých a její hlavní přínos začala více spatřovat i v oblasti psychoterapeutické. Scénotest je v dnešní době chápán jako metoda poskytující v diagnostické oblasti „pouhé“ výroky; u Scénotestu se jedná o metodu vytvářející hypotézy, která je využívána v první řadě jako terapeutická pomůcka a v diagnostice má převážně popisnou a vysvětlující funkci na úrovni tvoření hypotéz. Scénotest je využíván v psychoterapii dětí a dospívajících (např. s poruchami chování, poruchami sociálního kontaktu apod.).

Dostupné online

www.phil.muni.cz/~hump/Scenotest/Downloads/.../ST_Ermert_transl_PM_full.pdf

Obrázek č. 1

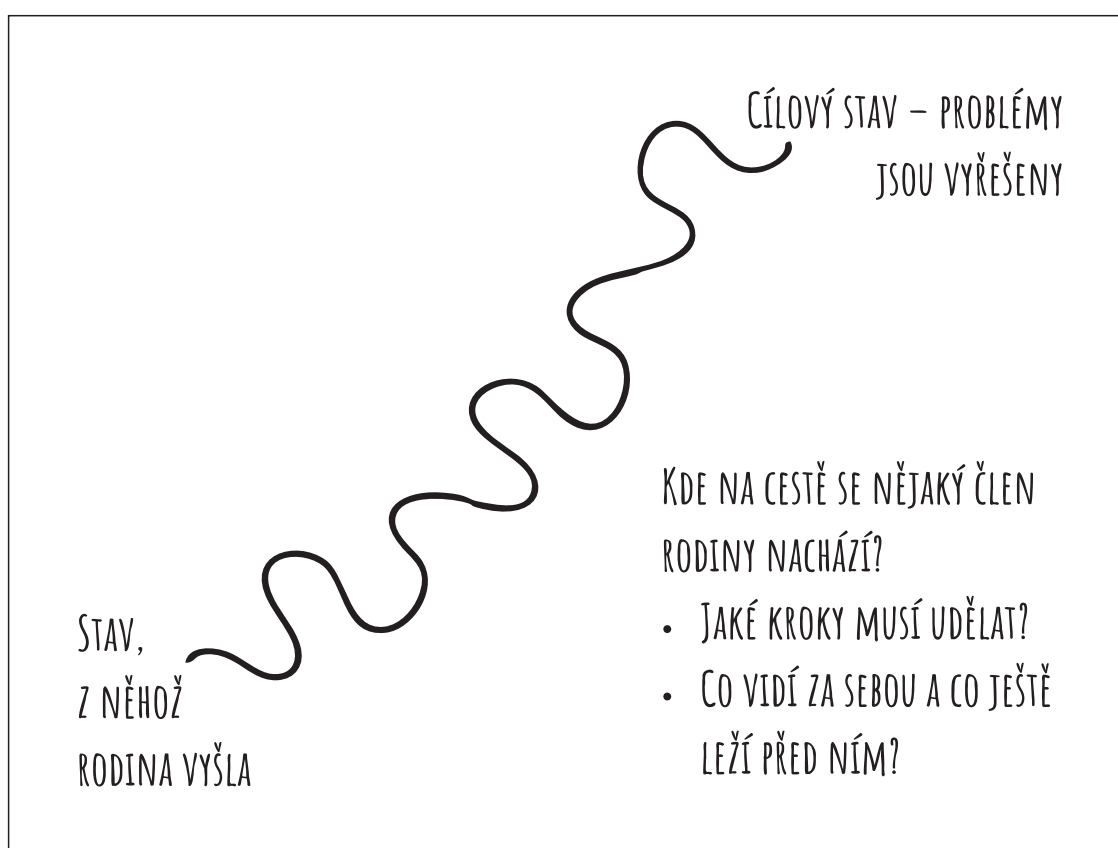
Obrázek č. 2

TECHNIKA CESTA (ŠTÍPEK 2010)

Technika je vhodná pro rodiny, které mají problémy, dá se také využít v předrozvodovém poradenství. Jako pomůcku potřebujeme dlouhou šňůru, kterou položíme na zem, šňůra může být různě pokroucená (problémy). Požádáme, aby rodina vyznačila začátek své cesty (počáteční bod), všímáme si, jak rodina mezi sebou kooperuje, kdo první začne. Počáteční bod znamená, z čeho rodina vychází a bod, k jakému cíli chce dojít. Zároveň vyzveme, aby vyznačili, kde na cestě se každý člen rodiny nachází, jaké další kroky musí udělat, aby se dostal k cíli, co vidí za sebou a co ještě leží před ním? Techniku používáme v průběhu práce s rodinou, ne na začátku.

Obrázek č. 3

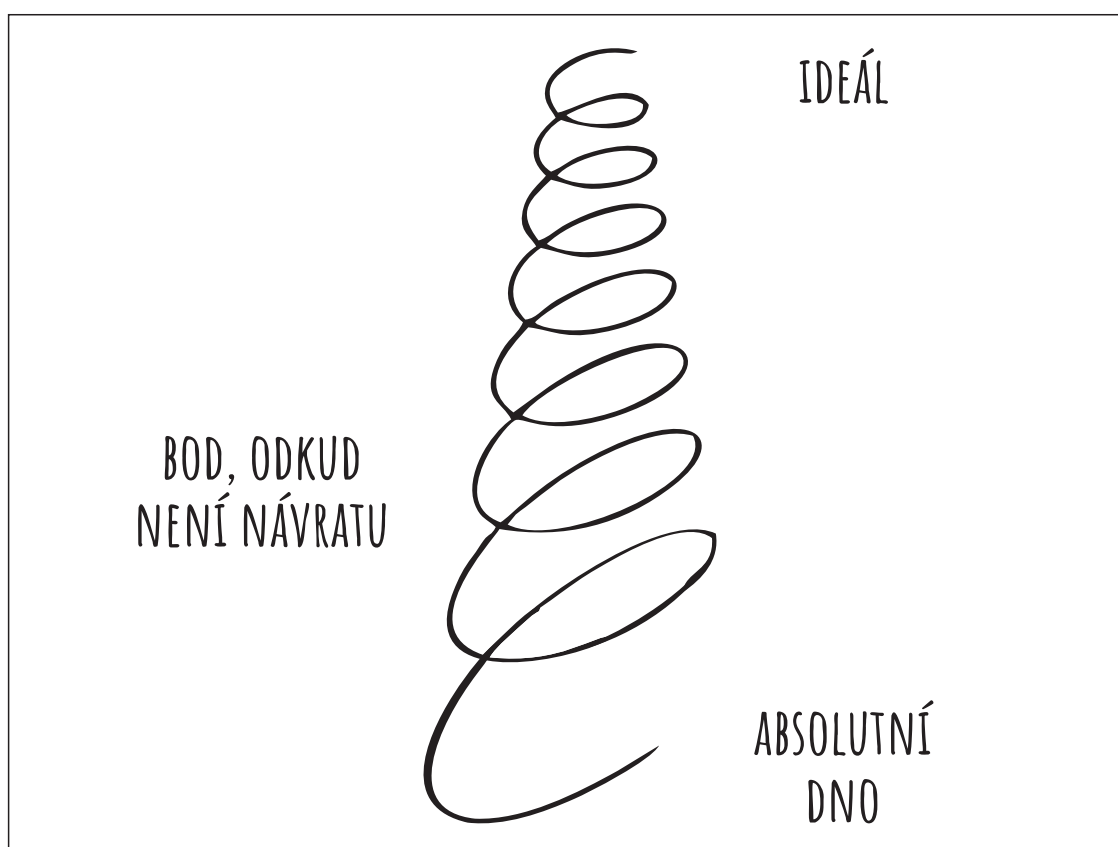

TECHNIKA SPIRÁLA – OBDOBA TECHNIKY CESTA (ŠTÍPEK 2010)

Technika je vhodná pro rodiny, adolescenty.

Nekreslíme na flipchart spirálu, kde dolní konec znamená „absolutní dno“, vrch spirály je „Ideál“. K tomu používáme rozhovor s klientem. Na spirále klient zakreslí (označí), kde se nachází, nebo který člen rodiny v jakém bodu spirály se nachází, kam se chce dostat a jaké kroky musí učinit. Zároveň zakreslí bod, odkud není návratu.

Obrázek č. 4

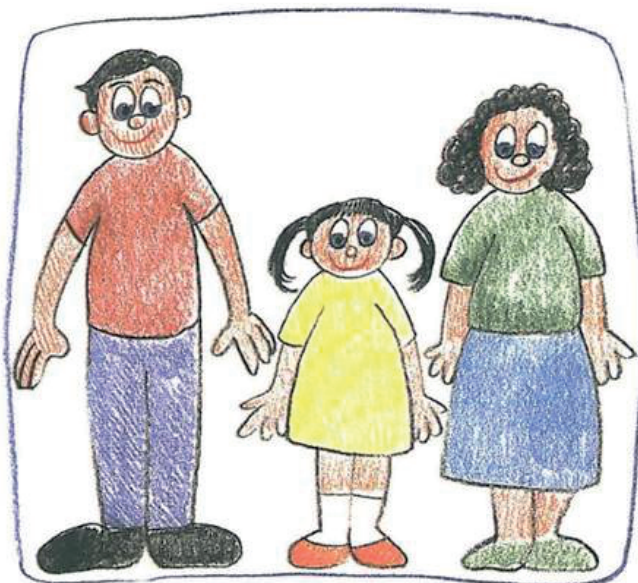

KINETICKÁ KRESBA RODINY

Techniku, kdy děti byly vybídnuty, aby nakreslily „nějakou rodinu“, nebo „svou rodinu“, zavedl Hulse (1951 In L. Whitney Peterson, M. E. Hardin 2002). Kresby představují vodítko ke konfliktu uvnitř rodiny.

Požádáme dítě, aby nakreslilo obrázek rodiny, v níž každý „něco dělá“. Tyto výtvary nazýváme kinetická kresba rodiny. Když dítě nakreslí rodinu, v níž každý „něco dělá“, lze z kresby získat více informací o tom, jak vnímá interakci či izolaci členů rodiny. Při analýze kinetických kreseb rodiny je kladen důraz na interpretaci činnosti, symbolů v kresbě, aby bylo možné posoudit, jestli dítě cítí v rodinném systému oporu, nebo jestli ji postrádá. Metoda se velmi dobře dá použít při domácím násilí.

Obrázek č. 5 – kresba normální rodiny

„NORMÁLNÍ“ KINETICKÁ KRESBA RODINY

Obrázek č. 6 – kinetická kresba

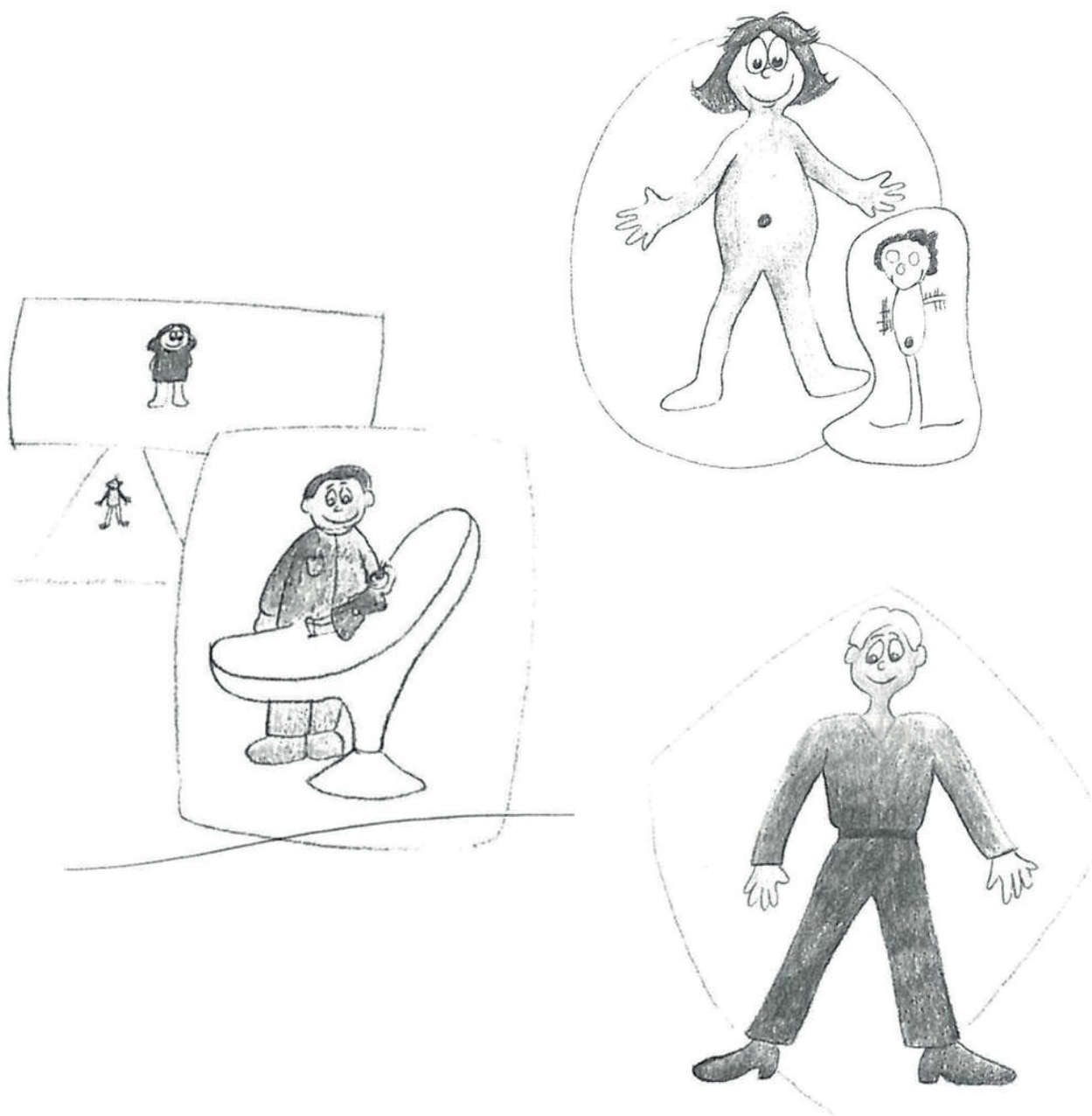
DEVÍTLÉTÝ CHLAPEČ NAKRESLIL TUTO KINETICKOU KRESBU SVÝCH RODIČŮ. MATKA JE V POPŘEDÍ, OTEC V POZADÍ. SAMO SEBE DÍTĚ NEKRESLIL.

Při práci s dětmi můžeme využít techniku Kresba postavy, ale také Kinetickou kresbu se zaměřením na pohlavní zneužívání dítěte. **U pohlavně zneužívaného dítěte sledujeme následující indikátory, které se můžou v kresbě objevit:**

- explicitně vyvedené genitálie
- zakryté genitálie
- vynechání genitálních partií
- vynechání střední části postavy
- opouzdření
- dokreslené ovocné stromy a postava opačného pohlaví, než je dítě, které obrázek nakreslilo

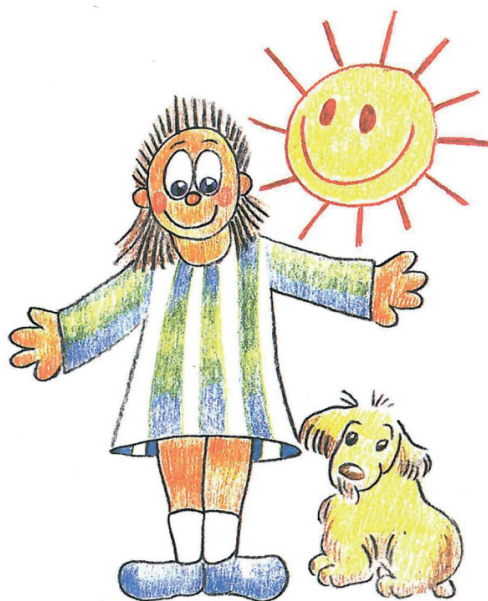
Už přítomnost pouhého jediného z těchto indikátorů by měla upozornit na možnost pohlavního zneužití.

Obrázek č. 7 – kresby zneužívaných dětí

Normální kresba postavy – opačného pohlaví než je dítě, maličká postava

Obrázek č. 8

„NORMÁLNÍ“ KRESBA LIDSKÉ POSTAVY

TRAUMATICKÁ HLAVA

Obrázek č. 9

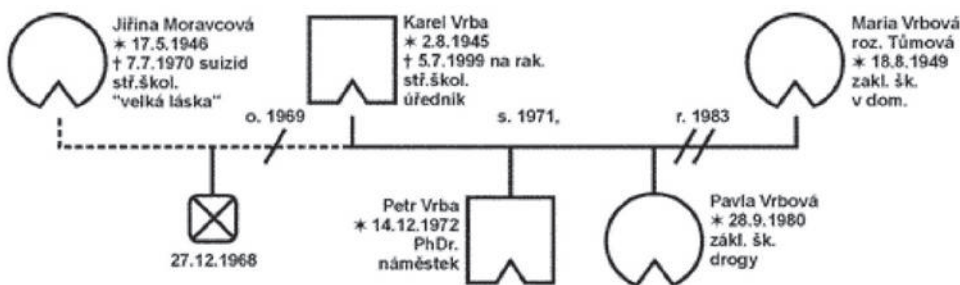
GENOGRAM

Obrázek č. 10

Práce s rodokmenem

Pro pomoc při řešení osobních či rodinných problémů lze jako jednu z metod využít vyhotovení tzv. genogramu. Tento představuje jakousi mapu vašich kořenů, která vám pomůže na výpravě za příběhy, které se skrývají ve vaší rodině.

Základní myšlenka genogramu je grafické znázornění souvislostí (genetických a vztahových) mezi jednotlivými příbuznými. Struktura genogramu odpovídá posloupnosti generací a je zapisována v souladu s principy růstu zezdola nahoru (od dávnějších generací po ty současné) a zleva doprava (větev otce - větev matky). Pro muže používáme čtverečky, pro ženy kolečka. Takový základní genogram může vypadat takto:

Př: Uvedený obrázek je směřován shora dolů, v praxi používám opačný postup. Zde vidíme základní genogram rodičů hypotetického klienta Petra Vrby. Otec Karel byl před manželstvím s Marií (roz. Tůmovou) v důležitém - a jak vidíme traumatickém vztahu s Jiřinou Moravcovou, se kterou se mu narodilo 27.12.1968 mrtvé dítě a se kterou se rozešel (v genogramu jako "o." tj. "opustil/a") 1969. Po sňatku ("s.") 1971 se svou chotí se jim narodily dvě děti, již zmíněný Petr a dcera Pavla, která měla problémy s drogami. Manželství bylo rozvedeno 1983 ("r.")

K jednotlivým postavám si můžete zapsat (nebo vymyslet značku pro daný jev):

- jméno, příp. změny jména (i pokud si ponechá po sňatku své jméno), po rozvodu se vrátí ke jménu za svobodna atd
- datum narození a příp. úmrtí, příp. příčinu úmrtí
- dosažené vzdělání, profese - učitel, voják, policista, úředník, umělec...
- stav / vdaná, ženatý, rozvedený, nesezdané soužití, rozveden, svobodný/á
- handicap, vážné nemoci, úrazy, závislosti; sexuální odchylky, sebevražedné pokusy
- v případě výskytu cizinců v rodině i jejich zemi původu
- způsob soužití v rodině - obvyklé spolu; každý za sebe; „italská domácnost“, nervózní, „dusno“, zvýšeně ochranné, chladné, vřelé, soutěživé, bez komunikace, pedantské, významně nábožensky ovlivněné, slušnost „naoko“, hrubé, ve lži = zatajování a překrucování podstatných info, vydědění)

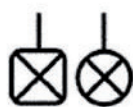
Obrázek č. 11

- výskyt nežádoucích jevů – výchovné problémy (konkretizovat), závislosti, hazard, chuligánství, šikanování (i jako agresor i jako oběť), alkoholismus, krádeže, vandalismus, sebepoškozování - řezání, útky)
- trestná činnost
- příslušnost k politickým substrukturám – disent; lidové milice, STB; extremistické org (skinhead, neonacismus aj.)
- záliby, talent, nadání

Na internetu lze sestavovat rodokmeny pomocí různých programů, stačí zadat do vyhledávače.

Další "značky" pro důležité události příp. vztahy lze používat následovně:

 pro neharmonický vztah

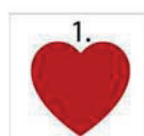

pro narozené mrtvé děti

pro samovolný a umělý potrat

Nabízím již prezentované značky, případně si další značky můžete vymyslet :

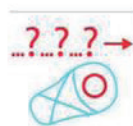

nemluví spolu

první láska

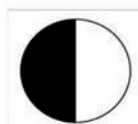

zbžnost

slabý otec

bezdětnost

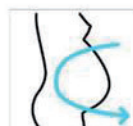

bohatství

podvody, lži

usmíření

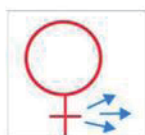
některých členů rodiny

adopce, pěstounská péče

1.<2.

upřednostňování

Obrázek č. 12

akční, podnikavá žena

Samo nakreslení genogramu má již zajímavý účinek - člověk se začne zabývat - a to poměrně do detailu - svými kořeny. Většinou se taková práce neobejde bez toho, dotazovat se ještě žijících předků na podrobnosti, tito začnou vyprávět a člověk se může dozvědět to, co by jinak v příběhu rodu mohlo chybět. Budte ale jako "malí" vůči vašim "velkým" předkům shovívaví a citliví - když uvidíte, že s vámi některá osoba o nějaké traumatické události nechce mluvit, ponechte ji tuto možnost. Také není dobré, aby se děti zabývaly příliš intimním životem svých rodičů nebo prarodičů.

RESILIENCE – PODPORA PSYCHICKÉ ODOLNOSTI, KARTY

Obrázek č. 13, 14, 15

14. ZÁVĚR

Metodický materiál obsahuje základní informace související s koncepcí modelování sociálního prostředí v určité lokalitě s cílem vytvořit Komunitní klub pro rodiče a děti.

Informace se vztahují k činnostem v komunitě, které sociální/komunitní pracovník může realizovat. Aktivity jsou zaměřené na cílovou skupinu, tj. rodiče a děti. Metodický materiál vysvětluje teoretický rámec dané problematiky v jednotlivých oblastech, který je podstatný pro orientaci odborných pracovníků ve smyslu, z jakých premis by sociální pracovník měl vycházet při realizaci aktivit pro práci s rodinou. Odborný text je zpracován do jednotlivých kapitol, které pojednávají o určité problematice, a může být vodítkem pro práci sociálního pracovníka s rodinou. Jsou pojmenované metody sociální práce, některé terapeutické postupy s uvedením příkladů řešení, které v praxi lze využít. Každá metoda sociální práce, terapie, vychází z určitého teoretického základu vědy; teoretický rámec postupů v sociální práci je stručně pojmenován, tudíž odborný pracovník se může dobře orientovat při volbě potřebných činností či metody sociální práce.

PŘÍLOHY

1. Dotazník
2. Anketa
3. Výsledky dotazníkového šetření (kapitola 15)

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Název projektu: Model organizování sociálního prostředí
Registrační číslo projektu: CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003840

DOTAZNÍK

sociální problémy v lokálním prostředí související s rodinami a dětmi

Vážená paní, Vážený pane,

Akademický ústav, z.ú. se sídlem v Karviné, ul. Mírová, se na Vás obrací s laskavou prosbou o vyplnění níže zpracovaného anonymního dotazníku. Prostřednictvím Vašich výpovědí, hodnocení, názorů, chceme získat informace jak občané, společnost vnímá situaci rodin a dětí v jednotlivých částech Vašeho města. Získané údaje budou zpracovány do Projektu „Model organizování sociálního prostředí“ s cílem vytvoření Komunitního klubu pro rodiče a děti ve vybrané lokalitě města. Akademický ústav Karviná, takový projekt nyní připravuje. Budeme Vám velmi vděční za náměty, doporučení a názory, které nám pomůžou koncipovat výše zmíněný projekt, ve prospěch dětí a rodin ve městě Karviná. Dotazník je anonymní a poslouží ke zpracování potřebných údajů a informací.

1. Prosíme, označte lokalitu/ část lokality, která se podle Vašeho názoru jeví nejvíce problémová

☐ Karviná-Ráj	☐ Karviná-Darkov
☐ Karviná-Nové Město	☐ Karviná-Fryštát
☐ Karviná-Hranice	☐ Karviná-Mizerov
☐ Karviná-Staré Město	☐ Karviná-Louky
☐ Obec:	
2. Které sociálně společenské problémy rodin a dětí považujete za nejdůležitější v místě svého bydliště? (označte 3 nejdůležitější)
 - ☐ Chudoba
 - ☐ Nezaměstnanost
 - ☐ Chybějící péče o děti v rodině
 - ☐ Chybějící odborná zařízení (poradny, služby, psychologická pomoc)
 - ☐ Nízká úroveň vzájemné pomoci mezi rodinami
 - ☐ Alkoholismus a jiné závislosti
 - ☐ Špatné sousedské vztahy (konflikty)
 - ☐ Anonymita prostředí
 - ☐ Chybějící institucionální péče (MŠ, volnočasové aktivity, klubová činnost)
3. Které sociální problémy dětí a mládeže považujete za nejdůležitější v místě, kde bydlíte?
 - ☐ Chybějící vzorce chování dospělých osob
 - ☐ Násilí v rodině
 - ☐ Alkohol, drogy
 - ☐ Výtržnictví, vandalství
 - ☐ Trestná činnost
 - ☐ Chybějící formy trávení volného času
 - ☐ Chybějící formy péče o děti v době po vyučování ve škole
 - ☐ Nezáměr rodičů poskytnout dětem pomoc při zvládnutí jejich problémů
 - ☐ Nedostatečná péče o děti ze strany rodičů

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Název projektu: Model organizování sociálního prostředí
Registrační číslo projektu: CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003840

4. Cítíte se bezpečně v místě, kde bydlíte?
 - ☐ Ano
 - ☐ Ne
5. Pokud se necítíte bezpečně, co je příčinou? (označte)
 - ☐ Skupiny, party mládeže potulující se po lokalitě, které narušují klid a pořádek
 - ☐ Pohyb osob, které jsou pod vlivem alkoholu, drog a narušují pořádek
 - ☐ Krádeže, bitky, vloupání do domu či do jiných prostor
 - ☐ Nedostatečná aktivita Policie ČR
 - ☐ Nedostatečná aktivita Obecní policie
6. Kdo podle Vás by se měl zabývat sociálními problémy v městě/lokalitě? (označte odpověď)
 - ☐ Obyvatele města/lokality
 - ☐ Nestátní neziskové organizace
 - ☐ Svépomocné organizace
 - ☐ Představitelé obce
 - ☐ Sociální pracovníci
 - ☐ Komunitní sociální pracovníci
 - ☐ Dobrovolnické organizace
 - ☐ Policie
 - ☐ Občanské komise
 - ☐ Jiné (jaké?):
7. Které, sociální problémy podle Vás, vyžadují aktuální řešení? (označte číslicí od 1 do 10, kdy číslice 1 je nejdůležitější)
 - ☐ Aktivita směřující k řešení sociálních problémů rodin a dětí
 - ☐ Aktivita směřující k řešení sociálních problémů dětí a mladistvých
 - ☐ Aktivita vztahující se ke zdravotní péči rodin a dětí
 - ☐ Aktivita podporující vzdělanostní úroveň rodičů v dané lokalitě
 - ☐ Aktivita směřující k rozvoji sportu a kultury pro rodiny s dětmi a mladistvé
 - ☐ Aktivita směřující k větší zajištění bezpečnosti v místě bydliště
8. Jaká řešení související s problematikou rodin a dětí považujete za důležité? (vyberte tři nejdůležitější odpovědi)
 - ☐ Realizace různých klubových a zájmových činností pro děti a mládež
 - ☐ Úprava sportovních objektů, případně vytvoření nových, zaměstnávání sportovních instruktorů
 - ☐ Organizování tematicky zaměřených klubů jak pro děti tak i pro rodiče
 - ☐ Organizování edukativních programů pro rodiče
 - ☐ Vytváření komunitních center v dané lokalitě
 - ☐ Realizace nových služeb pro rodiny a děti s cílem podporovat funkci rodiny
 - ☐ Jiné:

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Název projektu: Model organizování sociálního prostředí
Registrační číslo projektu: CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003840

9. Jaké aktivity realizované obcí můžou mít pozitivní vliv na řešení sociálních problémů v dané lokalitě? (označte 3 nejdůležitější odpovědi)
- ☐ Rozvoj lokality, jejich aktivit formou realizace projektů (získávání peněz z EU)
 - ☐ Ve spolupráci s úřadem práce organizování kurzů, školení pro osoby, které hledají práci
 - ☐ Organizování sportovních a kulturních akcí, tematicky zaměřené, do kterých by se mohli zapojit celé rodiny včetně dětí.
 - ☐ Sociální kluby (hlavně pro mladé rodiny)
 - ☐ Jiné:
10. V lokalitě, ve které bydlíte, jsou Vám známy případy domácího násilí, zanedbávání dětí, týraní dětí (označte odpověď)
- ☐ Zním takové případy
 - ☐ Neznám takové případy
 - ☐ Slyšel/la jsem o takových případech
 - ☐ Neslyšel/la jsem o takových případech
11. Dle Vašeho názoru, co je příčinou domácího násilí, zanedbávání dětí?
- ☐ Nezaměstnanost
 - ☐ Stres
 - ☐ Chudoba
 - ☐ Rodiče nezvládají výchovu svých dětí
 - ☐ Neschopnost rodičů řešit životní problémy
 - ☐ Nemoc
 - ☐ Zdravotní postižení rodiče/ dítěte
 - ☐ Rozvody
 - ☐ Osamělost rodiče
 - ☐ Střídání partnerů
 - ☐ Dluhy
12. Jaké jsou důvody výskytu negativních jevů u dětí a mládeže? (označte 3 nejdůležitější)

Chybějící, případně nedostačená výchova v rodině	
Sociální problémy (podvýživa, nedostatečná výživa, hygiena, bydlení)	
Násilí v rodině	
Sociální osiřelost	
Ústavní výchova, problémy těchto dětí vracejících se z ústavní péče	
Dlouhodobá separace dítěte od rodiče	
Konflikty v rodině	
Demoralizace	
Alkohol a jiné závislosti	
Trestná činnost	

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Název projektu: Model organizování sociálního prostředí
Registrační číslo projektu: CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003840

13. Podle Vašeho názoru, jaká řešení související s negativními jevy v rodině považujete za nejvhodnější?

- ☐ Osvětová činnost pro rodiče formou klubových aktivit tematicky zaměřených
- ☐ Pomoc rodinám v oblasti sociální péče o děti a také v oblasti právní
- ☐ Organizování svépomocných skupin v lokalitě, komunitě, jako aktivní pomoc rodinám
- ☐ Workshopy pro rodiče a děti
- ☐ Zřízení funkce psychologa, sociálního pedagoga ve školách
- ☐ Spolupráce s ostatními pomáhajícími profesemi

14. Prosíme, označte správnou odpověď

- a) Pohlaví
- ☐ Žena
 - ☐ Muž

- b) Bydliště (uvedte pouze lokalitu, např. Karviná-Hranice)
- ☐ Město/lokalita

.....

- ☐ Malá obec (např. Stonava)

.....

- c) Vzdělání
- ☐ Základní
 - ☐ Střední
 - ☐ Vyučen v oboru
 - ☐ Vysokoškolské

- d) Věk
- ☐ 20–24
 - ☐ 25–30
 - ☐ 31–35
 - ☐ 35–40
 - ☐ Nad 40

Děkujeme za vyplnění dotazníku.

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Název projektu: Model organizování sociálního prostředí
Registrační číslo projektu: CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003840

ANKETA

Vážený pane, Vážená paní,

Akademický ústav se sídlem v Karviné- Novém městě, ul. Mírová je realizátorem projektu pro rodiny s dětmi s názvem Model organizování sociálního prostředí; Komunitní klub pro rodiče a děti. V této souvislosti se na Vás obracíme s laskavou prosbou o vyplnění krátké ankety, pomoci níž, chceme zjistit Vaše názory na rozšíření takové služby ve městě Karviná. Anketa je anonymní a poslouží účelu připravovaného projektu.

Pohlaví:

☐ Muž

☐ Žena

Věk:

☐ 30–35 let

☐ 46–50 let

☐ 36–40 let

☐ 51–60 let

☐ 41–45 let

☐ 60 a více

U následujících otázek zakroužkujte jednu dle Vašeho názoru nejvhodnější možnost

1. Dle Vašeho názoru, má smysl rozvíjet další sociální služby pro znevýhodněné rodiny a děti

Ano

Asi ano

Ne

Asi ne

2. Služby pro rodiny s dětmi považuji za dostatečné:

Ano

Asi ano

Ne

Asi ne

3. Považujete za účelné pracovat pouze s rodiči dětí:

Ano

Asi ano

Ne

Asi ne

4. Podle mého názoru účelnější se jeví společná práce s rodiči a dětmi:

Ano

Asi ano

Ne

Asi ne

5. Má význam realizovat další aktivity pro rodiny s dětmi:

Ano

Asi ano

Ne

Asi ne

6. Rozšíření dalších služeb pro rodiny a dětí považuji za nepotřebné:

Ano

Asi ano

Ne

Asi ne

7. Které aktivity pro rodiny s dětmi by mohly být přínosem pro rodiny: (zakroužkujte pouze tři odpovědi)

☐ Vzdělávací

☐ Společná činnost rodičů a dětí zaměřená na oblast řešení problému v rodině

☐ Sociální práce v komunitě znevýhodněných rodin

☐ Dobrovolnická činnost

☐ Pomoc rodinám v rámci sousedské svépomocné skupiny

☐ Individuální sociální práce s jednotlivými rodinami

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Název projektu: Model organizování sociálního prostředí
Registrační číslo projektu: CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003840

8. Znáte některé služby pro rodiny s dětmi v Karviné? (vyjma volnočasových aktivit)

Ano

Asi ano

Ne

Asi ne

9. 9. Domníváte se, inovativní služba Komunitní klub pro rodiče a děti, může pomoci rodičům při řešení jejich problémů?

Ano

Asi ano

Ne

Asi ne

10. Problémy v rodinách jsou zpravidla důsledkem: (zakroužkuje pouze jednu odpověď)

- ☐ Neschopnosti rodičů pečovat a vychovávat děti
- ☐ Změn ve společnosti
- ☐ Nezájmem rodičů
- ☐ Chybějících informací o příčinách výskytů různých problémových situací v životě rodiny
- ☐ Finanční situace v rodině

11. Anketu můžete doplnit vlastními úvahami a názory:

.....

.....

Děkujeme Vám za vyplnění ankety.

15. MAPOVÁNÍ SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ, VÝSLEDKY MONITORINGU

Pro účely monitoringu sociálního, lokálního prostředí předkladatel projektu realizoval potřebná šetření a aktivity, ve spolupráci s jednotlivými zařízeními, organizacemi, které mj. ve své kompetenci mají sociální práci s rodinou a dětmi. Spolupracoval s orgány SPOD obecního úřadu obce s rozšířenou působností, a to MÚ Orlová a Magistrátem města Karviná. V těchto obcích také proběhly společné konzultace, týkající se problematiky rodiny a dětí v souvislosti se zřízením Komunitního klubu pro rodiče a děti, jako nové inovativní služby pro rodiny. Pro rodiče, matky s dětmi probíhaly úvodní workshopy, informativní schůzky v azylových zařízeních, ale také v daných lokalitách. Rovněž tak byly realizovány rozhovory s PČR, Obecní policií, která kromě svých základních povinností monitoruje vybrané lokality města, drogovou scénu, násilí v rodině, děti, mladistvé osoby bezprizorně toulající se po městě v pozdních večerních hodinách a ve spolupráci s příslušnými institucemi řeší problematiku šikany, záškoláctví, ale také konflikty v rodině v případě, že je nutný zásah policie či obecní policie. Z rozhovoru s těmito složkami se jako vhodné jeví zřízení Komunitního klubu pro rodiče a děti v různých lokalitách obcí.

KDE JSME DATA ZÍSKALI?

- Azylové domy:
 - » Karviná 2 – počty klientů
 - » Orlová 1 – počet klientů
- Městská policie Karviná, Orlová – počty zásahů u mladistvých osob, v rodinách s dětmi
- Úřad práce, kontaktní pracoviště Karviná – statistické údaje (vyplácení dávek pro rodiny s dětmi)
- Orgány sociálně právní ochrany dětí Karviná, Orlová – roční statistická data o počtu ohrožených rodin
- Dotazník do škol pro pedagogy a další odbornou veřejnost, rozhovory – základní školy
- Anketa pro veřejnost
- Vytipování problematických lokalit ve městech
- Zjištění, jaká jiná zařízení pracují s dětmi a rodinami ve městě Karviná, Orlová – jakou formou
- Sociální služby – nízkoprahová zařízení ve městě pro klienty ve věku do 15 let
 - » Karviná: 4 zařízení
 - » Orlová: 1 zařízení

ORGÁN SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

Pro monitoring prostředí byly osloveny Orgány sociálně právní ochrany dětí v Karviné a Orlové. Činnosti, které vyplývají ze zákona č.359/1999 zahrnují:

- **Poradenská činnost**
- **Výchovná opatření**
- **Opatření na ochranu dětí**
- **Péče o děti vyžadující zvýšenou pozornost**

Ze statistických údajů OSPOD Karviná zjišťujeme, že v roce 2018 OSPOD eviduje 100 případů rodin, které můžeme zařadit mezi rodiny s výchovnými problémy, dále 198 dětí v péči kurátora pro děti a mládež, počet dětí, které spáchaly TČ, 79 a přestupky 36. Zaznamenáváme počty dětí a mladistvých, kteří museli být odebráni z rodiny a to z důvodů výchovných problémů a problémů v rodině. Tato čísla ukazují, že je velmi potřebná komplexní sociální práce s rodiči a dětmi společně.

ÚŘAD PRÁCE

Rovněž z dostupných statistických údajů úřadu bylo možné získat mnoho informací o dané lokalitě v rámci nejbližší pobočky Úřadu práce. Zveřejněná měsíční statistická data <https://portal.mpsv.cz/sz/stat> vypovídají o míře nezaměstnanosti v dané lokalitě, věkové a vzdělanostní úrovni obyvatel této lokality apod. O možných nabídkách práce a volných místech v regionu, možnost vzdělávání a rekvalifikací. **K 31. 12. 2018 evidoval Úřad práce ČR (ÚP ČR)** na svých krajských pobočkách a jejich kontaktních pracovištích **celkem 231 534 uchazečů o zaměstnání**, přičemž ženy tvoří více než polovinu. Podíl nezaměstnaných osob v ČR činí 3,1 %.

Pro srovnání uvádíme statistické údaje k 31. 12. 2018.

Město	Počet nezaměstnaných osob	Podíl nezaměstnaných osob	Volná místa
Karviná	11 342	6,9 %	2 219
Most	4 234	5,7 %	1 848
Olomouc	4 284	2,8 %	4 836
Karlovy Vary	2 154	2,9 %	3 990

Dalšími důležitými daty jsou informace o poskytovaných dávkách hmotné nouze a dávkách státní sociální podpory /mezi základní řadíme: příspěvek na dítě, příspěvek na bydlení, rodičovský příspěvek, porodné, pohřebné/ v daném regionu.

Byl zpracován dotazník pro instituce, školy a ostatní zařízení. Dotazník obsahuje 14 položek viz příloha, které jsou zaměřené na potřebnost řešení problematiky rodin, sociálního prostředí a koncepční řešení situace rodin v lokalitě. Dotazník jsme použili pro města Karviná a Orlová. V Orlové z důvodu zřízení experimentálního Klubu pro rodiče a děti a pro realizaci evaluace projektu. Zřízení Klubu bylo konzultováno s pracovníky Městského úřadu Orlová a sociálním odborem, oddělením SPOD. Rozdáno

bylo 50 ks dotazníků, návratnost 25, tj. 50 %. Z rozboru dotazníků zjišťujeme, že respondenti kladou důraz na:

- Chybějící, či nedostatečná péče o děti v rodinách
- Sociální problémy rodin související s podvýživou dětí až nedostatečnou výživou dětí, podmínkami bydlení a hygienou
- Další faktorem je demoralizace společnosti
- Alkohol, drogy
- Trestná činnost
- Anonymita prostředí

Z hlediska aktivit směřujících k řešení sociálních problémů v lokálním prostředí, komunitě, jednoznačně převažují názory respondentů v oblasti:

- Organizování tematicky zaměřených klubových a zájmových aktivit pro rodiče a děti
- Potřebnost realizace nových sociálních služeb pro rodiny s dětmi
- Organizování edukativních programů pro rodiče
- Pomoc rodinám v oblasti péče o děti a také v oblasti právních problémů
- Realizace svépomocných skupin rodičů

Pokud se jedná o sociální práci, převažují názory, doporučení k větší aktivitě sociálních pracovníků v práci s komunitou a terénní sociální práce. Respondenti doporučují větší počet sociálních pracovníků pro práci s rodinou v terénu, jak rovněž rozšíření počtu dobrovolníků. Respondenti se vyjádřili i k představitelům obce a to ve smyslu jejich zájmu o problémy rodin v dané lokalitě.

Pro širokou veřejnost byla zpracována anketa (v příloze), zaměřená na současné sociální služby pro rodiny s dětmi v obci, možnosti rozšíření nových služeb, tj. aktivity zaměřené na společnou práci s rodinou a dětmi. Bylo rozdáno 50 ks anket, návratnost 25, tj. 50 %.

Anketa mapovala názory respondentů na rozvoj potřebnosti dalších sociálních služeb pro rodiny s dětmi v lokalitě, posouzení vhodnosti společné sociální práce s rodiči a dětmi a společné aktivity rodičů a dětí při řešení jejich problémů, posouzení významu služby inovativní Klub pro rodiče a děti v dané komunitě.

- Respondenti se jednoznačně vyjádřili k potřebnosti společné činnosti rodičů a dětí při řešení jejich výchovných problémů, inovativního programu Komunitní klub pro rodiče a děti
- K individuální práci s jednotlivými rodinami
- Potřebnosti informovat rodiče o příčinách jejich problémů, které jsou důsledkem chybějících informací.

Výsledky ankety korespondují s odpověďmi k dané problematice, které byly získané dotazníkovým šetřením.

V rámci monitoringu byly zjišťovány informace a poznatky o situaci rodin v dané lokalitě, které byly předmětem šetření obcí Karviná a Orlová a jsou obsahem příslušných dokumentů. V materiálech Magistrátu Karviná a Orlová taková služba, kterou chceme realizovat, není uvedena (oblast síťování sociálních služeb pro rodiny s dětmi), což ale neznamená, že rodinné problematice není věnována pozornost; je však koncipována jiným způsobem. Prostudováním dokumentů zjišťujeme, že se prolínají některé informace, které jsme zjistili dotazníkovým šetřením, zvláště v oblasti trestní činnosti mladistvých, výchovných problémů v rodině, závislostního chování, nedostatečné péče o děti apod.

Většina služeb, které jsou uvedené v příslušných dokumentech, jsou charakterizovány jako jednotlivé služby pro děti včetně volnočasových, chybí však společný kontext práce, rodič – dítě, jehož obsahem je sociální práce v tom nejširším slova smyslu.

Zpracovatel projektu při mapování sociálního, lokálního prostředí vycházel z veřejně dostupných úředních dokumentů Magistrátu města Karviná a Městského úřadu Orlová, ze statistického výkazu o činnosti OSPOD Karviná, dále z rozhovorů s pracovníky školství, Obecní policie Karviná a pracovníky ostatních spolupracujících institucí.

Na základě monitoringu lokálního prostředí a všech dostupných zdrojů, potřebnost takové nadstavbové služby vyhodnocujeme SWOT analýzou následovně:

SWOT ANALÝZA			
VNITŘNÍ	Silné stránky (Strengths)	Slabé stránky (Weaknesses)	
	• Preferovaný zájem ze strany odborné veřejnosti • Preferovaný zájem občanů vybrané lokality • Žádná z institucí, které poskytují sociální služby, nemá takovou aktivitu • Dostupnost objektu, ve kterém mají být realizovány činnosti Komunitního klubu pro rodiče a děti • Podpora aktivity ze strany obce	• Obce nemusí projevit zájem o zřízení Komunitního klubu pro rodiče • Omezené finanční prostředky na další činnost klubu včetně materiálního zajištění • Chybějící odborný personál • Omezená spolupráce s OSPOD • Chybějící některé následné služby	
VNĚJŠÍ	Příležitosti (Opportunities)	Hrozby (Threats)	
	• Posílení rodin, koordinace rodinné problematiky v dané obci • Rozšíření aktivit pro rodiny, lze využít jako rozšíření aktivit ve stávající službě • Včasná pomoc rodinám, zamezení vyloučení rodin z dané lokality • Navázání lepší a konkrétnější spolupráce s dalšími odborníky v oblasti rodinné problematiky	• Chybějící finanční prostředky a materiální zajištění pro vybudování Klubu pro rodiče a děti • Nedostatek odborných pracovníků, případně jejich fluktuace • Nedostatečný zájem o aktivity ze strany rodičů • Chybějící podpora vedení obce pro takovou činnost	

16. LITERATURA

- BALOGOVÁ, B. 2010. Model posúdenia životnej situácie rodiny, in NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. 2010, Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce, Hradec Králové, nakladatelství Gaudeamus, ISBN 978-80-7435-038-2
- BERG, Insoo, Kim. 2013. Posílení rodiny. Praha, nakladatelství Portál s.r.o. ISBN 978-80-262-0500-5
- BERNE, Eric, 2011. Jak si lidé hrají. Praha, Portál s.r.o., ISBN 978-80-7367-992-7
- BERNE, Eric, 2013. Co řeknete, až pozdravíte. Praha, Portál s.r.o., ISBN 978-80-262-0486-2
- BURKENBIHLOVÁ, Vera, Felicitas. 1999. Umění komunikace, jak úspěšně utvářet mezilidské vztahy. Praha, Aktuell, ISBN 80-88915-21-X
- CABY, Filip, CABY, Andrea, 2014, Příručka psychoterapeutických technik pro práci s dětmi a rodinou, Praha, Portál s.r.o., ISBN 978-80-262-0710-8
- DRAPELA, Victor J, 2008. Přehled teorií osobnosti. Praha, Portál s.r.o. ISBN 978-80-7367-505-9
- GINOTT, Haim, 2015. Umění komunikace s dětmi. Praha, Portál s.r.o. ISBN 978-80-262-0926-3
- GOJOVÁ, Alice. Práce s komunitou In MATOUŠEK, O. a kol., 2013. Encyklopedie sociální práce, s. 309-312. Praha, nakladatelství Portál s.r.o. ISBN 978-80-262-0366-7
- GOJOVÁ, Alice, GOJOVÁ, Vendula, ŠPILÁČKOVÁ, Marie, 2014. O způsobech zvládání chudoby z perspektivy rodin – podněty pro sociální práci. Vydala Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií. ISBN 978-80-7464-492-4
- GOJOVÁ, Vendula, BJELONČÍKOVÁ, Monika, 2016. Nezamýšlené důsledky označení „sociálně vyloučená lokalita“. Časopis Sociální práce-sociální práce, č. 3/2016, ročník 16, s. 76-86. ISSN 12136204
- GRUHL, Monika, KÖRB, Hugo. 2013. Psychická odolnost v každodenním životě. Praha, nakladatelství Portál s.r.o., ISBN 978-80-262-0345-2
- HARRIS, Thomas, 1997. Já jsem OK, Ty jsi OK. Praha, Pragma, ISBN 80-7205-508-9
- HARTL, Petr. 1997. Komunita občanská a komunita terapeutická. Praha, Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-45-1
- HAVRDOVÁ, Zuzana, KOSOVÁ, Jana, VOMLELOVÁ, Aneta 2013. Mít život ve svých rukou, Praha, Český západ o. s. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze
- HELD, Virginia. 2015. Etika péče. Osobní, politická a globální. Praha, Filosofia 2015, nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, v. v. i. ISBN 978-80-7007-447-3
- HELUS, Zdeněk. 2007. Sociální psychologie pro pedagogy. Praha, Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-1168-3
- HONZÁK, Radkin, a NOVOTNÁ, Vladimíra, 1999. Jak se dobře cítit mezi lidmi. Praha, Grada Publishing, ISBN 80-7169-772-9

- HOSKOVCOVÁ, S. 2009, Psychosociální intervence, Praha, Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, s. 11, ISBN 978-80-246-1626-1
- HUBER, Wolfgang. 2016. Etika, základní otázky života. Praha 3, nakladatelství Vyšehrad. Spol. s.r.o. ISBN 978-80-7429-642-0
- KANT, Immanuel, 1781/1787: B 832n, In HUBER, Wolfgang, 2016. Etika základní otázky života, s. 13-14, Praha 3, nakladatelství Vyšehrad, Spol. s.r.o. ISBN 978-80-7429-642-0
- KELLER, Jan. 2012. Tři sociální světy. Praha, Sociologické nakladatelství, ISBN 978-80-7419-044-5
- KINDL-BEILFUSS, Carmen, 2016. Umění ptát se – v koučování, poradenství a systemické terapii. Praha, nakladatelství Portál s.r.o. ISBN 978-80-262-1150-1
- KODÝMOVÁ, P, Koláčková, J. Sociální práce s osamocenými rodiči, in MATOUŠEK, O. 2010, Sociální práce v praxi, Praha, Portál s.r.o., s. 44, ISBN 978-80-7367-818-0
- KOPŘIVA, Karel, 1997. Lidský vztah jako součást profese. Praha, Portál s.r.o. ISBN 978-80-262-0528-9
- KRAKEŠOVÁ – DOŠKOVÁ, Marie. 1946, Psychogeneze sociálních případů, Praha, Nová osvěta, ISBN není uvedeno.
- KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra, 2001. Člověk, prostředí, výchova. Brno, nakladatelství Paido, ISBN 80-7315-004-2 KUSIN, Vasko, ŠEBESTOVÁ, Petronela, DRABÍKOVÁ, Jana. 2015. Etika v sociální práci a otázky lidských práv. Sladovičovo, vydavatel Vysoká škola Danubius, Fakulta sociálních studií.
- LEVICKÁ, Jana, 2002. Metody sociální práce. Trnava, ProSocio, ISBN 80-89074-38-3
- LEVICKÁ, J. 2008. Sociální diagnóza – jej premeny v čase, in JANEBOVÁ, R. SMUTEK, M. Posuzování životní situace v sociální práci, 2008. Sborník z konference V. Hradecké dny
- LISTER-FORD, Christine, 2006. Transakční analýza v poradenství a psychoterapii. Praha, Portál s.r.o., s. 80, ISBN 80-7367-085-2
- MAREŠ, Petr. 1999. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha. Sociologické nakladatelství, ISBN 80-85850-61-3
- MARSHAL, J., 2003. Children and poverty- some questions answered. Dostupné online: <https://www.gov.uk/dfid-research-outputs/chip-briefing-1-children-and-poverty-some-questions-answered>
- MATOUŠEK, Oldřich a kolektiv. 2008. Metody a řízení sociální práce. Praha, Portál s.r.o., s. 13, ISBN 978-80-7367-502-8
- MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana 2010. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha, Portál s.r.o., s. 117, ISBN 978-80-7367-739-8
- MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana a kol. 2014. Podpora rodiny, manuál pro pomáhající profese. Praha, nakladatelství Portál s.r.o. ISBN 978-80-262-0697-2
- MOŽNÝ, I. 1990, Moderní rodina, Brno, Blok, s. 18. ISBN 80-7029-018-8
- MUSIL, Libor, 2013. Sociální prostředí, In MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2013, Encyklopedie sociální práce, Praha? Portál s.r.o. s. 213, ISBN 978-80-262-0366-7
- NAPER, Rosemary and NEWTON, Trudi, 2010. Taktika transakční analýzy. Praha, Grada Publishing, ISBN 978-80-247-2915-2

- NAVRÁTIL, Pavel, 2001. Teorie a metody sociální práce. Brno, vydavatelství Zeman, ISBN 80-903070-0-0
- NAVRÁTIL, P, JANEBOVÁ, R. 2010, Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce, Hradec Králové, nakladatelství Gaudeamus, ISBN 978-80-7435-038-2
- NAVRÁTIL, Pavel a MATOUŠEK, Oldřich, 2013. Psychosociální přístup, In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2013. Encyklopedie sociální práce, Praha, Portál s.r.o., ISBN 978-80-262-0366-7
- NAVRÁTIL, Pavel, 2013. Sociální fungování a životní situace, In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2013, Encyklopedie sociální práce, Praha, Portál s.r.o., s. 226, ISBN 978-80-262-0366-7
- NAVRÁTIL, P. 2013, Reflexivní praxe In MATOUŠEK, O. a kol. Encyklopedie sociální práce, Praha, Portál s.r.o., s. 133, ISBN 978-80-262-0366-7
- NAVRÁTIL, P. a kol. 2014. Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami, Masarykova univerzita, s. 246, ISBN 978-80-210-7504-7
- PONĚŠICKÝ, Jan. 2006. Člověk a jeho postavení ve světě, podtitul Filozofické otázky – psychologické odpovědi. Praha, nakladatelství Triton s. 20-24. ISBN 80-7254-861-1
- QUISOVÁ, Silvie, 2009. Sociální komunikace v pomáhajících profesích. Vydala Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, Ústav pedagogických a psychologických věd Opava
- SATIR, Virginia. 1994. Kniha o rodině. Praha, vydavatelství Knižní klub. ISBN 80-901325-0-2
- SATIR, Virginia, BANMEN, John, GREBEROVÁ, Jane, GOMOROVÁ, Maria. 2005. Model růstu, Za hranice rodinné terapie. Brno, nakladatelství Cesta, ISBN 80-7295-071-1
- SATIR, Virginia. 2007. Společná terapie rodiny, Praha, Portál s.r.o. ISBN 978-80-7367-303-1
- SATIR, Virginia, BALDWIN, Michele. 2012. Terapie rodiny krok za krokem podle Virginie Satirové. Praha, nakladatelství Portál s.r.o., s. 89, 97-98, ISBN 978-80-262-0179-3
- SIROVÁTKA, Tomáš., ŠIMÍKOVÁ, Ivana., JAHODA, Robert., GODAROVÁ, Jana. 2015. Chudoba, materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice s důrazem na děti a domácnosti vychovávající děti. Praha, VÚPSV, v. v. I. ISBN 978-80-7416-213-8
- SMUTEK, Martin. 2006. Model řešení problémů v sociální práci – systémový pohled. Katedra sociální práce a sociální politiky Univerzita Hradec Králové, vydavatelství Gaudeamus Hradec Králové, ISBN neuvedeno
- SOBOTKOVÁ, Irena, 2015, Rodinné fungování a rodinná resilience: výzkumy pro praxi In Symposium rodinné resilience, Sborník příspěvků z konference, Univerzita Palackého Olomouc, Projekt TERA. ISBN 978-80-244-4602-08
- SOKOL, Jan. 2015. Moc, peníze a právo. Praha, nakladatelství Vyšehrad, s. 25, ISBN 978-80-7429-638-3
- SOUKUP, J. 2014. Motivační rozhovory v praxi. Praha, Portál s.r.o., s. 39-40, ISBN 978-80-262-0607-1
- STEVE DE SHAZER, DOLAN, Yvonne a kol. 2011. Zázračná otázka, krátká terapie zaměřená na řešení, Praha, nakladatelství Portál, s.r.o. ISBN 978-80-262-0007-9
- ŠOLCOVÁ, Iva, 2009. Vývoj resilience v dětství a dospělosti. Praha, Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-2947-3

ŠOLTÉSOVÁ, Denisa, BOSÁ, Monika, BALOGOVÁ, Beáta. 2016. Terapeutické inšpirácie v socioterapii. Vydavateľ, Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1732-2

ŠŤASTNÁ, Jaroslava. 2016. Když se řekne komunitní práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum s. r. o. ISBN 978-80-246-3356-5

TOMEŠ, Igor., 2001. O chudobě jako o sociální události, In Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost. Praha. Sociopress, ISBN 80-86484-00-9

ZAKOUŘILOVÁ, Eva 2014, Speciální techniky sociální terapie rodin, Praha, nakladatelství Portál s.r.o. ISBN 978-80-262-0583-8

<https://portal.mpsv.cz/sz/stat>

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Vytvořeno v rámci projektu *Model organizování sociálního prostředí*
reg.č. CZ.03.2.63./0.0/0.0/16_065/0003840

Vydal: Akademický ústav Karviná, z.ú.

Akademický
ústav Karviná

IČ: 62331485

Mírová 1434/27, 735 06 Karviná - Nové Město

www.akademickyustav.cz

Rok vydání: 2019

Autorky: PhDr. Vanda Gradková, MPA
PhDr. Irena Piskořová, Ph.D.

Garant: Mgr. Hana Drábková Sobková, Ph.D.

Jazyková korektura: Zdeněk Švehla

Grafická úprava a sazba: Bc. Lenka Havrlantová

Copyright © 2019 Akademický ústav Karviná, z.ú.

Všechna práva vyhrazena.